

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2014

Ivana Tomčová

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ



Obor: Evropská integrace

**Stredoázijské ekonomiky v trojuholníku vzťahov
Rusko – Čína – EÚ**

Autor: Bc. Ivana Tomčová

Vedúci práce: prof. Ing. Eva Cihelková, CSc.

Čestné prehlásenie

Čestne prehlasujem, že na diplomovej práci s názvom „Stredoázijské ekonomiky v trojuholníku vzťahov Rusko – Čína – EÚ“ som pracovala samostatne na základe vlastných teoretických a praktických poznatkov, konzultácii a štúdia odbornej literatúry, ktorej úplný prehľad je uvedený v zozname použitej literatúry.

V Prahe, 14. 4. 2014

Bc. Ivana Tomčová

Pod'akovanie

Týmto by som sa chcela poďakovať pani prof. Ing. Eve Cihelkovej, CSc. za vecné pripomienky a odborné vedenie práce a taktiež rodine a priateľom za podporu.

Obsah

Zoznam skratiek	6
Zoznam tabuliek	8
Zoznam obrázkov	8
Zoznam grafov.....	9
Úvod	10
1 Stredná Ázia z historického, politického a ekonomického hľadiska	13
1.1 Geografické a historické východiská	13
1.1.1 Geografické vymedzenie regiónu Strednej Ázie	14
1.1.2 Historické udalosti	15
1.2 Politická transformácia štátov Strednej Ázie po rozpade ZSSR.....	18
1.2.1 Vývoj politickej situácie v Kirgizsku a Tadžikistane po roku 1990.....	19
1.2.2 Vývoj politickej scény v Uzbekistane a Turkmenistane po 1990	22
1.2.3 Kazachstan a jeho politický vývoj po 1990	24
1.2.4 Zhrnutie politickej situácie a jej dopadu na vonkajšie vzťahy	25
1.3 Ekonomická situácia krajín Strednej Ázie od 90. rokov po súčasnosť	26
1.3.1 Ekonomický vývoj a jeho štrukturálne aspekty.....	26
1.3.2 Komparácia vybraných ekonomických veličín	32
2 Zahraničné vzťahy krajín Strednej Ázie	35
2.1 Vývoj politických vzťahov s Ruskom, Čínou a EÚ po roku 1990	35
2.1.1 Stredná Ázia a Rusko	35
2.1.2 Stredná Ázia a Čína	36
2.1.3 Stredná Ázia a EÚ	37
2.2 Bilaterálne a multilaterálne formy spolupráce v Strednej Ázii.....	39
2.2.1 Rusko a jeho formy spolupráce v oblasti.....	39
2.2.2 Čína a Šanghajska organizácia spolupráce (ŠOS).....	40
2.2.3 Nástroje spolupráce EÚ so Strednou Áziou	42
2.3 Formy spolupráce	45

2.3.1	Zahraničný obchod s tovarom a službami	45
2.3.2	Investičná a kapitálová spolupráca	52
2.3.3	Bezpečnostná otázka.....	56
3	Perspektíva vývoja vzťahov s Ruskom, Čínou a EÚ: Problémy a výzvy	60
3.1	Problémové oblasti regiónu Strednej Ázie	60
3.1.1	Nepriaznivé podnikateľské a investičné prostredie.....	60
3.1.2	Problém nestability a bezpečnostné riziká	65
3.2	Kľúčové výzvy a potenciál rozvoja	66
3.2.1	Ľudský kapitál	66
3.2.2	Prístup ku kapitálu pre malé a stredné podniky.....	70
3.2.3	Podpora investícií a ich diverzifikácia	73
3.3	Silné a slabé stránky spolupráce s Ruskom, Čínou a EÚ	75
3.3.1	Potenciál a prekážky spolupráce Strednej Ázie s EÚ.....	75
3.3.2	Spolupráca Strednej Ázie s Čínou	79
3.3.3	Výhody a nevýhody spolupráce krajín Strednej Ázie s Ruskom	80
	Záver	82
	Zoznam použitej literatúry.....	88

Zoznam skratiek

ADB – Asian Development Bank

ANSF – Afgan National Security Forces

BIT – Bilateral Investment Treaty

BOMCA – Border Management Programme in Central Asia

BÚ – bežný účet (platobnej bilancie)

CABSI – The Central Asia Border Security Initiative

CADAP – The Central Asia Drug Action Programme

CAREN – The Central Asian Research and Education Network

CARICC – The Central Asian Regional Information and Coordination Centre

CRDF – The Collective Rapid Deployment Force – kolektívne jednotky rýchleho nasadenia

CSTO – Collective Security Treaty Organization

CÚ – Colná únia

ČR – Česká republika

ČŠ – Členské štáty

DPS – Dohoda o partnerstve a spolupráci

DTT – Zmluva o dvojitom zdanení

EBRD – European Bank for Recovery and Development

EK – Európska komisia

EP – Európsky parlament

EÚ – Európska únia

GOST – Gosudarstvennyy Standard

HDI – Human Development Index

HDP – Hrubý domáci produkt

HND – Hrubý národný dôchodok

IBRD – International Bank for Recovery and Development

IPA – Investment Promotion Agency

ISAF – International Security Assistance Force

MMF – Medzinárodný menový fond

MPI – Multi Poverty Index

MSP – Malé a stredné podniky

NATO – North Atlantic Treaty Organization – Organizácia Severoatlantickej zmluvy

OBSE – Organizácia bezpečnosti a spolupráce v Európe

OECD – Organization of economic cooperation and development

OSN – Organizácia spojených národov

PPP – Parity Purchase Power – parita kúpnej sily

PZI – Priame zahraničné investície

SÁ – Stredná Ázia

SCO – Shanghai Cooperation Organization

SHP – Spoločný hospodársky priestor

SNŠ – Spoločenstvo nezávislých štátov

TACIS – Technical Aid to the Commonwealth of Independent States

UNCTAD – United Nations Conference on Trade and Development

UNDP – United Nations Development Programme

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

USA – United States of America – Spojené štáty americké

USD – americký dolár

VB – Veľká Británia

WGI – World Governance Indicator

WTO – World Trade Organization – Svetová obchodná organizácia

ZSSR – Zväz sovietskych socialistických republík

Zoznam tabuliek

Tabuľka 1	Komparácia vybraných ekonomických veličín v krajinách SÁ.....	33
Tabuľka 2	Zahraniční partneri Strednej Ázie v obchode s tovarom v 2012	45
Tabuľka 3	PZI Číny do regiónu Strednej Ázie v rokoch 2010 a 2011.....	56
Tabuľka 4	Ukazovatele reportu Doing business v jednotlivých krajinách SÁ	62
Tabuľka 5	Poradie krajín v rebríčku Indexu ľudského rozvoja (HDI) v roku 2013.....	66
Tabuľka 6	Vybrané údaje o školstve v krajinách SÁ za rok 2012	67
Tabuľka 7	Výdaje štátov SÁ na vzdelanie v rokoch 2009 a 2011	68

Zoznam obrázkov

Obrázok 1	Mapa Strednej Ázie	15
-----------	--------------------------	----

Zoznam grafov

Graf 1 Medziročný rast HDP v jednotlivých ekonomikách	32
Graf 2 Import Číny zo Strednej Ázie v rokoch 2010 – 2011	47
Graf 3 Export Číny do Strednej Ázie v rokoch 2010 – 2011	48
Graf 4 Export služieb krajín SÁ do zahraničia za roky 2000-2010.....	49
Graf 5 Import služieb do krajín SÁ zo zahraničia za roky 2000–2010	50
Graf 6 Podiel sektorov na tvorbe HDP v krajinách SÁ v 2011.....	51
Graf 7 Celosvetové ukazovatele governance WGI v krajinách SÁ v roku 2012	61
Graf 8 Podiel súkromného a verejného sektora na tvorbe HDP v roku 2010	70
Graf 9 Vývoj úverovej úrokovej miery vo vybraných krajinách v rokoch 2007-2012	71
Graf 10 Príliv PZI do stredoázijských ekonomík v rokoch 2002-2012.....	73
Graf 11 EÚ regionálne a bilaterálne fondy do SÁ podľa sektorov v rokoch 2007-2013.....	77
Graf 12 EÚ regionálne a bilaterálne fondy do SÁ podľa krajín v rokoch 2007-2013	77
Graf 13 Celosvetové ukazovatele governance vo vybraných krajinách za rok 2012.....	78

Úvod

Stredná Ázia (SÁ) je región, ktorý sa nachádza medzi Európou a Áziou a susedí s Ruskom, Čínou, Afganistanom a Kaspickým morom. Laická verejnosť často krát ani presne nevie, ktoré krajiny do tejto oblasti spadajú, pretože Stredná Ázia ešte stále nepatrí medzi často diskutované témy v našich končinách. Napriek tomu sa vo svete tomuto územiu dostáva čoraz väčšieho záujmu od svetových mocností.

Dlho po rozpade ZSSR bola Stredná Ázia v úzadí, ale zvyšujúca sa dôležitosť energetickej bezpečnosti vo svete, k tomu teroristické útoky 11. 9. 2001 v New Yorku a následný boj proti terorizmu upriamili pozornosť celého sveta na tranzitné ekonomiky tejto oblasti. Najväčší záujem prichádza od susedných krajín Ruska a Číny. Ale v posledných rokoch smeruje čoraz viac záujmu a aktivít aj zo strany Európskej únie (EÚ). Aké sú dôvody ich záujmu, aká je vzájomná spolupráca jednotlivých mocností s krajinami Strednej Ázie a ako im môže do budúcnosti prospieť? Aj touto otázkou sa budem zaoberať v mojej diplomovej práci.

Spracovanie tejto témy by malo byť prínosné v niekoľkých oblastiach. Dnešný globalizovaný ekonomický aj politický systém je pomerne krehký a nepredvídateľný. Udalosti, ako napríklad „arabská jar“, alebo už spomínané teroristické útoky v New Yorku, majú dosah na vývoj ekonomickej, finančnej, vojenskej aj zahranično-politickej situácie po celom svete. Preto je dôležité definovať politickú a hospodársku situáciu najmä týchto „mladých“ krajín, ktoré sa nachádzajú v transformačnom procese s rizikovými prvkami. Napriek veľkému potenciálu rastu čelia stredoázijské štáty mnohým hrozbám v podobe nestability politických aparátov, etnického napätia alebo separatistických a teroristických tendencií. Tieto hrozby nie sú záležitosťou len vnútroštátnou. Ich možné následky si uvedomuje najmä Rusko, Čína a EÚ a majú snahu o ich elimináciu. Pre stanovenie efektívneho spôsobu boja proti týmto hrozbám je dôležitá charakteristika a analýza rizikových aspektov v regióne.

Ďalším dôležitým faktorom vzájomných globálnych vzťahov je obchodná, kapitálová a investičná spolupráca. Všetky tri mocnosti sa snažia o zabezpečenie svojich energetických a surovinových potrieb, k čomu im zásoby týchto surovín v Strednej Ázii môžu výrazne pomôcť. Na druhej strane predstavuje stredoázijský trh veľký odbytový priestor pre ruské, čínske a európske výrobky a služby. Aj obchodné a investičné vzťahy s rozličnými krajinami vykazujú špecifické charakteristiky a majú iné „vedľajšie efekty“, ktoré môžu byť rozhodujúce pri uprednostňovaní zahraničných partnerov stredoázijskými štátmi.

Hlavným cieľom tejto práce je charakterizovať vývoj a súčasnú situáciu vo vzájomných vzťahoch Strednej Ázie s Ruskom, Čínou a EÚ v oblasti politickej, obchodnej, investičnej a bezpečnostnej. Zároveň určiť problémové sféry spolupráce a aj potenciálne oblasti, z ktorých môže Stredná Ázia vyťažiť najviac pre svoj rast, a ktoré najviac prispievajú k dosiahnutiu tržného hospodárstva, zvýšeniu životnej úrovne a demokratického systému.

Pred samotným rozborom vzťahov medzi Strednou Áziou a tromi mocnosťami sa v prvej kapitole zameriam na opis historického pozadia regiónu a na vývoj politickej a ekonomickej oblasti samotných krajín Strednej Ázie, prevažne v období po rozpade Sovietskeho zväzu. Tieto informácie by mali poukázať na vplyvy, ktoré pôsobili na tomto území a prispeli k súčasnej demografickej, sociálnej aj politickej situácii. Od toho sa ďalej odvíjajú potreby štátu, ktorým prispôsobuje svoju zahraničnú orientáciu. Ďalej sa sústredím na makroekonomické veličiny a typické črty ekonomík, ktoré podmieňujú záujem zahraničných partnerov na spolupráci. V poslednej časti prvej kapitoly použijem aj komparáciu vybraných ekonomických veličín na poukázanie odlišností vývoja hospodárstiev jednotlivých krajín oblasti. Tieto analýzy by mali poskytnúť odpoveď na jednu z mojich výskumných otázok, a to, do akej miery prebehla doteraz ekonomická a politická transformácia stredoázijských štátov.

V druhej kapitole sa sústredím na analýzu politických a ekonomických vzťahov Strednej Ázie s Ruskom, Čínou a EÚ, konkrétnejšie na obchodnú, kapitálovú, investičnú a bezpečnostnú spoluprácu. Využijem pre tieto účely dáta majoritne zo zdrojov Svetovej banky, OECD, Medzinárodného menového fondu, Ázijskej rozvojovej banky a iné. Analýzy majú poukázať na doterajší trend vývoja spolupráce, súčasnú formu a taktiež určiť možné „medzery“ a potenciál do budúcnosti, počínajúc politickou oblasťou spolupráce, ktorá prešla od získania nezávislosti výraznými zmenami. Stručne sa zaoberám nielen bilaterálnymi ale aj multilaterálnymi typmi spolupráce, s popisom niekoľkých najvýznamnejších organizácií a inštitúcií, v ktorých sa stredoázijské štáty angažujú. Nakoniec analyzujem a popíšem stav a štruktúru obchodnej spolupráce, ktorá súvisí aj s analýzou ekonomickej situácie krajín v prvej kapitole. Analýza obchodnej spolupráce a vzťahov v investičnej a kapitálovej oblasti by mali v závere napomôcť pri určení perspektívneho zahraničného partnera s najväčším potenciálom do budúcnosti.

Záverečná časť kapitoly je sústredená na bezpečnosť a aktivity Ruska, Číny a EÚ v tejto sfére spolupráce. Ako už bolo spomenuté, oblasť Strednej Ázie patrí medzi rizikové oblasti, v ktorých je množstvo bezpečnostných hrozieb, ktoré by mohli mať dopad vo veľkej miere na región alebo celý svet. Preto patrí táto forma spolupráce medzi kľúčové. Druhá kapitola dip-

lomovej práce by mala poskytnúť dostatočnú informačnú základňu, z ktorej budem pri vyhodnocovaní cieľa vychádzať.

Tretia kapitola by mala odpovedať na otázky, ktorým hlavným problémom čelia stredoázijské ekonomiky vo svojom rozvoji a zahraničnej spolupráci, a zároveň, v ktorých oblastiach disponujú najväčším potenciálom z pohľadu zahraničnej spolupráce a jej prínosu pre krajiny? Na zodpovedanie týchto otázok využijem údaje z reportov Svetovej banky, ako napríklad *Doing Business Report* alebo *Celosvetový ukazovateľ governance*, či *Index ľudského rozvoja*. Tieto informácie poukazujú práve na negatívne stránky štátov a oblastí, ktoré si vyžadujú mnoho reforiem a zmien a ktoré sú prekážkou pre intenzívnejšiu zahraničnú spoluprácu. Na druhej strane disponuje Stredná Ázia potenciálom, ktorý ale nie je schopná naplno využiť. Hlavnými výzvami v tomto smere je rozvoj a využitie ľudského kapitálu, prístup ku kapitálu pre malé a stredné podniky a podpora investícií a ich diverzifikácia. Posledná časť práce sa preto zaoberá možnosťami, ako využiť zahraničnú spoluprácu s Ruskom, Čínou a EÚ práve na dosiahnutie plného potenciálu v spomínaných oblastiach.

Téma diplomovej práce je pomerne komplexná a na jej spracovanie využijem hlavne analýzy rôznych ekonomických veličín tak aj indexov a iných ukazovateľov, ktoré situáciu hodnotia ako v absolútnom vyjadrení, tak aj relatívne voči ostatným krajinám sveta. Slovné analýzy a komparácie sú v texte doplnené o grafy a tabuľky, ktoré som zo získaných informácií samostatne spracovala. Všetky využité prostriedky a zdroje by mali v závere napomôcť k dosiahnutiu stanoveného hlavného cieľa, čiže charakterizovať a analyzovať pozíciu Strednej Ázie v trojuholníku vzťahov Rusko – Čína – EÚ. Zároveň by mali byť zodpovedané čiastkové otázky týkajúce sa dosiahnutého stupňa v transformačnom procese, hlavných problémov ekonomík a určenia oblastí s najväčším potenciálom pre vzájomnú spoluprácu s tromi hlavnými aktérmi.

1 Stredná Ázia z historického, politického a ekonomického hľadiska

Vzťahy medzi krajinami sú ovplyvňované mnohými faktormi. Na to, aby som sa mohla detailnejšie zaoberať vzťahmi Strednej Ázie k trom mocnostiam operujúcim na jej území - Rusku, Číne a Európskej únii (EÚ), je nutné spomenúť pár dôležitých faktov z histórie, politickej a ekonomickej sféry a taktiež geograficky vymedziť samotný región a krajiny, ktorým sa budem bližšie venovať. Udalosti posledných desaťročí zanechali svoju stopu na ľudoch, zvykoch, jazyku, ale aj politickom a ekonomickom systéme. Ale aj vplyv dávnejších období má dosah až do súčasnosti. V prípade Strednej Ázie funguje na scéne veľa nehomogénnych prvkov, ktoré určovali a dodnes určujú jej smerovanie. Podrobnejšie informácie uvádzam v podkapitolách.

Politická scéna každej krajiny má presah do zahraničia a vplýva na geopolitické, obchodné, finančné a iné vzťahy štátnych a súkromných subjektov so zahraničnými partnermi. Je dôležité určiť, do akej veľkej miery, a akým spôsobom, má politická situácia a charakter politických systémov stredoázijských krajín vplyv na ich ekonomickú činnosť a vzťahy. Ďalej sa budem zaoberať silnými a slabými stránkami ekonomík krajín pre následné analýzy a predikcie vývoja do budúcnosti.

V nasledujúcich riadkoch sú zhrnuté základné informácie, potrebné k vytvoreniu si obrazu o situácii a k ďalšiemu pochopeniu problematiky tejto práce, čo sú vzťahy a spolupráca s Ruskom, Čínou a EÚ.

1.1 Geografické a historické východiská

Na začiatku je potrebné vymedziť región geograficky, vzhľadom k faktu, že v rôznych zdrojoch sa pod pojmom Stredná Ázia neuvádzajú vždy rovnaké krajiny spadajúce do tejto oblasti. V tejto časti práce je nastienený historický vývoj regiónu, ktorý má v niektorých ohľadoch dosah až do súčasnosti. Podrobnejšie informácie sa nachádzajú v nasledujúcich podkapitolách. Na základe týchto informácií budú jasne vymedzené štáty, ktorým sa bude táto diplomová práca venovať a zároveň budú opísané najdôležitejšie historické udalosti, ktorých vplyv sa bude odrážať aj v ďalších témach rozoberaných v nasledujúcich kapitolách.

1.1.1 Geografické vymedzenie regiónu Strednej Ázie

Stredná Ázia je geograficky, etnicky a ekonomicky veľmi rozmanitá oblasť, čo vyplýva z jej histórie. Samotný pojem nie je úplne jednoznačne geograficky vymedzený a v literatúre sa nachádza niekoľko definícií tejto oblasti.

Ako prvý použil pojem „Stredná Ázia“ na oblasti medzi Európou a Áziou nemecký prírodovedec a geograf Alexander von Humboldt, ktorý sa v roku 1829 vrátil z expedície v Rusku (Baumer, 2012: 4). V roku 1843 vydal v Paríži svoje hlavné dielo „Asie centrale“, v ktorom do Strednej Ázie zahrnul rozsiahle územie 5° severne a 5° južne od 44,5° severnej rovnobežky (Miroshnikov, 1992: 476). Východná a západná hranica územia nebola Humboldtom presne určená, ale dá sa predpokladať, že ňou bola náhorná plošina Ustyurt a pohorie Veľký Chingan (Miroshnikov, 1992: 476).

Táto teória mala svojich priaznivcov aj odporcov. Medzi oponentmi tejto definície bol aj ruský orientalista a výskumník Nikolaj Chanykov (Miroshnikov, 1992: 476). Jeho definícia zahŕňala pod pojem aj oblasť východného Iránu a Afganistanu (Miroshnikov, 1992: 478), čo malo súvis s mocenskými záujmami ruského cára v tejto oblasti.

V období Sovietskeho zväzu nazývali Rusi túto oblasť „Middle Asia“, nie „Central Asia“, ako v súčasnosti, a zvyšok sveta rozumel pod týmto názvom územie spadajúce pod kontrolu Ruska, bez iného vymedzenia, napr. na základe jazyka, kultúry alebo geografie (Starr, 2008: 4). Po rozpade ZSSR sa samotné krajiny oblasti začali priradzovať do regiónu Stredná Ázia – „Central Asia“.

V roku 1978 prebehlo v centrále UNESCO v Paríži Zasadanie expertov podieľajúcich sa na príprave dokumentu o histórii civilizácie Strednej Ázie (Miroshnikov, 1992: 480). Výsledkom bola definícia, ktorá pod „modernú“ Strednú Áziu rátala územia Afganistanu, západnej časti Číny, severnej Indie, severovýchodného Iránu, Mongolska, Pakistanu a vtedajšie štáty ZSSR Kazachstan, Uzbekistan, Kirgizsko, Turkmenistan a Tadžikistan. Táto definícia je dodnes geograficky najobsiahlejšou.

Európska komisia sa vo svojich programoch a stratégiách regionálneho partnerstva so Strednou Áziou zameriava na päť krajín – Kazachstan, Kirgizsko, Uzbekistan, Turkmenistan a Tadžikistan. (Council of the European Union, 2010: 2) To isté platí pre štatistiky Svetovej banky. V tejto práci sa na základe získaných informácií zameriam na päť hlavných štátov ob-

lasti (viď Obrázok 1), podobne ako EÚ a Svetová banka, pretože sú najviac historicky, kultúrne a etnicky zblížené.

Obrázok 1 Mapa Strednej Ázie



Zdroj: European Court of Auditors (2013)

V mnohých štatistikách medzinárodných organizácií a inštitúcií sa región Strednej Ázie spája s Kaukazom. Aj keď bývali oba regióny súčasťou ZSSR a obe disponujú bohatými nerastnými surovinami, ich kultúrne a etnické prostredie sa odlišuje. V mojej práci by tieto dáta mohli skresliť danú situáciu a preto som sa im vyhla a použila len dáta vzťahujúce sa k piatim štátom oblasti.

1.1.2 Historické udalosti

Pre lepšie pochopenie súčasnej či už etnickej, ekonomickej alebo zahranično-politickej situácie Strednej Ázie je vhodné spomenúť dôležité míľniky v histórii týchto krajín a ich vplyv na súčasnosť. Jedným z najvplyvnejších období je určite éra tzv. Hodvábnej cesty, neskôr záujem ruského impéria o región a následná „Veľká hra“ medzi Ruskom a Veľkou Britániou a taktiež obdobie pomerne nedávne, kedy boli štáty súčasťou ZSSR.

Priestor Strednej Ázie patril k najvýznamnejším tranzitným cestám, po ktorých sa prenášali nielen predmety, potraviny a vynálezy, ale aj kultúra a poznanie. Sieť trás, ktoré spájali Čínu so Strednou a západnou Áziou, Stredozemím ale aj Indiou nazval v roku 1877 nemecký geograf Ferdinand von Richthofen ako Hodvábnu cestu (Waugh, 2010: 9). Hodváb bol jednou

z významných komodít (popri iných), ktoré sa po týchto cestách transportovali z Číny, ktorá bola jeho prvým producentom na svete. Tieto trasy však neslúžili len na prevoz hodvábu, putovali po nej aj iné komodity ale taktiež ľudia šíriaci náboženstvo, prevažne budhizmus, nové vynálezy a poznatky. Počas niekoľkých storočí sa na území vystriedalo množstvo kmeňov, náboženstiev a kultúr. Práve v tomto období sa začali na území dnešnej Strednej Ázie miešať rozličné kultúry a etnické skupiny, ktoré dodnes vytvárajú veľmi nehomogénny priestor a prispievajú ku konfliktom a napätiu nielen medzi krajinami samotnými ale aj vo vnútri štátov.

V Turkestane sa objavili iránske kmene, neskôr turkitské a okolo 8. storočia sa začal do oblasti šíriť islam zo západu (Eronen, 2005: 31). Turkitské prvky začali postupne prevládať ale iránska kultúra si zachovala významné postavenie najmä v centrách starej civilizácie – Samarkande, Bucharu, Chive. (Eronen, 2005: 31) Prudký kultúrny rozmach sa v oblasti Strednej Ázie udial medzi 9. a 12. storočím. Ten bol pozastavený mongolskou inváziou, ktorá upevnila turkitský vplyv, ktorý bol ale silno ovplyvnený arabskou a perzskou kultúrou. Ďalšie storočia sa niesli v znamení stagnácie. (Eronen, 2005: 32) V dôsledku odklonenia medzinárodného obchodu z Hodvábanej cesty na zámorské plavby v Arabskom mori (na svetový oceán) v 15. storočí sa na dlhšiu dobu znížil význam oblasti Strednej Ázie a záujem oň. (Horák, 2005: 137)

Pre Rusko, ktoré o oblasť prejavilo záujem po prehratej Krymskej vojne v roku 1856 nebol problém si tento región podmaniť, vzhľadom k dlhému obdobiu úpadku a strate svojej prestíže. Svoju pozornosť upriamilo na turkestánske chanáty v Strednej Ázii. (Roux, 2007: 76) Do roku 1876 boli pripojené k Rusku všetky kľúčové regióny a mestá – Bucharický emirát, Chivský a Kokandský chanát. Počas rokov okupácie Rusi zakazovali šírenie islamu a do oblasti Strednej Ázie priniesli kapitalistickú modernizáciu, zamerali sa hlavne na využívanie miestnych nerastných surovín a donútili obyvateľstvo rešpektovať ich správu. (Roux, 2007: 76) Oblasť využívali taktiež ako odbytkisko pre ruské produkty a prístup k afganským hraniciam.

Postup Ruska smerom na juh Strednej Ázie vyvolávalo obavy Veľkej Británie. Ruská expanzia ohrozovala britské záujmy v Indii a preto sa Veľká Británia rozhodla v roku 1878 intervenovať v Afganistane, čo vyústilo do druhej afganskej vojny v rokoch 1878–1880. Tento geopolitický stret dvoch mocností v oblasti Strednej Ázie nazývali britské médiá ako „Veľkú hru“. (Roux, 2007: 78)

Časové vymedzenie geopolitického súperenia medzi Ruskom a britským impériom, označované ako „Veľká hra“, zahŕňa obdobie medzi rokmi 1813 – vznik rusko-perzskej zmluvy a 1907 – podpísanie britsko-ruskej dohody. (Krejčí, 2010: 15) Za autora pomenovania „Veľká hra“ je považovaný Arthur Conolly, spravodajský dôstojník Britskej východoindickej spoločnosti. Ale o jeho preslávenie sa zaslúžil britský spisovateľ Rudyard Kipling v knihe Kim, vydané roku 1901. (Krejčí, 2010: 15)

Británia sledovala postup Ruska smerom na juh, k britskej kolónii Indii, od obdobia, kedy bolo k Ruskému impériu pripojené územie od Abcházie cez Dagestán až po časť dnešného Azerbajdžanu a Perzia dala súhlas na rozmiestnenie ruských vojenských lodí v Kaspickom mori. Následne, z obavy pred ruskou rozpínavosťou v regióne, vstúpili britské vojská do Afganistanu a prebehli dve britsko-afganske vojny. Prvé kolo Veľkej hry“ bolo ukončené v roku 1907 na základe britsko-ruskej dohody a obe strany sa zhodli, že Afganistan bude predstavovať nárazníkovú zónu, ktorá bude oddeľovať územia ruského a britského vplyvu. (Krejčí, 2010: 16)

Na základe vyššie spomenutých udalostí si začali západné mocnosti, na čele s Veľkou Britániou uvedomovať význam oblasti Strednej Ázie z pohľadu geopolitiky, bezpečnosti ich záujmov (India, Irán, Afganistan) a tiež využitia nerastných surovín, ktoré malo k dispozícii Rusko.

Stredná Ázia sa stala úplnou súčasťou ZSSR v roku 1922 a v nasledujúcich rokoch boli ruskými kartografmi vymierané hranice stredoázijských štátov tak, aby zabezpečili vnútornú roztrieštenosť území Strednej Ázie. Tie potom ostali závislé na Kremli. (Brzezinski, 1999: 56) Bolševici sa snažili oslabovať pozíciu islamu v stredoázijskej spoločnosti. Zatiaľ čo v roku 1912 bolo na území cárskej ríše vyše 26 000 mešít, v roku 1941 ich ostalo len 1312. (Roux, 2007: 85) Obyvateľstvo neuniklo ani pred rusifikáciou, čiže šírením ruského jazyka a kultúry v stredoázijskej oblasti. Obyvateľstvo sa miešalo a národnostné odlišnosti sa stierali. Pre porovnanie, v roku 1926 predstavoval pomer Európanov v Kazachstane 30 %, zatiaľ čo v roku 1970 to bolo 57 %. V Uzbekistane bolo v roku 1939 len 5,6 % Európanov, v roku 1947 už 20 %. V roku 1989 žilo v Kirgizsku 28 % a v Turkmenistane 17 % Rusov. (Roux, 2007: 86) Dôležitým poznatkom je, že ruské obyvateľstvo predstavovalo väčšinu „inteligencie“ v týchto krajinách, čo sa negatívne odrazilo po rozpade zväzu, keď sa mnoho potomkov ruských prisťahovalcov vrátilo domov, resp. ich občianstvo im neumožňovalo angažovať sa v politickej sfére krajín.

V súčasnosti sa hovorí o geopolitických vzťahoch v Strednej Ázii ako o „novej Veľkej hre“, ktorá začala s rozpadom ZSSR v roku 1991, kedy v oblasti vzniklo päť nových štátov s nevyprofilovaným smerovaním. Okrem výhodnej geografickej polohy sa začalo hovoriť čoraz viac aj o otázke energetickej bezpečnosti. Ako aktéri nevystupujú len Rusko a Veľká Británie, ale zvýšený záujem angažovať sa v tejto oblasti prejavila aj Čína, USA alebo EÚ napriek tomu, že spočiatku po získaní nezávislosti bola Stredná Ázia považovaná za výlučnú sféru záujmu Ruska. Oblasť zohrala dôležitú rolu aj v súvislosti s bojom proti terorizmu a nastoľovaním poriadku v Afganistane a Iraku počiatkom 21. storočia.

1.2 Politická transformácia štátov Strednej Ázie po rozpade ZSSR

Po období sovietskej perestrojky v rokoch 1987-1989 došlo k rozpadu Sovietskeho zväzu. V roku 1990 sa konali prvé slobodné voľby do Zhromaždenia ľudových zástupcov, následne bol spochybnený sovietsky systém a v auguste 1991 sa uskutočnil neúspešný pokus o prevrat proti Gorbačovovi. Po týchto udalostiach sa zväzové republiky rozhodli vystúpiť zo zväzu a vyhlásili nezávislosť. Oficiálny akt ukončenia fungovania ZSSR sa konal 8. 12. 1991. (Roux, 2007: 101)

Následne sa 11 novovzniknutých nezávislých štátov dohodlo v kazašskej Almate na vytvorení Spoločenstva nezávislých štátov (SNŠ). Počas ďalších mesiacov si štáty zvolili nové vlády a prijali nové ústavy. Päť stredoázijských republík bolo 2. 3. 1992 prijatých do Organizácie spojených národov (OSN) a v 1994 založili Stredoázijské ekonomické združenie. (Roux, 2007: 102)

So získaním nezávislosti sa však vyrojilo množstvo problémov. Samostatnosť priniesla na jednej strane množstvo výhod, ale na druhú stranu aj nevýhod. Jednou z najväčších nevýhod bolo zastavenie toku financií z centra ZSSR. Štáty sa museli naučiť zabezpečiť si svoje financie sami. Pre niektoré krajiny, napríklad Kazachstan, bohaté na nerastné suroviny to nebol až taký problém ako pre chudobné krajiny ako Kirgizsko. K tomu všetkému sa pridali etnické konflikty, ktoré v Tadžikistane viedli k občianskej vojne v prvej polovici 90. rokov. (Roux, 2007: 105)

Napriek uvoľneniu pomerov Kazachstan, Turkmenistan ani Uzbekistan nesmerovali k demokracii, ich komunistický lídri ostali pri moci aj po rozpade ZSSR. Síce rozpustili komunistické strany ale naďalej fungujú na starej nomenklatúre a pri moci ostávajú klany. Turkménsky prezident Saparmurat Niyazov bol zvolený prvým tajomníkom strany v roku 1985, po získaní nezávislosti zaviedol v krajine kult jeho osobnosti a pri moci ostal až do svojej

smrti v roku 2006. (Aslund, 2007: 214) Kazašský prezident Nursultan Nazarbajev a uzbecký prezident Islam Karimov boli vybraní ako vedúci strán v júni 1989 Moskvou. Zatiaľ čo v Kazachstane sa autoritársky režim uvoľnil, v Turkmenistane a Uzbekistane pretrváva diktatúra. (Aslund, 2007: 215)

Najviac závislými krajinami na Rusku po rozpade ZSSR ostali Kirgizsko a Tadžikistan. Komunistickou elitou Kirgizska otriasli krvavé etnické povstania medzi Uzbekmi a Kirgizmi na juhu republiky v lete 1990. Výsledkom bolo vyhnanie komunistického lídra a zvolenie Askara Akajeva za predsedu. Ten bol neskôr zvolený za prezidenta a na tomto poste vydržal až do roku 2005, kedy bol zvrhnutý počas Tulipánovej revolúcie. Napriek tomu, že sa nedá hovoriť o demokratickom štáte, občianska spoločnosť a nezávislosť tlače boli silnými faktormi, ktoré napomohli krajine k transformácii tržnej ekonomiky. (Aslund, 2007: 218)

Tadžikistan bol najchudobnejší zo sovietskych republík a tento stav pretrval až dodnes. V roku 1992 sa republika ocitla v občianskej vojne medzi komunistami a islamistami. Ruské vojenské sily pomohli priviesť komunistov na čele s Emomalim Rahmonovom k moci. Rahmonov sa udržal na prezidentskom poste dodnes. (Aslund, 2007: 218)

Kazachstan, Uzbekistan a Turkmenistan mohol po rozpade ZSSR začať profitovať zo svojich bohatých zásob ropy a plynu, zatiaľ čo chudobnejšie štáty Kirgizsko a Tadžikistan museli získať svoju konkurenčnú výhodu s inými komoditami, ako bavlna alebo rudy. Obyvateľstvo aj ekonomika ťažko utrpeli etnickými a občianskymi konfliktami, ktoré sa v oboch krajinách udiali.

1.2.1 Vývoj politickej situácie v Kirgizsku a Tadžikistane po roku 1990

Obe krajiny patria k najviac závislým na Rusku a najmenej rozvinutým v oblasti Strednej Ázie. Zároveň sa ich politické režimy radia medzi najdemokratickejšie spomedzi všetkých piatich krajín. Kirgizsko aj Tadžikistan susedia s Čínou, čo má taktiež nemalý vplyv na ich ekonomiky a vývoj situácie v pohraničných oblastiach. V tejto časti práce sa zaoberám smerovaním politickej oblasti po získaní nezávislosti v spomínaných krajinách.

Kirgizsko

Za éry ZSSR bolo Kirgizsko najviac závislá krajina na centre, nielen čo sa týkalo rozhodnutí ale aj zastúpenia v politike. Koncom 80. rokov sa začali objavovať skupiny, ktoré kritizovali prílišnú závislosť na Moskve a požadovali väčšie domáce zastúpenie v správe a ekonomike. V krajine sa tak dostali do stretu záujmov konzervatívni a proreformne naladení komunistickí

politici. V lete 1990 sa na juhu krajiny udiali krvavé boje, ktoré viedli k zvýšeniu etnického napätia. V októbri toho istého roku prebehli prezidentské voľby a na post prezidenta sa dostal dovtedy nie veľmi verejne známy Askar Akajev. (Horák, 2005: 183) Vydaním dvoch dekrétov sa začalo rozširovanie jeho prezidentských právomocí.

V prvej polovici 90. rokov sa snažil Akajev o akúsi transformáciu krajiny na „ostrov demokracie v Strednej Ázii“ alebo akési „Švajčiarsko Strednej Ázie“ (Buyers, 2003: 167). On a jeho ministri cestovali po svete, aby našli partnerov a nadviazali vzťahy. Behom prvých štyroch rokov navštívil Akajev USA, Turecko, Švajčiarsko, Japonsko, Singapur a Izrael, jeho emisári navštívili Irán, Libanon a Južnú Afriku a premiér väčšinu Európy. Výsledkom bolo nadviazanie diplomatických vzťahov so 61 krajinami, uznanie Kirgizska ako nezávislého štátu 120 krajinami a získanie členstva v mnohých medzinárodných organizáciách ako Spojené národy, Svetová banka, Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE), Medzinárodný menový fond (MMF) a mnohých ďalších. (Buyers, 2003: 167)

Problém bol ale v neflexibilite parlamentu, ktorý bol z väčšej časti tvorený konzervatívnymi silami a neprijímal potrebné zákony navrhované prezidentom. Navyše sa vyskytlo niekoľko káuz, najzávažnejšie boli kauzy okolo firmy Cameco, kedy boli do nelegálneho obchodu so zlatom zapletení aj verejní činitelia vrátane premiéra. V druhej polovici 90. rokov sa naďalej upevňovala pozícia prezidenta a jeho právomocí a krajina sa tým postupne prepracovala k autoritárskemu režimu. (Horák, 2005: 184)

Veľký zlom nastal v roku 2005, kedy sa ľudia na uliciach vzbúрили proti súčasnému režimu a prezidentovi. Tulipánová revolúcia, ako ju miestni nazvali, donútila vládu rezignovať a prezident Akajev z krajiny utiekol. Demokratická opozícia sa chopila moci a nadchádzajúce voľby vyhral bývalý premiér Kurmanbek Bakajev. (Hiro, 2009: 307) Jeho režim sa ale tiež vyznačoval zastrašovaním opozície, korupciou a potlačovaním ľudských práv.

Táto situácia donútila ľudí opäť po piatich rokoch vyjsť do ulíc. V roku 2010 v krajine vypukli nepokoje, ktoré znamenali koniec Bakajevovho režimu. Ten najprv utiekol z Biškeku do mesta Osh v jeho rodnom regióne a neskôr z krajiny odišiel úplne, do Kazachstanu. (Jones, 2011: 16) Po jeho rezignácii sa novou dočasnou prezidentkou stala bývala ministerka zahraničných vecí Roza Otunbajeva. (Jones, 2011: 17) Ako prvá v novodobej histórii štátu nevyužila prezidentskú moc vo svoj prospech, ako predchádzajúci dvaja prezidenti a taktiež dodržala svoje slovo, že odstúpi z prezidentského postu po 15 mesiacoch, ak bude zabezpečené ne-

konfliktné predanie moci novej hlave štátu. Posledné voľby v krajine sa uskutočnili v októbri 2011. Víťazom sa stal Almazbek Atambajev. (Trilling, 2011)

Dôležitým znakom kirgizskej spoločnosti sú klany. Tie majú jednu z hlavných úloh nielen v politickom ale aj ekonomickom živote krajiny. Napriek tomu, že ich viac než v iných štátoch Strednej Ázie zakrývajú formálne inštitúcie prezidenta a parlamentu, majú výrazný vplyv. V rámci krajiny sa klanové štruktúry delia podľa oblasti, na severné a južné, ktoré sú relatívne vyrovnané. Tieto sa ďalej členia na menšie klany. V spoločnosti funguje silná vertikálna štruktúra del'by moci, čo si vyžaduje vodcovskú osobnosť, ktorá by ju zastrešila. Preto sa napríklad v 90. rokoch rozmáhali autoritárske tendencie zo strany bývalého prezidenta. (Horák, 2005: 174)

Tadžikistan

Koncom 80. rokov sa aj v Tadžikistane začali objavovať skupiny (islamské a nacionalistické), ktoré otvorene bojovali proti súčasnému komunistickému režimu. Vo februári roku 1990 sa rozbehli prvé veľké demonštrácie, ktoré sa ešte umocnili po zvolení komunistu Rahmóna Nabijeva za prezidenta.

Ten spočiatku urobil isté ústupky voči demonštrantom, ktoré následne zrušil a začal upevňovať svoju moc za pomoci kutjóbських radikálov. Časom sa situácia vyhrotila do otvoreného konfliktu medzi prívržencami prezidenta Nabijeva (Kutjóbцами) a jeho odporcami, organizovanými Islamskou stranou obrody. V snahe zachovať si privilégia prislúchajúce klanom jednotlivých opozičných skupín vypukli v lete 1992 krvavé boje medzi islamskými vojenskými oddielmi a Kuljóbцами. Boje postupovali a k oboj stranám sa pridávalo čoraz viac ľudí, v septembri 1992 musel prezident Nabijev utiecť. Čoskoro bol ale zadržaný a donútený podpísať rezignáciu. (Horák, 2005: 150) Následne bol predsedom vlády vyhlásený Abdumalik Abdullodžonov a predsedom Najvyššieho sovietu zas Kuljóbec Emómali Rahmónov, čím vznikla severojužná koalícia proti opozícii vo východnom Tadžikistane. (Horák, 2005: 150)

Roztrieštenie moci a vplyvu na území krajiny viedlo k rozmachu nelegálneho obchodu s drogami, ktoré sa uchytilo najmä medzi obyvateľstvom, ktoré nemalo prístup k inému zdroju príjmu.

Zlomový bod nastal v Moskve roku 1997, kedy bola podpísaná tzv. Charta Výboru pre národné uzmierenie, a bolo dohodnuté proporčné zastúpenie opozície vo vládnych štruktúrach (30 %). Konečná mierová zmluva bola podpísaná v Moskve 27. 6. 1997, tzv. Všeobecná dohoda

o nastolení mieru a národnej zhody v Tadžikistane. Avšak niektoré vojenské jednotky odmietli uznať túto mierovú zmluvu a nastolili vo svojich regiónoch vlastný režim, čo spôsobilo veľkú fragmentáciu krajiny.

Postupne sa rozširoval vplyv centrálnej vlády aj do ďalších regiónov, prezident Rahmónov upevňoval svoju pozíciu a z významných postov odstraňoval ľudí, ktorí ho plne nepodporovali. Práve z týchto ľudí vznikla nová opozícia proti súčasnému režimu v Dušanbe. Ten je ale podporovaný aj z ruskej strany a v prípade zmienky o radikálnych islamistických zložkách, ktoré môžu ohroziť stabilitu krajiny, má prezident podporu aj z americkej strany.

Prezidentské voľby v roku 2006 boli označené za podvod ešte pred ich spustením. S Rahmónovom „súperili“ ďalší štyria kandidáti, ktorí ale nemali veľké šance. Rahmónov, kandidát Ľudovej demokratickej strany vyhral voľby s podporou 79,3 % celkových hlasov. (EFDS, 2009a)

Šiesteho novembra 2013 sa uskutočnili posledné, štvrté prezidentské voľby od získania nezávislosti, ktoré sú opäť sprevádzané škandálmi a podozreniami z podvodu. (EFDS, 2009a) Opoziční kandidáti neboli v stanovenom období schopní pozbierať 5 % hlasov oprávnených voličov na zahájenie kandidatúry, preto bolo registračné obdobie predĺžené. Títo kandidáti sa sťažujú na nariadenie vlády, ktoré uznáva podpis obyvateľov žijúcich na domácom území, nie však hlas Tadžikov, žijúcich v zahraničí. Každoročne totiž na jeseň odchádza 1 až 2 milióny obyvateľov (z celkového počtu 8 mil. obyvateľov) do Ruska za sezónnymi prácami a väčšina týchto ľudí podporuje práve opozíciu. To predstavuje veľkú prekážku v získaní dostatočného počtu hlasov na registráciu opozičných kandidátov. (EFDS, 2009a) Podľa očakávaní vyhral s prehľadom dovtedajší prezident Emomali Rahmónov. (Reuters, 2013)

1.2.2 Vývoj politickej scény v Uzbekistane a Turkmenistane po 1990

Uzbekistan a Turkmenistan majú niekoľko spoločných znakov. Jedná sa napríklad o silnú autoritársku pozíciu prezidenta v krajine, bohaté zásoby plynu alebo spoločnú hranicu s Afganistanom. Preto sa táto podkapitola zameriava na vývoj politickej scény v týchto dvoch štátoch SÁ.

Uzbekistan

Uzbekistan získal suverenitu v septembri 1991. Inštitucionálne a správne vzťahy v krajine sú upravené predovšetkým Ústavou, ktorá bola prijatá 8. 12. 1992 na zasadaní Oljaj Madžlisu (parlamentné zhromaždenie), po konzultáciách vo Francúzsku, Nemecku a Veľkej Británii.

(Horák, 2005: 49) Odborníci na ústavné právo v týchto krajinách schválili návrh uzbeckej ústavy ako odpovedajúci demokratickým princípom. Prijatá Ústava slúži prevažne k vonkajšej prezentácii, vnútorný poriadok krajiny je ale riadený inými, neformálnymi pravidlami.

V roku 1990 bol za prezidenta Uzbekistanu zvolený Islam Karimov, ktorý sa po nástupe k moci počas prvých rokov vládnutia zaoberal posilňovaním prezidentských právomocí, marginalizácií právomocí viceprezidenta a likvidácií opozičných skupín. Počas prvej polovice 90. rokov sa mu podarilo vytvoriť klasický autoritársky režim a z minulosti bol prevzatý klientelistický systém s postupnou rotáciou kádrov, podľa uzbeckých klanových tradícií. (Horák, 2005: 77)

Druhá polovica 90. rokov sa niesla v znamení snahy o predĺženie prezidentského mandátu, v roku 1995 bolo usporiadané referendum o posilnení právomocí. V tomto období nastalo politické uvoľnenie a vznikol „kvázi pluralitný“ systém niekoľkých politických strán. Zároveň došlo k prepusteniu niektorých politických väzňov a preto sa o tomto období hovorí aj ako o „liberalizácii“ režimu. (Horák, 2007: 78)

S uvoľnením pomerov došlo zároveň k aktivizácii radikálnych islamistických opozičných strán Hizb-ut Tahrír a Islamske hnutie Uzbekistanu, ktoré otvorene útočili proti Karimovmu režimu. Ich pozícia bola veľmi oslabená po septembri 2001, keď sa začala vojna proti terorizmu. Po porazení Talibanu v Afganistane, ktorý bol hlavným podporovateľom týchto skupín, sa ich pozícia v krajine výrazne zhoršila a zároveň sa posilnila pozícia Karimova a jeho režimu, ktorý bol podporovaný aj zvonku so strany USA.

V roku 2005 uzbecká vláda tvrdo potlačila povstanie v meste Andijan, dôsledkom čoho zomreli stovky osôb. Podľa zahraničných pozorovateľov boli použité prostriedky neprimerané a Uzbekistan si tak proti sebe postavil ako USA, tak EÚ. Tá dokonca uvalila štátu sankcie za nedodržiavanie ľudských práv. Vzťahy nadobudnuté podporou a pomocou USA v boji proti terorizmu po týchto udalostiach ochladli. Uzbecká vláda sa bránila tým, že išlo o ozbrojených islamistických fundamentalistov, proti ktorým museli tvrdo zakročiť, výpovede svedkov ale hovorili o bezbranných civilistoch. (Euractive, 2007)

V súčasnosti je situácia v krajine relatívne stabilná, v podstate neexistuje opozícia a Karimov si zmenou ústavného zákona zabezpečil prezidentský post na ďalšie dlhé roky. Pomery v krajine nenaznačujú, že by v najbližšej dobe došlo k zmene systému vďaka lojálnosti kľúčových zložiek štátu Karimovi. Ten má pod kontrolou ako vládne strany, prijímané zákony

tak aj média. Uzbekistan je najviac autoritársky štát v oblasti Strednej Ázie, kde neexistuje opozícia a násilie a teror sú systematicky používané na udržanie výsadného postavenia Kari-mova. Jeho argumentom je, že bojuje proti islamským radikálom, ktorí sa podľa neho snažia zhodiť vládu a nastoliť islamsky chalifát v krajine. (Pyati, 2005: 2) Najväčšími hrozbami sú vonkajšie faktory ako napr. nestabilná situácia v okolitých krajinách alebo mocnosti usilujúce o získanie moci v tejto oblasti.

Turkmenistan

Aj v Turkmenistane, podobne ako v susedných štátoch stredoázijskej oblasti, fungovalo klanové prerozdelenie funkcií. Počas 60.–80. rokov bolo postavenie klanov oslabené vplyvom nových elít rusifikovaných Turkmenov. V roku 1985 sa dostal do čela Komunistickej strany „mimoklanový“ Saparmyrat Nijazov. Ten sa následne po rozpade ZSSR stal prezidentom Turkmenistanu a začal intenzívne sústreďovať moc vo svojich rukách a zavádzať ideologický kult svojej osoby. Najprv v roku 1993 získal priezvisko Türkmenbašy, ktoré oficiálne používal, potom v roku 2000 mu udelili prívlastok „Veľký“ a nakoniec bol v roku 2001 navrhnutý na „Proroka“. Vzhľadom na veľkú moc sústredenú v rukách jednej osoby a na ideologický základ celej turkménskej spoločnosti, pôsobil tento celok v tej dobe naoko stabilne. (Horák, 2005: 87)

Po nečakanej smrti prezidenta Türkmenbašyho v roku 2006 sa v krajine po prvýkrát uskutočnili prezidentské voľby s viac ako jedným kandidátom. Víťazom sa stal Gurbanguly Berdimuhamedov. (Berdyeva, 2008) Aj po zmene prezidenta krajina naďalej ostáva štátom jednej strany – Demokratická strana Tadžikistanu, a pod správou autoritárskeho prezidenta, ktorý je volený na 5 rokov. Jeho právomoci sú v podstate neobmedzené, je hlavou štátu, predsedom parlamentu a vrchný veliteľ ozbrojených síl, volí sudcov Najvyššieho súdu a vládne pomocou dekrétov, ktoré majú váhu zákonov.

V roku 2012, v prezidentských voľbách opäť zvíťazil prezident Berdimuhamedov s počtom hlasov 97,14 % všetkých zúčastnených voličov. Žiadni „západní“ pozorovatelia neboli pri týchto voľbách prítomní, pretože podľa nich „slobodné voľby v tejto krajine nie sú možné“. (EFDS, 2009b)

1.2.3 Kazachstan a jeho politický vývoj po 1990

Oficiálne je Kazachstan prezidentským štátom, ktorému od získania nezávislosti v roku 1991 „vládne“ prezident Nursultan Nazarbajev. Ten bol v roku 1989 zvolený predsedom Komunistickej strany Kazachstanu. (EFDS, 2009c) V decembri 1991 sa stáva prezidentom, keď vo

voľbách nemal žiadneho protikandidáta. Následne vyhlasuje nezávislosť krajiny a pripája sa k Spoločenstvu nezávislých štátov (SNS).

V roku 1993 bola prijatá nová Ústava, ktorá posilnila prezidentské právomoci. V roku 2007 prijal parlament ústavnú zmenu, ktorá Nazarabajovi zaručuje opätovné znovuzvolenie na dobu neurčitú. (EFDS, 2009c) V roku 2010 získal titul „Vodca národa“, čím si zabezpečil imunitu pred akýmkoľvek stíhaním a možnosť ovplyvňovať politiku aj po odchode do dôchodku. Z postu prezidenta sa zatiaľ nechystá odísť, čo prehlásil po voľbách v roku 2011, ktoré sa uskutočnili o rok skôr oproti pôvodnému plánovanému termínu v roku 2012. (EFDS, 2009c)

Pred voľbami do parlamentu v roku 2012 bol prijatý zákon, ktorý vyžaduje zastúpenie minimálne dvoch politických strán v parlamente. V nadchádzajúcich voľbách sa do parlamentu dostali síce tri politické strany, žiadna z nich ale nie je opozičná. (EFDS, 2009c) Ukončila sa tým, po vyše 20 rokoch, éra vládnutia jednej strany, strany Nur Otan. Okrem spomínanej najsilnejšej strany Nur Otan, prekonal potrebnú hranicu 7 % hlasov Demokratická strana Ak Zhoi a Komunistická ľudová strana, obe podporujúce prezidenta Nayarbajeva. (EFDS, 2009c)

Po voľbách sa strhla vlna protestov opozičných aktivistov proti prezidentovi Nazarabajovi a výsledkom volieb, ktoré považovali za neplatné a žiadali opätovné voľby. Taktiež žiadali prepustenie lídra opozičnej strany Vladimira Kozlova a novinára Igora Vinyavskijiho, ktorí boli uväznení v januári roku 2012. (EFDS, 2009c) Kozlov bol v októbri roku 2012 odsúdený na sedem a pol roka väzenia z pokusu o zvrhnutie vlády a podnecovania násilia počas protestov v Zhanaozene. Kozlov ale tvrdí, že obvinenia sú politicky motivované.

Kazachstan je kritizovaný za nerešpektovanie demokratických princípov a ľudských práv ale svoj medzinárodný imidž sa snaží zlepšovať. Jednak v roku 2010 predsedali zasadaniu Organizácie bezpečnosti a spolupráce v Európe (OBSE) a taktiež prijali už spomínaný zákon o pluralite politických strán v parlamente. To bol síce veľký posun, ale reálne sa nič zásadne nezmenilo, keďže akákoľvek opozičná činnosť voči prezidentovi Nazarabajovi a jeho strane je potlačovaná.

1.2.4 Zhrnutie politickej situácie a jej dopadu na vonkajšie vzťahy

Po detailnejšom preskúmaní politického vývoja a súčasnej situácie v krajinách Strednej Ázie môžeme zhodnotiť, že aj vyše 20 rokov po páde Sovietskeho zväzu pretrvávajú na vrcholných politických pozíciách bývalí členovia Komunistických strán, ktorí sa snažia udržať si svoju moc aj za cenu porušovania ľudských práv, nedodržiavania princípov slobody tlače, uplatňo-

vania korupcie a iných nedemokratických spôsobov. Klanové príbuzenstvo má väčšiu váhu ako dodržiavanie medzinárodných demokratických štandardov. Tieto štruktúry sú často krát veľmi rigidné a staromódne, čo bráni efektívnejšej zahraničnej politike a lepším vzťahom najmä s demokratickými subjektmi, napr. EÚ, ktorá vyžaduje dodržiavanie demokratických princípov vo všetkých sférach.

Vzhľadom k spoločnej histórii mali krajiny na začiatku svojej cesty bližšie k Rusku, ktoré mnohých súčasným prezidentom pomohlo k moci ešte za čias ZSSR. V súčasnosti si ale najvyššie politické elity diktujú svoje požiadavky, bez ohľadu na naliehanie rôznych medzinárodných organizácií alebo EÚ, ktoré upozorňujú na páchanie trestných činov a autoritárske spôsoby prezidentov. Ako sa ale niekoľkokrát ukázalo, obyvatelia krajín sa vedú zmobilizovať a vyjsť do ulíc prejsť svoju nespokojnosť (napr. Tulipánová revolúcia), čo sa niektorým vodcom vypomstilo.

1.3 Ekonomická situácia krajín Strednej Ázie od 90. rokov po súčasnosť

Stredoázijské ekonomiky prešli veľkým vývojom od získania nezávislosti až po súčasnosť. V nasledujúcej časti sa dozvieme viac o základných makroekonomických faktoroch v jednotlivých ekonomikách a ich zahraničnom obchode.

1.3.1 Ekonomický vývoj a jeho štrukturálne aspekty

Spoločným znakom všetkých ekonomík v regióne je prílišná závislosť na exporte primárnych komodít (ropa, plyn, bavlna, hliník, rudy, poľnohospodárske plodiny), bez väčšieho zastúpenia spracovaných výrobkov s vyššou pridanou hodnotou. Krajiny Strednej Ázie sa delia na ropu a plyn vyvážajúce a dovážajúce štáty. Medzi tie vyvážajúce patrí Kazachstan, Turkmenistan a Uzbekistan, dovážajú Kirgizsko a Tadžikistan. (IMF, 2012a: 61) Všetky krajiny čelia výzvam ako väčšia diverzifikácia ekonomík, zlepšenie infraštruktúry a vyšší podiel súkromných investícií na tvorbe HDP. Podrobnejšie analýzy ekonomík jednotlivých krajín sú popísané na nasledujúcich riadkoch a použité zdroje sú štatistiky zo Svetovej banky, Ázijskej rozvojovej banky alebo Medzinárodného menového fondu.

Kazachstan

Rozlohou ale aj ekonomikou je najväčšou krajinou Kazachstan, ktorý disponuje veľkými zásobami nerastných surovín od uránu, medi, olova, zinku, uhlia, až po ropu a plyn. Veľké ložiská ropy a plynu boli objavené až začiatkom 90. rokov, odvtedy ich vývoz prispieva čoraz väčším podielom k tvorbe HDP. (Wandel – Kozbagarova, 2009: 4)

V porovnaní s ostatnými krajinami Strednej Ázie bol Kazachstan najviac diverzifikovanou a urbanizovanou ekonomikou. Koncom 80. rokov pracovalo v poľnohospodárstve 23 % pracovnej sily, zatiaľ čo v Tadžikistane, Uzbekistane a Turkmenistane až 40 %. (Wandel – Kozbagarova, 2009: 4) Vyše polovica pracovala v priemysle, stavebníctve, obchode alebo doprave. Väčšina infraštruktúry, vrátane ropovodov, smerovala do Ruska. Po rozpade Sovietskeho zväzu tieto spojenia boli prerušené, čo spôsobilo pokles HDP v Kazachstane. Spočiatku sa snažil udržiavať obchodné vzťahy prevažne s krajinami Spoločenstva nezávislých štátov (SNŠ), neskôr si ale vytvoril nové obchodné vzťahy mimo tieto krajiny.

Po kríze, ktorou si kazašská ekonomika prešla v prechodnom období 1992–1999 sa jej hospodársky rast prudko naštartoval a od roku 2000 do roku 2006 rástla ekonomika ročne okolo 10 %. Tento rast bol ovplyvnený hlavne stúpajúcimi cenami ropy. V roku 2007 tvoril uhľovodíkový sektor až 57 % celkovej priemyselnej produkcie krajiny, bol zodpovedný za 70 % exportných príjmov a 27 % zahraničných investícií smerovalo práve do tohto sektoru. (Wandel – Kozbagarova, 2009: 5) Na tomto úspechu majú zásluhu aj ekonomické reformy orientované na trh ako liberalizácia obchodu, privatizácia, makroekonomická politika krajiny a podpora podnikania. Pozitívny vývoj v primárnej oblasti ekonomiky naštartoval aj bankovníctvo a finančný sektor, stavebníctvo alebo obchodné služby. Práve vývoj v bankovníctve je hodnotený ako jeden z najväčších úspechov krajiny a tento sektor je najefektívnejší spomedzi krajín SNŠ. (Wandel, Kozbagarova; 2009: 5)

V rokoch 2007–2009 ale krajinu prudko zasiahla svetová finančná kríza, ktorá mala za následok razantné zvýšenie cien potravín a poukázala na slabé miesta hospodárstva Kazachstanu. Kríza zasiahla Kazachstan relatívne skoro v porovnaní so zvyškom sveta – už v 2007, a mala negatívny dopad najmä na bankový systém krajiny. Od roku 2010 sa ekonomika zotavuje, v roku 2011 dosiahla rast okolo 7,5 %, aj keď ropná produkcia sa spomalila, ale vyššie spotrebné ceny naštartovali domáci dopyt a zvýšili aktivitu v dopravnom a telekomunikačnom sektore. (IMF, 2012b)

V prvej polovici roku 2013 sa rast mierne spomalil na 5,1 %, čo mohlo byť spôsobené pomalším rastom eurozóny, Ruska a Číny. Medzi prosperujúce odvetvia patrí priemysel (rast o 1,8 %), poľnohospodárstvo, produkcia ropy, služby v obchodnej a komunikačnej sfére. (ADB, 2013: 94) Naopak v negatívnych číslach sa ocitlo stavebníctvo, napriek štátnej podpore, a metalurgické podniky kvôli nižším exportom. Pôvodné prognózy rastu v 2013 5,2 % boli upravené na 4,8 %, ale očakáva sa obnovenie rastu v roku 2014 na 5,6 %, vďaka zvýšeniu kapitálových investícií a sprevádzkovaniu ropného poľa Kashagan. (ADB, 2013: 95)

Turkmenistan

Druhou krajinou oblasti, ktorá má bohaté ložiská plynu a ropy je Turkmenistan. Zároveň je druhým najväčším producentom bavlny v Strednej Ázii po Uzbekistane. Podľa odhadov zásob patrí Turkmenistan medzi štyroch najväčších producentov zemného plynu. Ten vyváža najmä do Ruska, Iránu a Číny. Koncom roku 2009 otvorili nový plynovod do Číny, ktorý by mal dosiahnuť plnú kapacitu v rokoch 2014–2015. Zároveň v tomto roku došlo k výbuchu plynovodu smerujúceho do Ruska, čo malo za následok rapidný pokles exportu plynu. Dodávky sa čiastočne obnovili začiatkom roku 2010. (GlobalEdge, 2012a)

Ekonomika krajiny je aj po vyše 20 rokoch od rozpadu ZSSR založená na princípoch zo socialistického obdobia ako je vysoký stupeň centralizácie, prerozdelenie výrobných zdrojov štátom, štátne plány pre riadenie podnikov, výkup poľnohospodárskych plodín štátom za podhodnotené ceny. Ďalšími problémami sú nerozvinutý bankový sektor, nízka diverzifikácia, zložitá podnikateľské prostredie, chudoba. Podľa odhadov Svetovej banky až okolo 45–50 % obyvateľstva Turkmenistanu žije pod hranicou chudoby. Zaostáva taktiež systém vzdelania a hrozia epidémie HIV/AIDS, najmä kvôli závislosti na drogách.

Svetová kríza nepostihla Turkmenistan tak ako iné krajiny, bol zaznamenaný pokles príjmov z exportu plynu, najmä kvôli zastaveniu dodávok do Ruska, to bolo ale vykompenzované dodávkami do Iránu a Číny. Krajina takisto využila svoju „záchrannú finančnú sieť“, čiže prostriedky naakumulované počas predkrízových rokov. (Jumayev, 2012: 5)

Hrubý domáci produkt v Turkmenistane rástol v prvej polovici 2013 tempom 9 %, vďaka štátnym investíciám a exportu ropy a plynu. Najväčší rast zaznamenalo stavebníctvo 17,7 %; služby 11,3 %, poľnohospodárstvo 7 % a priemysel 6,6 %. Spustenie ťažby plynu na poli Galkynysh by malo zvýšiť produkciu o 19 % v porovnaní s rokom 2012. (ADB, 2013: 97)

Medzi problémové oblasti krajiny patrí predovšetkým prílišná závislosť na produkcii plynu. Pri prerušení dodávok, alebo poklese dopytu na svetových trhoch to má veľmi negatívny dopad na vývoj ekonomiky. Zároveň sa kvôli záväzku krajiny byť poľnohospodársky „sebestačný“ naďalej umelo podporuje pestovanie neefektívnych plodín ako pšenica alebo bavlna. (GlobalEdge, 2012a) Súkromný sektor je značne zaostalý, s aktivitami prevažne vo výrobe potravín, spotrebnom obchode alebo sektore služieb.

Tadžikistan

Tadžikistan je najchudobnejšou krajinou SNŠ a je veľmi závislý na vývoze hliníka a bavlny. Občianska vojna medzi zoskupením islamistov a demokratov v rokoch 1992–1997 a vláda komunistických predstaviteľov zo sovietskej éry značne oddialila prechod krajiny na demokratický režim. V povojnovom období sa ale ekonomika vzchopila a v rokoch 2000–2008 vykazovala priemerný ročný rast okolo 8 %. (World Bank, 2013c) Dôvodom bol vývoj na zahraničných trhoch, kde prudko stúpla cena hlavných vývozných artiklov krajiny, prevažne hliník a bavlna a zároveň zvýšený dopyt po pracovnej sile z Tadžikistanu, najmä v Rusku. Zahraničné platby od tadžických migrantov posilnili domácu spotrebu a prispeli tým k tvorbe hrubého domáceho produktu (HDP). V súčasnosti sa remitendy pracujúcich migrantov podieľajú na tvorbe HDP zo 45 %. (Heritage, 2014a)

Podobne ako ostatné krajiny v regióne, ani Tadžikistan sa nevyhol negatívnym dopadom svetovej hospodárskej krízy, čo preňho predstavoval najmä pokles remitend a vývozu hlavných komodít. Pomocou prísnejšej fiškálnej politiky, depreciačné meny a pomoci zahraničných partnerov sa krajine pomerne skoro podarilo prekonať následky krízy a v roku 2010 HDP vzrástlo o 6,5 % v porovnaní s 3,9 % v roku 2009. (World Bank, 2013c)

Hlavnými prispievateľmi k ekonomickému rastu krajiny sú remitendy, maloobchod a služby. Výrazný rozkvet zaznamenalo baníctvo a ťažobný priemysel, až o 80 %, o 16 % expandoval chemický priemysel. Celkovo vzrástol priemysel o 6,6 %. Ešte lepšie je na tom poľnohospodárstvo, ktoré je najdôležitejším sektorom ekonomiky, zodpovedným za 64 % zamestnanosti a 21 % tvorby HDP. To vzrástlo o 12,1 % a naďalej sa predpokladá rast v tejto oblasti. Vývoj medzinárodných cien hliníku a bavlny znížili produkciu týchto komodít v krajine. Celkový rast za rok 2013 sa odhaduje na 7 %. (World Bank, 2013c)

Veľký potenciál pre ekonomiku predstavuje energia z vodných zdrojov, ktorá dominuje energetickému sektoru. Vláda ale musí vyriešiť radu problémov s tým spojených, od zabezpečenia spoľahlivých dodávok spotrebiteľom a zníženia strát, po zabezpečenie udržateľného vývozu jej prebytku v lete. (World Bank, 2013c) V Dušanbe vláda plánuje výstavbu veľkej hydroelektrárne Roghun, ktorá by pomohla vyriešiť problematiku dodávky elektriny v zime, kedy obyvatelia trpia veľkými výpadkami. Tento plán je ale dôvodom konfliktu s Uzbekistanom, ktorý s týmto projektom nesúhlasí.

Veľkým problémom krajiny je pašovanie drog, ktoré putujú z Afganistanu cez Rusko ďalej na Západ. Nádejou pre tadžickú ekonomiku je spolupráca s Čínou, konkrétne Čínskou národnou

ropnou korporáciou, s ktorou podpísala krajina v roku 2012 dohodu o začatí prieskumov zásob ropy a plynu v Tadžikistane. (Heritage, 2014a)

Kirgizsko

Medzi dve najslabšie ekonomiky oblasti patrí popri Tadžikistane aj Kirgizsko. Po rozpade ZSSR utrpela kirgizská ekonomika šok, v podobe straty trhov, pretože 98 % jeho exportu putovalo v sovietskej ére do krajín zväzu. Po počiatočných problémoch sa ekonomika stabilizovala a vďaka dobre nastaveným reformám sa obnovil trvalý hospodársky rast, čo napomohlo prijatiu krajiny do Svetovej obchodnej organizácie (WTO) v roku 1998. (GlobalEdge, 2012b)

Do roku 2005 rástla ekonomika v priemere okolo 6–7 %, priemysel rástol rýchlejšie ako poľnohospodárstvo a cenová hladina sa pohybovala medzi 3–4 %. Situácia sa náhle zmenila v marci roku 2005, kedy sa udial politický prevrat, známy aj pod názvom „Tulipánová revolúcia“. Tá mala za následok nielen útek vtedajšieho prezidenta Akajeva do zahraničia ale hlavne negatívny dopad na krehkú kirgizskú ekonomiku a následný prepád HDP o 0,4 %. V roku 2006 sa ekonomika začína zotavovať a vykazuje rast o 2,7 %, v roku 2007 podľa štatistik vlády až 8,2 %. Najrýchlejšie rástol sektor služieb, konkrétne doprava a telekomunikácie 44 %, hotelierstvo 11 % alebo strojárstvo. (GlobalEdge, 2012b)

Poľnohospodárstvo predstavuje veľmi dôležitú súčasť ekonomiky Kirgizska, v roku 2010 sa podieľal 55 % na HDP a 32 % na zamestnanosti krajiny. (GlobalEdge, 2012b) Kvôli hornatému povrchu krajiny je najdôležitejšou poľnohospodárskou aktivitou chov dobytka, za tým nasleduje pestovanie pšenice, cukrovej repy, bavlny, tabaku a ovocia a zeleniny. Práve spracovanie poľnohospodárskych komodít (mäso, mlieko) patrí medzi kľúčovú súčasť priemyslu a je lákavý pre zahraničných investorov. Kirgizsko je bohaté na minerálne zdroje, ale zásoby ropy a plynu sú veľmi zanedbateľné a preto ich musí dovážať. Z minerálov sú najdôležitejšie zásoby uhlia, zlata alebo uránu. Veľký potenciál predstavuje aj vývoz energie z hydroelektrární vďaka zásobám vody a hornatému terénu krajiny.

Vývoj ekonomiky v Kirgizsku v roku 2013 je veľmi priaznivý. V prvej polovici roka rástlo hospodárstvo o 7,9 %. Priemyselná produkcia sa zvýšila o 18,4 % vďaka otvoreniu zlatej bane Kumtor, poľnohospodárstvo zaznamenalo 1,9 % rast, obchod 8,2 % a stavebníctvo prudko vzrástlo o 15 %, pod čím sa podpísali veľké kapitálové projekty a investície do existujúcich štruktúr. (ADB, 2013: 96)

Uzbekistan

Poslednou krajinou z oblasti je Uzbekistan, ktorý susedí so všetkými štyrmi ostatnými krajinami Strednej Ázie a Afganistanom. Od získania nezávislosti prešiel Uzbekistan ekonomickým vývojom a v súčasnosti je druhou najväčšou a najľudnatejšou ekonomikou v Strednej Ázii. (Anderson – Klimov, 2012: 7) Jeho ekonomika rástla aj v dobe svetovej krízy vďaka nízkej úrovni zapojenia finančného sektoru na medzinárodnom trhu. (International Trade Center, 2011) Napriek snahe vlády prechádzať postupne na tržné hospodárstvo, väčšina veľkých podnikov je stále vlastnená alebo kontrolovaná štátom. (GlobalEdge, 2012c)

Obchodná politika štátu sa vyvíjala na základe cieľov, ktoré si vláda stanovila v priebehu 90. rokov. Jedná sa hlavne o tieto body (Anderson – Klimov, 2012: 8):

- dosiahnuť ekonomickú nezávislosť znížením dovozov, rozvojom priemyslov substituujúcich dovoz, zaistiť dostatočnú ponuku základného tovaru (energie a potraviny)
- predstaviť nové technológie a modernizovať priemysel;
- rozvinúť vývozný potenciál a zabezpečiť medzinárodné rezervy;
- diverzifikovať vývozné komodity, presun od primárnych produktov k hotovým výrobkom s vysokou pridanou hodnotou;
- rozvíjať ekonomickú spoluprácu v regióne bez významnejšieho vplyvu jednej krajiny.

Na základe týchto bodov obchodná politika uplatňuje protekcionizmus odvetví nahrádzajúcich import a zakazuje export potravín a produktov dôležitých na zabezpečenie dostatočnej ponuky na domácom trhu. Na jednej strane je jednoduché doviesť kapitálové komodity, hlavne pre štátom podporované investičné projekty, na druhej strane dovoz spotrebného tovaru, ktorý nie je esenciálny, čelí veľkým prekážkam.

Ekonomika je založená na poľnohospodárstve a ťažbe nerastných surovín. Uzbekistan vyváža najviac bavlnu a zemný plyn, zlato, urán a iné strategické materiály. (GlobalEdge, 2012c)

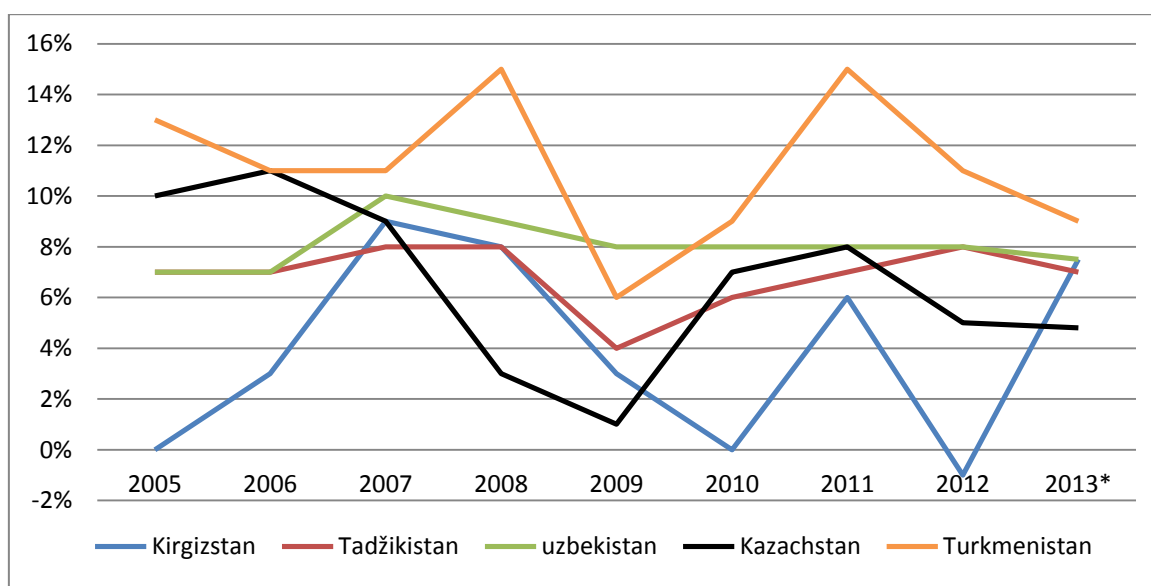
Slabú stránku obchodu Uzbekistanu predstavuje nízka konkurencieschopnosť priemyselných výrobkov, ktoré majú väčšinou malú pridanú hodnotu. Spôsobuje to slabá produkčná schopnosť podnikov v nesurovinovom sektore. Podniky musia taktiež zlepšiť technické normy a dodržiavanie medzinárodných štandardov tak, aby ich produkty spĺňali požiadavky klientov na zahraničných trhoch. Primárne komodity zostávajú naďalej hlavným vývozným artiklom krajiny napriek jej snahe rozvíjať priemysel s hotovými výrobkami s vysokou pridanou hodnotou. Ani sebestačnosť v oblasti potravín a energií nebola dosiahnutá a v rokoch 2001–2010 sa zvýšil import týchto artiklov.

Rast HDP sa pohyboval okolo 8 %, približne rovnako ako v tom istom období v 2012. Hlavnými prispievateľmi rastu bol priemysel 8,2 % a služby 11 %. Vláda investovala hlavne do projektov energetického sektoru. Veľký dopyt tiahol aj odvetvie stavebníctva, komunikačných a informačných technológií 22 % alebo finančné služby. Napriek týmto pozitívam by sa celkový rast za rok 2013 mal pohybovať okolo 7,5 % kvôli nižšiemu zahraničnému dopytu a nižším investičným výdajom. (ADB, 2012: 98)

1.3.2 Komparácia vybraných ekonomických veličín

V nasledujúcom Grafe 1 vidíme vývoj dlhodobého rastu HDP v rokoch 2005–2012, s odhadovaným rastom za rok 2013. Najvyšších hodnôt dosahuje dlhodobo Turkmenistan a Uzbekistan, dve najviac autoritárske režimy, zatiaľ čo najväčšia ekonomika, Kazachstan, zaznamenáva najmenší rast. To je spôsobené stagnáciou na jeho vývozných trhoch a nižšími cenami vývozných artiklov.

Graf 1 Medziročný rast HDP v jednotlivých ekonomikách, %



Zdroj: ADB (2013)

Všetky krajiny zasiahli následky svetovej krízy, v roku 2009 na tom bola najhoršie kazašská ekonomika. Jediná krajina, ktorá si udržala stabilný rast aj v roku 2009 bol Uzbekistan, vďaka malému zapojeniu finančných trhov na medzinárodnej úrovni. Vývoj uzbeckej ekonomiky môžeme na základe údajov Svetovej banky označiť za najstabilnejší, jeho hodnoty sa pohybujú v poslednom období okolo 8 %.

Naopak, najväčšie výkyvy môžeme sledovať u Kirgizska, ktorého ekonomika je veľmi závislá na svetových cenách hlavných vývozných komodít a na poľnohospodárstve. Podobne je na

tom Tadžikistan, ktorého veľký podiel HDP tvoria remitendy od obyvateľov pracujúcich v zahraničí, najmä v Rusku.

V Tabuľke 1 sú uvedené tri makroekonomické údaje a to rast HDP, inflácia a bilancia bežného účtu v % HDP pre roky 2013 a 2014, zo zdroja Ázijskej rozvojovej banky. Tieto predpovede odrážajú najaktuálnejší stav hospodárstiev krajín Strednej Ázie. Červenými číslami sú znázornené krajiny s najhorším výsledkom v danej kategórii spomedzi krajín Strednej Ázie, naopak modrou krajiny s najlepšimi číslami. Ako už bolo spomenuté vyššie, najväčší rast HDP dosahuje autoritársky štát Turkmenistan, najmenší zas Kazachstan, čo je ovplyvnené pomalším rastom jeho hlavných partnerov – eurozóny, Ruska a Číny. (ADB, 2013: 95) V roku 2014 čaká najväčší prepád Kirgizsko, zo 7,5 % na 4,5 %.

Tabuľka 1 Komparácia vybraných ekonomických veličín v krajinách SÁ za roky 2013-2014, %

Krajina	Rok	Rast HDP (%)	Inflácia (%)	Bilancia BÚ (v % HDP)
Kazachstan	2013	4,8	6,7	2
	2014	5,6	6,5	4
Kirgizstan	2013	7,5	7,5	-8
	2014	4,5	5,5	-5
Tadžikistan	2013	7	6,5	-4,5
	2014	6	7	-4
Turkmenistan	2013	9	6	2
	2014	8	6,5	3
Uzbekistan	2013	7,5	9,5	4,3
	2014	8	9	3,2

Zdroj: ABD (2013)

Zápornú bilanciu bežného účtu (BÚ) majú len Kirgizsko a Tadžikistan, kvôli zvýšeniu importu a zároveň zníženiu zahraničného dopytu a cien hlavných vývozných artiklov krajín. Kazachstan čaká prebytok bilancie BÚ v roku 2014 až 4 %, k čomu prispeje najmä otvorenie nového ropného poľa. Uzbekistan má najlepšie vyhliadky na prebytok BÚ po oba roky, 2013 a 2014, aj keď sa zníži z 4,3 % na 3,2 %. Dôvodom je znížený dopyt v zahraničí po exporte a taktiež zníženie cien vyvázaných produktov.

V Turkmenistane dosahuje inflácia 6 %, čo je spomedzi krajín Strednej Ázie stále najnižšia hodnota. Naopak najviac sa zvýšila cenová hladina v Uzbekistane, na 9,5 %, pretože vzrástli

mzdy a dôchodky a takisto náklady na import. To bolo dôvodom neskoršieho zavedenia reštrikcií na import.

Na základe týchto údajov môžeme vidieť, že väčšina stredoázijských ekonomík je už začlenená do globálneho trhu, tým pádom veľmi závislá na vývoji dopytu a cien na tomto trhu. Naďalej ale funguje kontrola a intervencie zo strany vlády, v prípade nepriaznivého vývoja sa nebránia ani zavádzaniu okamžitých protekcionistických prostriedkov. To robí tieto krajiny menej predvídateľné, čo môže negatívne vplývať na niektorých obchodných partnerov.

Štrukturálne aspekty ekonomík predstavujú ich veľký potenciál a vďaka postupnej diverzifikácii vývozných ciest získavajú výhodu v podobe diktovania podmienok pre svojich partnerov, pretože už nie sú závislé len na vzťahoch zo sovietskej éry. Najdôležitejšími výzvami do budúcnosti ostáva diverzifikácia ekonomík jednak po komoditnej, tak aj teritoriálnej stránke, transformácia finančného sektoru, modernizácia infraštruktúry, vytvorenie lokálnych kapitálových trhov, zlepšenie podnikateľského prostredia a zníženie byrokratickej náročnosti pre zahraničný obchod.

2 Zahraničné vzťahy krajín Strednej Ázie

V dnešnom globalizovanom svete je spolupráca so zahraničnými partnermi dôležitejšia než kedykoľvek predtým. Výhodné partnerstvá sú obzvlášť potrebné pre regióny a krajiny, akými sú štáty Strednej Ázie, ktoré sa nachádzajú uprostred transformačného procesu, s veľkým potenciálom ale chýbajúcim kapitálom, know-how a bez skúseností s tržným hospodárstvom a demokraciou. Táto kapitola je zameraná na analýzu spolupráce Strednej Ázie s jej najvýznamnejšími partnermi. Prvá časť kapitoly je venovaná vývoju politických vzťahov s Ruskom, Čínou a EÚ po rozpade ZSSR, nasleduje podkapitola o bilaterálnych a multilaterálnych formách spolupráce v oblasti Strednej Ázie a ďalších integračných zoskupení. Poslednou časťou druhej kapitoly bude analýza foriem vzájomných vzťahov, cez zahraničný obchod, toky priamych zahraničných investícií, pohyb pracovnej sily a tiež spolupráca v oblasti bezpečnosti. Cieľom tejto kapitoly je analyticky vyhodnotiť vzťahy medzi aktérmi, pre následné zhodnotenie silných a slabých stránok týchto partnerstiev a predikciu budúceho vývoja v tretej kapitole.

2.1 Vývoj politických vzťahov s Ruskom, Čínou a EÚ po roku 1990

Stredná Ázia sa po rozpade ZSSR ocitla v novej pozícii a musela si pomaly hľadať sama cestu ku svojim zahraničným partnerom. Vzťahy s Ruskom síce na isté obdobie ochladli, ale krajiny si našli nové cesty smerom na východ a neskôr sa o slovo prihlásila aj EÚ.

2.1.1 Stredná Ázia a Rusko

Po rozpade ZSSR a vyhlásení nezávislosti krajín Strednej Ázie v roku 1991 sa pozornosť Ruska obrátila na zapojenie sa do Európy. Preto jeho záujem o oblasť Strednej Ázie vymizol a na niekoľko rokov ich vzťahy stagnovali. (Frickenstein, 2010: 68) Rusko sa v podstate „otočilo chrbtom“ k tejto oblasti a nechalo novovzniknuté štáty, aby si v bezpečnostnej, ekonomickej aj politickej sfére poradili sami. Jediní, kto sa v tomto období zaujímal o Strednú Áziu, boli novozaložené súkromné ruské podniky (LUKoil), ktoré sledovali svoje obchodné záležitosti najmä v oblasti nerastných surovín.

Stredná Ázia bez akejkoľvek vojenskej a ekonomickej sily, uvedomujúc si ľahostajný postoj Ruska, sa začala obzerať po inom „partnerovi“, ktorý by dokázal v oblasti garantovať bezpečnosť. Preto sa krajiny v roku 1994 zapojili do programu NATO, Partnerstvo pre mier. (Frickenstein, 2010: 69) Ruská strana si ale čoskoro uvedomila, že krajiny Strednej Ázie sa začali orientovať iným smerom aj v oblasti vývozu nerastných surovín a strategických bez-

pečnostných partnerstiev, a to zapríčinilo opätovný záujem o angažovanosť v regióne. V roku 1996 vznikol program na obnovu regionálneho vplyvu v oblasti, inak nazývaný aj Primakova doktrína. (Frickenstein, 2010: 69) Zásadné zmeny v bezpečnostnej, vojenskej ani ekonomickej spolupráci sa ale neudiali. Rusko sa zameralo hlavne na prepravu uhl'ovodíkových surovín, čiže ropa a plyn, a nárokovalo si právo transportovať tieto suroviny cez svoje územie. V iných oblastiach obchod stagnoval a celkový objem obchodu bol nižší ako v roku 1990. V tej dobe ešte Rusko nevidelo dôležitosť tohto regiónu z pohľadu jeho dlhodobých bezpečnostných a ekonomických záujmov. Krajiny Strednej Ázie si uvedomovali laxný prístup ruskej strany a preto sa naďalej spoliehali na vlastné interné zdroje a vonkajšie vzťahy s inými partnermi.

Zmena vo vnímaní Ruska nastala s érou nástupu Vladimira Putina na prezidentský post, ktorý zmenil rétoriku a ubezpečil, že „Stredná Ázia predstavuje hlavnú prioritu v zahraničnej politike a oblasť ruského národného záujmu“. (Frickenstein, 2010: 70) Okrem bezpečnostnej a vojenskej spolupráce znovu potvrdil aj ekonomické záujmy v Strednej Ázii, hlavne čo sa týkalo ropy a plynu. Ako monopolný odberateľ týchto surovín z oblasti mal výhodu v podobe vplyvu na tamojšie trhy a ovplyvňovanie cien. Zároveň dodávkami zásoboval domáci trh a svoj plyn vyvážal do Európy za vyššie ceny. Svoje mocenské postavenie a vplyv v oblasti si Rusko zabezpečilo aj založením a aktívnym členstvom v multilaterálnych organizáciách ako napr. Eurázijské ekonomické spoločenstvo alebo Šanghajska organizácia spolupráce.

V porovnaní s 90. rokmi a indiferentným prístupom Ruska k Strednej Ázii sa prvá dekáda 21. storočia vyznačovala veľmi aktívnym prístupom ruskej zahraničnej politiky voči týmto štátom. Na jednej strane získalo späť istú dôveru, o ktorú za Jeľcinovej vlády prišlo a ďalej šírilo svoj imidž „tradičného a spoľahlivého partnera“, na strane druhej bolo kritizované za jeho pevný, otcovský prístup a nechovalo sa ku krajinám ako k rovnocennému partnerovi.

2.1.2 Stredná Ázia a Čína

Stredná Ázia predstavuje pre Čínu ich obchodnú zónu a región, ktorý bol výrazne ovplyvnený čínskou kultúrou. Napriek jej heterogénnosti je oblasť Čínou vnímaná ako celok. Po dlhé storočia boli oblasti Strednej Ázie a Číny previazané obchodnými, kultúrnymi a politickými stykmi. Potom nastalo asi 100 ročné obdobie izolácie, v čase ruskej a neskôr sovietskej nadvlády. Po rozpade ZSSR a získaní nezávislosti štátov Strednej Ázie začala Čína opäť nadväzovať kontakty s oblasťou a smerovala tam svoje vojenské, politické a finančné záujmy. V podstate od januára 1992 začal prebiehať diplomatický dialóg. Regionálna spolupráca sa

výrazne posilnila založením Šanghajskej päťky medzi Ruskom, Čínou, Kazachstanom, Kirgizskom a Tadžikistanom, ktorej cieľom bolo napomôcť k vyriešeniu medzištátnych sporov a posilniť bezpečnosť na hraniciach s Čínou. To sa v konečnom dôsledku podarilo a výsledkom bola aj dohoda s Kazachstanom o obchode s ropou. V roku 2001 sa k piatim štátom pridal aj Uzbekistan a organizácia sa premenovala na Šanghajskú organizáciu spolupráce, ktorú Peking považuje za najdôležitejšiu regionálnu organizáciu v oblasti. Po 11. 9. 2001 sa v oblasti začali politicky a vojensky angažovať Spojené štáty, čím sa čínska expanzia spomalila, to ale neplatilo v ekonomickej oblasti, kde sa najmä po roku 2002 spolupráca ešte výraznejšie posilnila. (Swanstrom, 2005: 570)

Dve hlavné oblasti záujmu Číny v Strednej Ázii predstavuje udržanie bezpečnosti v regióne a zabezpečenie svojich energetických potrieb. V prípade bezpečnosti sa jedná najmä o prevenciu konfliktov pri hraniciach s čínskou provinciou Xin-jang, ktorá bola k Číne pripojená v roku 1949 a je obývaná prevažne moslimami turkického pôvodu. Peking sa obáva etnických konfliktov a iniciatív miestneho obyvateľstva na vytvorenie samostatnej republiky Východný Turkestan. Preto Čína aktívne spolupracuje so susednými štátmi nielen v ekonomickej a politickej, ale hlavne vo vojensko-bezpečnostnej sfére na zabezpečení poriadku. Akékoľvek prejavy podpory Islamistom z provincie Xin-jang sú pre vládnych predstaviteľov Strednej Ázie riskantné, pretože Čína im pohrozila zastavením financií a obmedzením obchodu. Samotné štáty ale nemajú žiaden dôvod vyvíjať takú aktivitu, pretože sa radia k sekulárnym vládam a samé bojujú proti islamistickým tendenciám v ich krajinách. (Swanstrom, 2005: 572)

Druhým dôvodom čínskej snahy dominovať Strednej Ázii je jej zvyšujúca sa závislosť na uhľovodíkoch ako ropa a plyn. Tento rastúci trend závislosti platí aj o potrebách ostatných veľmocí v oblasti nerastných surovín. Stredná Ázia je pre Čínu dôležitá nielen ako producent ale aj ako tranzitná oblasť pre dodávky zo Stredného východu do Číny. Energetická bezpečnosť je pre Čínu jedna z hlavných priorít súčasnosti a z toho dôvodu nadväzuje úzke vzťahy najmä s Kazachstanom a Turkmenistanom, ktoré majú veľký potenciál v tejto oblasti. Čína participuje finančne na všetkých úrovniach, od prieskumov potenciálnych ložísk, ťažbu, konštrukciu ropovodov až po priamy obchod s energetickými dodávkami. (Dwivedi, 2006: 149)

2.1.3 Stredná Ázia a EÚ

Počiatky spolupráce medzi EÚ a Strednou Áziou spadajú do obdobia tesne po rozpade ZSSR a vzniku nezávislých štátov. Odvtedy sa vzťahy výrazne zmenili a tieto zmeny môžeme sledovať v troch obdobiach: 1991–2001, 2002–2007, 2007–2013. Zatiaľ čo v prvom období sa

jednalo skôr o finančnú a technickú pomoc pre novovzniknuté štáty bez väčšieho záujmu zo strany EÚ, po roku 2001 sa situácia zmenila a Únia si začala uvedomovať geopolitický a energetický potenciál Strednej Ázie. Od roku 2007 prebieha najužšia a najintenzívnejšia spolupráca vďaka koncepcii Stratégia EÚ pre Strednú Áziu.

Prvou formou spolupráce medzi EÚ a krajinami Strednej Ázie po rozpade ZSSR bol program Technickej pomoci pre Spoločenstvo nezávislých štátov (TACIS)¹, ktorý bol spustený v roku 1991. (De Jong – Wouters, 2011: 7) Program sa zameriaval na oblasti energetiky, energetickej účinnosti a nukleárnej bezpečnosti, s celkovým cieľom „podporiť prechod na tržné hospodárstvo, posilniť demokraciu a princípy právneho štátu“. (Európsky dvor audítorov, 2008: 7) Pomoc mala formu poradenstva a školení pre vlády a podniky. V prvej polovici 90. rokov šla väčšina finančnej pomoci na reštrukturalizáciu štátnych podnikov a rozvoj súkromného sektora a na reformu verejnej správy. V druhej fáze sa pozornosť obrátila na modernizáciu energetických sietí. (Európsky dvor audítorov, 2008: 7) Prenosová sústava pozostávajúca z ropovodov a plynovodov, zdedená z doby Sovietskeho zväzu musela byť modernizovaná a samotné krajiny museli nad ňím prevziať operačnú kontrolu. Pre tieto účely bol založený Program prenosu ropy a plynu do Európy, ktorý pomohol s technickou asistenciou v tejto oblasti. V roku 2007 bol program TACIS nahradený novým Nástrojom rozvojovej spolupráce (DCI)², ktorý spadá pod Regionálnu stratégiu pre asistenciu Strednej Ázii a má za cieľ zmierniť chudobu, presadzuje udržateľný ekonomický a sociálny rozvoj, konkrétne rozvoj v oblastiach ako zdravie, vzdelanie, sociálna súdržnosť a zamestnanosť. (European Commision, 2011: 5)

Čo sa týka bilaterálnej spolupráce, koncom 90. rokov sa podarilo EÚ vyjednať s niekoľkými krajinami Dohodu o partnerstve a spolupráci (DPS), avšak problémom bol Tadžikistan a Turkmenistan. V Tadžikistane prebiehala občianska vojna, čo oddialilo začiatok jednaní na rok 2003, s ukončením v roku 2009. V prípade Turkmenistanu bolo problémom nedodržiavanie ľudských práv, čo znemožnilo ratifikáciu Dohody o partnerstve a spolupráci. Namiesto nej bola podpísaná Dočasná dohoda o obchode a obchodných záležitostiach.

Zlom v dovtedajšom vývoji nastal po septembri 2001. Teroristické útoky v New Yorku a následný boj proti terorizmu viedli k prehodnoteniu priorít v zahraničnopolitickej a bezpečnostnej sfére nielen EÚ. Pozornosť sa vo svete obrátila k regiónu Strednej Ázie a EÚ sa takisto začala viac angažovať v otázkach regionálnej bezpečnosti. Na základe zasadania Rady Európskej únie koncom roka 2001 sa EÚ rozhodla posilniť bilaterálnu spoluprácu s piatimi kraji-

¹ Technical Aid to the Commonwealth of Independent States Programme

² DCI – Development Cooperation Instrument

nami Strednej Ázie cez politický dialóg, cielenú asistenciu v prioritných oblastiach, boj s pašovaním drog, zlepšenie kontrol na hraniciach vrátane sledovania obchodu so zbraňami. V súvislosti s týmito opatreniami zdvojnásobila EÚ ročný prídely finančných prostriedkov v programe TACIS z 25 na 50 mil. EUR. (EEAS, 2002: 5) Celkovo sa prostriedky, ktoré EÚ poskytla krajinám Strednej Ázie za 10 rokov spolupráce vyšplhali na 944 mil. EUR. (EEAS, 2002: 12) Tie boli čerpané v rámci programu TACIS, finančných nástrojov na zmiernenie následkov ruskej krízy v 1998, humanitárnej pomoci, potravinovej pomoci alebo programov resocializácie.

Začiatkom roku 2006 došlo k zastaveniu dodávok plynu od Gazpromu na Ukrajinu kvôli nezhodám ohľadom novej zmluvy. To spôsobilo plynovú krízu v EÚ a donútilo predstaviteľov rozmyšľať nad alternatívnymi dodávateľmi. Energetická diverzifikácia sa stala jednou z priorít v spolupráci so Strednou Áziou. (De Jong – Wouters, 2011: 14)

V júni 2007 prijala Európska rada dokument „Stratégia EÚ pre nové partnerstvo so Strednou Áziou“. Tá tvorí jeden z pilierov súčasnej spolupráce medzi EÚ a Strednou Áziou. Druhým je Regionálna stratégia pre asistenciu v Strednej Ázii, ktorá je elementárnym doplnkom Stratégie. (European Commission, last update 2012) Navyše EÚ poskytuje aj ďalšie regionálne a bilaterálne formy spolupráce v problémových sektoroch ako vzdelanie, pohraničná bezpečnosť, infraštruktúra alebo životné prostredie, ktoré budú spomenuté v ďalšej časti práce.

2.2 Bilaterálne a multilaterálne formy spolupráce v Strednej Ázii

Spolupráca so Strednou Áziou prebieha na mnohých úrovniach a tento systém dohôd a inštitúcií, ktoré ju zastrešujú, je komplikovaný. Nasledujúce podkapitoly stručne popíšu základné bilaterálne a multilaterálne formy spolupráce, ktoré Rusko, Čína a EÚ s krajinami v oblasti udržiavajú.

2.2.1 Rusko a jeho formy spolupráce v oblasti

Kazachstan, Rusko, Bielorusko tvoria Spoločný hospodársky priestor (SHP). Kazachstan spolupracoval s Eurázijskou ekonomickou komisiou, ktorá je nadnárodný riadiaci orgán pre Colnú úniu (CÚ) a SHP. Prezident Putin sa snaží o pripojenie ďalších krajín do Colnej únie, jedná sa hlavne o Ukrajinu, Tadžikistan a Kirgizsko. Dôvodmi sú snaha o obnovenie ruskej „ríše“, prístup k nerastným surovinám prevažujú, nemenej dôležitou sa v poslednej dobe stáva snaha o „odstavenie“ ich najväčšieho ekonomického konkurenta v oblasti, Číny. Vzájomný obchod medzi Kirgizskom a Čínou sa odhaduje približne na 50 %, zatiaľ čo s Ruskom len na

17 %, preto by sa jeho pripojenie do CÚ mohlo negatívne podpísať na obchodnej spolupráci s Čínou. (Economist, 2013) Na druhej strane je štátny rozpočet výrazne závislý na remiten-
dách kirgizskej pracovnej sily pracujúcej v Rusku. Túto situáciu môže Rusko využiť a „vy-
hrážať sa“ zavedením víz voči kirgizským a tadžickým pracovníkom, čo by výrazne ovplyvni-
lo príjem krajín.

Ďalšou formou multilaterálnej spolupráce na čele s Ruskom je Organizácia kolektívnej bez-
pečnostnej dohody (CSTO) Organizácia vznikla v roku 1992 pod záštitou Spoločenstva nezá-
vislých štátov (SNŠ). Úlohou bolo šíriť mier, podporovať bezpečnosť a stabilitu na medziná-
rodnej a regionálnej úrovni, zabezpečiť kolektívnu ochranu nezávislosti, integrity a suverenity
novovzniknutých štátov. (Mowchan, 2009) Neoficiálne sa hovorí o snahe Ruska limitovať
vojenský vplyv USA a Západu v oblasti alebo o udržaní si jeho kontroly nad bývalými členmi
Federácie. Členská základňa sa v priebehu rokov menila a v súčasnosti sú stálymi členmi Bie-
lorusko, Kazachstan, Rusko, Tadžikistan, Kirgizsko, Arménsko a opätovne aj Uzbekistan.
V priebehu roku 1999 vystúpili z organizácie Azerbajdžan a Gruzínsko.

2.2.2 Čína a Šanghajská organizácia spolupráce (ŠOS)

Intenzívnejšia spolupráca medzi piatimi krajinami Ázie (pôvodne bez Uzbekistanu) sa začala
už počas 90. rokov. Oficiálne vznikla organizácia na summite v Šanghaji v roku 2001. (Ot-
tmár, 2010: 25) Dokopy predstavuje plocha členských štátov tri pätiny Eurázijského priestoru
a počtom obyvateľov takmer jednu štvrtinu svetovej populácie. V súčasnosti sú členmi Rusko,
Čína, Kazachstan, Uzbekistan, Tadžikistan a Kirgizsko. Pozorovateľmi sú Mongolsko, Irán,
Pakistan a India. V roku 2005 zažiadali o členstvo aj Spojené štáty, ale ich žiadosť bola za-
mietnutá. (Ottmár, 2010: 25)

Prvotným cieľom organizácie bolo demilitarizovať hraničné oblasti medzi Čínou a bývalými
sovietskymi krajinami, udržať bezpečnosť v tomto regióne a bojovať proti terorizmu, extrém-
izmu a separatizmu. (Peyrouse – Boonstra – Laruelle, 2012: 12) Postupne sa ale spolupráca
presunula do ďalších oblastí. V dnešnej dobe členské štáty vzájomne kooperujú v politickej,
ekonomickej, obchodnej, vzdelávacej, kultúrnej, energetickej, vedeckej a mnohých ďalších
oblastiach. Od roku 2008 čelí organizácia novým výzvam a jej vývoj stagnuje. V oblastiach
ako obchod s drogami a konflikty o vodné zdroje, ktoré sa priamo dotýkajú členov organizá-
cie, nebola ŠOS schopná vyvinúť koordinovanú spoločnú činnosť.

ŠOS je organizácia založená na medzivládnej spolupráci, tak aby neohrozovala suverenitu
členských štátov a preto nemá konkrétnu vojenskú štruktúru ako napríklad Organizácia kolek-

tívnej bezpečnostnej dohody (CSTO), ani snahy o vytvorenie spoločných vojenských alebo policajných jednotiek. (Sabyrbekov, 2013) Nezabezpečuje podporu krajinám v prípade domácich kríz, prírodných katastrof ani iných krízových udalostí. Medzi najväčšie úspechy organizácie patrí dohoda o vydávaní zločincov medzi členskými štátmi a zoznam osôb a organizácií považovaných za teroristické.

Čína aj Rusko patria medzi dominantných členov organizácie. Zatiaľ čo Rusko preferuje viac vojensko-politickú spoluprácu, Čína má záujem skôr o ekonomickú a obchodnú spoluprácu s krajinami Strednej Ázie. Čína dodáva krajinám hlavne materiál ako elektronika, automobily alebo textil, zatiaľ čo hlavným dodávateľom vojenskej techniky a výcvikových programov ostáva naďalej Rusko. (Peyrouse – Boonstra – Laruelle, 2012: 13) Členmi ŠOS je v súčasnosti šesť štátov a to Čína, Rusko, Kazachstan, Uzbekistan, Kirgizsko a Tadžikistan. 26. Septembra sa v Biškeku uskutočnilo zasadanie Rady hláv členských štátov, aby prejednali agendu organizácie. Zasadaniu predsedal prezident Kirgizska Atambajev. Prítomné boli tiež delegácie z pozorovateľských štátov – Irán, Mongolsko, Afganistan, Pakistan, India.

Na tomto summite najvyšších predstaviteľov ŠOS sa zaoberali predovšetkým medzinárodnými problémami ako konflikt v Sýrii alebo bezpečnosťou ale hlavnou témou bola predovšetkým stabilizácia situácie v Afganistane po odchode spojeneckých vojsk koncom rok 2014. (Sabyrbekov, 2013) Už menej sa riešili regionálne problémy, kvôli ktorým organizácia vznikla. V poslednej dobe klesá význam organizácie ako takej z niekoľkých dôvodov. Čína rieši svoje problémy bilaterálnymi dohodami a nepotrebuje k tomu asistenciu Ruska v ŠOS. Na druhej strane je Rusko, ktoré vo svojich bezpečnostných otázkach zapája do procesu iné štruktúry, v ktorých dominuje, ako napríklad Organizácia kolektívnej bezpečnostnej dohody. (Jarosiewicz, 2013)

Aktivity Číny ovplyvňujú kľúčové záujmy Ruska v oblasti, najmä integračné snahy v rámci Colnej únie alebo Eurázijskej únie. Tie sa javia byť menej úspešné ako čínske projekty, keďže čoraz viac pozornosti a aktivít stredoázijských ekonomík sa upiera smerom k Číne, o čom svedčia mnohé dohody a kontrakty podpísané počas návštevy čínskeho prezidenta Xi Jinping v oblasti v septembri 2013. Samozrejme, jedným z dôvodov je čínsky čisto ekonomický záujem na spolupráci, zatiaľ čo Moskva sa v rámci svojich integračných organizácií snaží o politické ovplyvňovanie alebo kontrolovanie situácie v členských krajinách.

2.2.3 Nástroje spolupráce EÚ so Strednou Áziou

Stratégia EÚ pre nové partnerstvo

Stratégia bola prijatá Európskou radou v roku 2007 a reprezentuje vzájomný záujem oboch regiónov o väčšiu politickú a ekonomickú spoluprácu. Väčšia spolupráca bola posilnená pravidelnými politickými dialógmi na ministerskej úrovni.

Prostriedky, ktoré EÚ využíva na dosiahnutie vytýčených cieľov v rámci Stratégie, sú (Council of European Union, 2007: 3):

- pravidelný regionálny politický dialóg na úrovni ministrov zahraničných vecí,
- iniciatíva európskeho vzdelania,
- európska iniciatíva „právneho štátu“,
- pravidelný dialóg o dodržiavaní ľudských práv s každým štátom Strednej Ázie,
- pravidelný dialóg o energetike s každým štátom Strednej Ázie.

Hlavným cieľom EÚ je udržanie bezpečnosti a stability v regióne. K tomu by malo prispieť uplatňovanie medzinárodného práva, právneho štátu, ľudských práv a demokratických hodnôt krajinami Strednej Ázie.

Medzi nástroje, ktoré sa k naplneniu Stratégie využívajú, patria Dohody o partnerstve a spolupráci, programy Komisie a členských štátov, nástroje Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky a iné. Využíva sa taktiež spolupráca so Spojenými národmi, Organizáciou pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe, NATO, medzinárodnými finančnými inštitúciami a inými regionálnymi organizáciami a fórami.

Štáty EÚ a Európska komisia sa zaviazali úzko spolupracovať v 7 prioritných oblastiach vytýčených v Stratégii, jedná sa o (European Commission, 2012) :

- ľudské práva, vláda práva, dobrá governance a demokratizácia,
- investície do budúcnosti: mládež a vzdelanie,
- ekonomický rozvoj, obchod a investície,
- posilňovanie energetických a transportných spojení,
- udržateľnosť životného prostredia a vodných zdrojov,
- boj so všeobecnými hrozbami a výzvami,
- interkultúrny dialóg.

Na posilnenie politického dialógu so Strednou Áziou na regionálnej aj národnej úrovni bola predstavená asistenčná stratégia pre Strednú Áziu, taktiež na obdobie 2007–2013. (Council of European Union, 2007: 19)

Regionálna stratégia pre asistenciu v Strednej Ázii

Regionálna stratégia poskytuje finančnú pomoc na roky 2007–2013 pre krajiny Strednej Ázie na regionálnej alebo bilaterálnej úrovni. Rozpočet na toto obdobie predstavuje 719 mil. EUR. (European Community, 2006: 3)

Na bilaterálnej úrovni sa vzťahy medzi EÚ a štátmi Strednej Ázie zakladajú na Dohodách o partnerstve a spolupráci, ktoré sú postavené na troch pilieroch, a to: politický dialóg, obchod a ekonomické vzťahy a spolupráca v ostatných sektoroch. Tieto piliere sú založené na základných princípoch rešpektovania ľudských práv, demokracie, právneho štátu a taktiež záväzku postupného zblížovania jednotlivých právnych rámcov s tými európskymi. Tieto Dohody tvoria základ regionálneho rámca spolupráce medzi EÚ a Strednou Áziou, ale niektoré problémy, ktorým oblasť čelí sa musia riešiť na regionálnej, nie bilaterálnej úrovni. To je hlavným cieľom tejto Regionálnej stratégie, ktorá si vytýčila za cieľ podporovať stabilitu a bezpečnosť v regióne, pomáhať pri dosahovaní udržateľného ekonomického rozvoja, bojovať s chudobou a uľahčiť spoluprácu jednak medzi štátmi regiónu, tak aj medzi EÚ a Strednou Áziou. V snahe dosiahnuť tieto ciele sa Regionálna stratégia zameriava na tri kľúčové oblasti (European Community, 2006: 7):

- Regionálna spolupráca Strednej Ázie a dobré susedské vzťahy (30–35 % rozpočtu)
 - o siete,
 - o životné prostredie,
 - o hranice a migrácia, boj proti medzinárodnému zločinu, clo,
 - o vzdelanie, vedecké a medzilidské aktivity.
- Potieranie chudoby a zvýšenie životného štandardu (40–45 % rozpočtu).
- Podpora dobrej správy/vlády a ekonomické reformy (20–25 % rozpočtu).

V súvislosti so Stratégiou boli po prijatí programu začaté tri iniciatívy týkajúce sa oblasti právneho štátu, vzdelania a životného prostredia. V roku 2008 sa spustila iniciatíva, ktorá podporila reformy a výmenu skúsenosti medzi EÚ a SÁ v oblasti právnych a súdnych reforiem. Taktiež podporila politický dialóg na všetkých úrovniach.

V roku 2007 sa pod záštitou Európskej Komisie spustila Iniciatíva pre vzdelanie, ktorá výrazne zvýšila európsku podporu pre študijné výmeny, školské reformy, pracovné školenia a po-

mohla uskutočniť mnoho projektov ako Tempus (modernizácia vo vyššom školstve), Erasmus Mundus (mobilita študentov) alebo Sieť výskumu a vzdelania pre Strednú Áziu – CAREN – financovanie vysokorýchlostných informačných a telekomunikačných sietí. Vo februári 2012 sa spustila Školská platforma medzi EÚ a SÁ, ktorá má podporovať reformy školstva v regióne a napomôcť financovaniu rôznych projektov a programov v školstve. (European Commision, 2012)

Investičný nástroj pre Strednú Áziu

Tento investičný nástroj bol spustený v roku 2010 a jeho cieľom je podporovať investície a kľúčovú infraštruktúru v oblastiach energetiky, životného prostredia, malých a stredných podnikov a sociálnej infraštruktúry. Tieto finančné prostriedky plynú z Európskych finančných inštitúcií v podobe investičných grantov, operácií rizikového kapitálu alebo podpory technickej asistencie väčšinou na projekty v sektore energetiky. Pre obdobie rokov 2010–2013 bolo vyčlenených 65 mil. EUR.

Inštitucionálne sú bilaterálne vzťahy zaštitené pod parlamentnými výbormi pre spoluprácu, ktoré sa stretávajú raz do roka. Tie majú za úlohu, okrem iného sledovať dodržiavanie ľudských práv a dohliadať na volebné procesy. S Turkmenistanom prebieha dohľad cez medziparlamentné zasadania. (Európsky parlament, 2013)

Na regionálnej úrovni, v rámci Stratégie EÚ pre Strednú Áziu, sa konajú každoročne zasadania na ministerskej úrovni a taktiež stretnutia hláv misie v regióne. (Council of European Union, 2007: 18)

Konzistentnosť politik EÚ v spolupráci so Strednou Áziou – „politický mix“

Okrem Regionálnej stratégie a Stratégie pre nové partnerstvo sa spolupráca EÚ s krajinami Strednej Ázie premieta aj do ďalších komunitárnych politik. Preto je veľmi dôležité zabezpečiť konzistentnosť iniciatív, programov a projektov v rámci jednotlivých politik tak, aby nedochádzalo k duplicita a neefektívite.

V rámci Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky sa región stáva čoraz dôležitejším partnerom EÚ, najmä čo sa týka boja proti pašovaniu drog a boja proti terorizmu. Zo strany EÚ sa dostáva krajinám podpora aj v oblasti hraničnej a migračnej politiky alebo drogovej politiky, kde je Stredná Ázia súčasťou Akčného plánu EÚ v boji proti drogám. Krajiny Strednej Ázie sa zaviazali bojovať proti chudobe a k dosahovaniu Miléniových rozvojových cieľov, v čom im EÚ pomáha v rámci svojej rozvojovej politiky. Asistenčné programy pre

Strednú Áziu fungujú aj v rámci Spoločnej obchodnej politiky, kde EÚ veľmi víta ich pripojenie sa k Svetovej obchodnej organizácii (WTO) (momentálne členmi Kirgizsko a Tadžikistan) a taktiež v oblasti dopravy a energetiky. (European Community, 2006)

2.3 Formy spolupráce

Spolupráca Strednej Ázie s jej zahraničnými partnermi prebieha vo viacerých oblastiach. Medzi najdôležitejšie patria obchod s tovarom a službami, investičná a kapitálová spolupráca a špecificky pre tento región dôležitá, bezpečnostná spolupráca. Na základe nasledujúcich analýz sa pokúsim načrtnúť vývoj a trendy vzájomnej spolupráce Strednej Ázie s Ruskom, Čínou a EÚ v týchto sférach.

2.3.1 Zahraničný obchod s tovarom a službami

Medzi najvýznamnejších partnerov v zahraničnom obchode s tovarom patria jednoznačne Rusko, Čína a EÚ. Ich poradie sa v importe a exporte líši, ale v celkovom obrate je na prvom mieste Čína, na druhom EÚ a tretie miesto zaujalo prekvapujúco Rusko. (European Commission, 2013a) Podrobnejšie percentuálne rozdelenie podielu jednotlivých partnerov na zahraničnom obchode Strednej Ázie sa nachádza v Tabuľke 2. V ďalšej časti sa zaoberám jednotlivými partnermi z pohľadu štruktúry obchodných vzťahov.

Tabuľka 2 Zahraniční partneri Strednej Ázie v obchode s tovarom v 2012, %

Import	%	Export	%	Total	%
Čína	30,9	EÚ	35,1	Čína	29,6
Rusko	27,1	Čína	28,4	EÚ	26,4
EÚ	17,6	Rusko	9,6	Rusko	18,3
Turecko	5,1	Ukrajina	5,2	Turecko	4,6
Južná Kórea	4,4	Turecko	4,2	Ukrajina	4,4

Zdroj: European Commission (2013a)

Obchod krajín Strednej Ázie s Ruskom

V čase Sovietskeho zväzu bolo Rusko hlavným ťahúňom rozvoja stredoázijských krajín a jeho vtedajšie rozhodnutia majú vplyv na vývoj v regióne dodnes. Rozpad ZSSR mal negatívny dopad na dovtedajšie obchodné styky. Objem obchodu medzi Ruskom a SÁ bol v roku 1992 desaťnásobne nižší než v predchádzajúcom roku. (Sinitsina, 2012: 7) Na takto nízkej úrovni zotrval do roku 1998, kedy vypukla ruská ekonomická kríza a objem obchodu sa opäť znížil. V roku 1999 predstavoval len okolo 42 % úrovne z roku 1996. Naštartovanie obchod-

ných vzťahov sa udialo až v roku 2003 a do roku 2008 vzrástol obrat tovaru 5,2 krát. V časoch svetovej hospodárskej krízy evidovali pokles obratu o približne pätinu. Približne od roku 2011 sa obchod opäť posilňuje.

Rusko má v obchodnej politike jednotlivých krajín rôzne pozície. Napríklad najviac závislou krajinou na komoditnom obchode s Ruskom je Uzbekistan (50 % exportu a 25% importu v roku 2010). Rusko predstavuje dôležitého partnera aj pre Kazachstan, 13 % exportu a 43 % importu, ale jeho podiel exportu do Ruska sa znížil takmer o polovicu v porovnaní s rokom 2000. Pre Kirgizsko a Tadžikistan je Rusko viac importný než exportný partner a tento trend sa posilňuje. Tieto trhy nezaujímajú pre Rusko žiadne významnejšie pozície v jeho zahraničnom obchode. (Sinitsina, 2012: 8) Klesá aj podiel exportu z Turkmenistanu, najmä čo sa týka vývozu zemného plynu, ten je naopak nahradený dovozom uzbeckého plynu. Z krajín Strednej Ázie, Uzbekistan predstavuje druhého najväčšieho obchodného partnera Ruska, hneď po Kazachstane. (Sinitsina, 2012: 9) Napriek tendencii zmenšujúceho sa objemu vzájomného obchodu, Rusko naďalej hrá dôležitú úlohu v zahraničnom obchode stredoázijských ekonomík ako vedúci odbytový trh pre ich priemyselné, ale aj poľnohospodárske výrobky.

Čo sa týka komoditnej štruktúry, najväčší podiel na obchode majú energetické produkty a suroviny. Rusko ale využíva len malú časť týchto energetických surovín, najmä plyn, zvyšok posielajú na Ukrajinu a do Európy. Záujmom Ruska je kontrolovať energetický trh v Strednej Ázii, čo sa mu pomerne dobre darí v Kazachstane a postupne, od roku 2000 aj v Turkmenistane a Uzbekistane.

V sektore spracovaných výrobkov prevláda import do Strednej Ázie nad exportom do Ruska. Napríklad Kazachstan, Kirgizsko a Tadžikistan sú krajiny závislé na dodávkach palív a primárných surovín z Ruska. Turkmenistan a jeho plynárenský priemysel, ktorý tvorí základ príjmov štátnej kasy, je závislý na preprave plynu cez územie Ruska, na jeho komponentoch a prístrojoch pre výrobu a prepravu plynu. V niektorých prípadoch sa medzi Ruskom a krajinami SÁ uskutočňuje barterový obchod, kedy napríklad Rusko poskytne za bavlnu, plyn a molybdén ruský hliník alebo iné suroviny pre železiarsky priemysel.

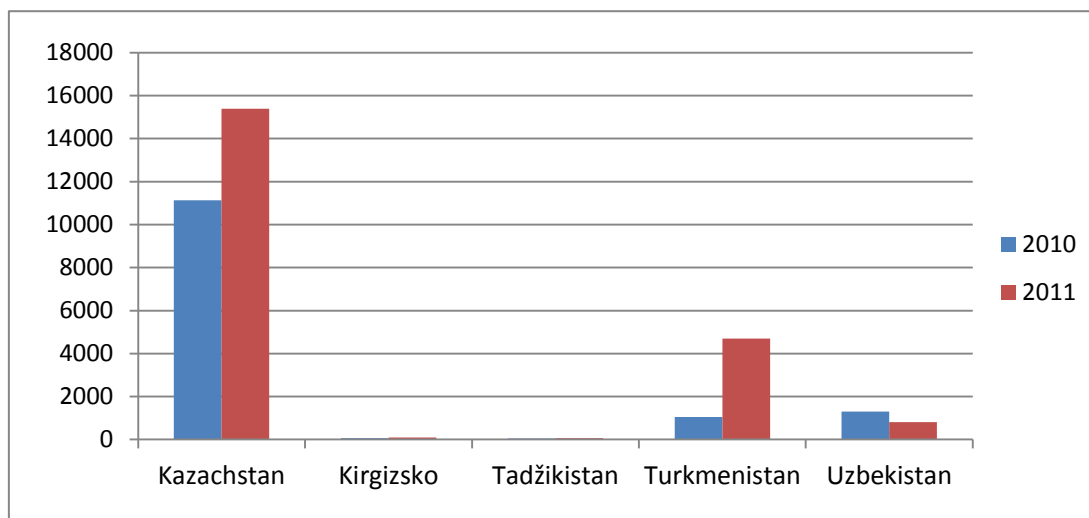
V oblasti high-tech tovaru sa objem dovážaný z Ruska v roku 2010 znížil takmer o polovicu v porovnaní s rokom 1997, pokles zaznamenali aj stredne technologicky náročné produkty. Jediný nárast bol zaznamenaný pri technologicky nenáročnom tovare. Experti tento vývoj pripisujú konkurencii, ktorá dokáže lepšie odhadnúť potreby stredoázijského trhu a dokáže tieto výrobky poskytnúť za výhodnejšie ceny oproti ruským. (Sinitsina, 2012: 13)

Exportná politika zo strany Ruska nie je veľmi vyhovujúca a neposkytuje dostatočnú podporu ani motiváciu pre ruské podniky a podnikateľov, aby svoje aktivity preniesli aj do stredoázijských ekonomík. Tie sú ocenené ako vysoko rizikové s nízkou mierou garancie. (Sinitsina, 2012: 14)

Čína a obchod so Strednou Áziou

Vzájomný obchod medzi Čínou a krajinami Strednej Ázie vzrástol markantne od roku 2000 a svoju pozíciu si Čína aj naďalej posilňuje. Dôvodom bolo vytvorenie obchodu, ale aj jeho presmerovanie, najmä čo sa týka exportu zo Strednej Ázie. Objem exportu do Číny predstavoval v roku 2000 0,7 mld. USD, zatiaľ čo v roku 2010 to bolo 12,4 mld. USD, v percentuálnom vyjadrení k HDP 4,8 % resp. 14,6 %. (Mogilevskii, 2011: 30) Vývozné komodity predstavujú hlavne primárne suroviny ako surová ropa, meď a iné kovy. Vývoz zlata, hliníka alebo bavlny bol preorientovaný z iných trhov na ten čínsky. Ako je zjavné z Grafu 2, export z Kirgizska a Tadžikistanu do Číny je veľmi nepatrný v porovnaní s ostatnými krajinami, čo je zapríčinené ich chudobnými zásobami nerastných surovín.

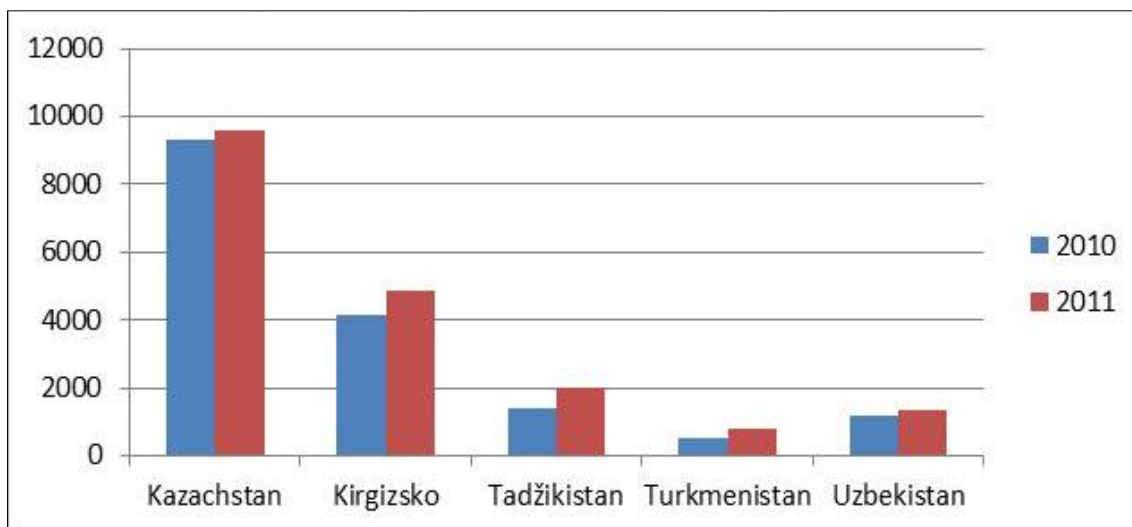
Graf 2 Export Strednej Ázie do Číny v rokoch 2010 – 2011, mil. USD



Zdroj: National Bureau of Statistics of China (2013)

Dovoz do Strednej Ázie sa zvýšil z 0,28 mld. USD (2,4 % HDP) v roku 2000 na 6,8 mld. USD (10,7 %). (Mogilevskii, 2011: 31) Tým sa Čína stala tretím najvýznamnejším dovozným partnerom oblasti SÁ, viď Graf 3. Oficiálne dovoz pozostáva hlavne zo strojov a zariadení, kovov a spotrebného tovaru. Veľká časť dovozu ale spadá do neoficiálnych štatistík, v ktorých dominuje ako komodita textil a obuv. Tie sú hlavne do Kazachstanu, Kirgizska a Tadžikistanu dovážané fyzickými osobami, pre ktoré platí špeciálny dovozný režim s nízkymi daňami. (Mogilevskii, 2011: 38) Mnoho týchto čínskych komodít sa ďalej reexportuje, prevažne z Kirgizska a Tadžikistanu, ktoré tvoria tzv. reexportné uzly.

Graf 3 Import Strednej Ázie z Číny v rokoch 2010 – 2011, mil. USD



Zdroj: National Bureau of Statistics of China (2013)

Okrem nedostatočných informácií o reálnych štatistikách vzájomného obchodu je ďalším problémom odlišnosť vykázaných čísel čínskou a stredoázijskou stranou. Zatiaľ čo čínske štatistiky obchod preceňujú, naopak štáty SÁ vykazujú čísla nižšie. Príčinami je spomínaný neoficiálny obchod a taktiež reexporty dovezeného tovaru.

Obchod krajín Strednej Ázie s EÚ

EÚ sa v posledných rokoch stáva významným obchodným partnerom krajín Strednej Ázie. Medzi hlavné komodity, ktoré sa do EÚ vyvážajú patria hlavne ropa, plyn, kovy a bavlna, naopak z EÚ do krajín Strednej Ázie sa vyvážajú stroje a dopravné zariadenia a iný priemyselný tovar. Tieto komodity tvoria takmer polovicu vývozu EÚ do regiónu. (European Commission, 2013b) V rámci obchodnej politiky uplatňuje EÚ voči štátom SÁ systém všeobecných preferencií a snaží sa o pripojenie celého regiónu do Svetovej obchodnej organizácie (WTO). Bilaterálne obchodné vzťahy sú zaštitené pod Dohodami o partnerstve a spolupráci pre štyri z piatich krajín, okrem Turkmenistanu.

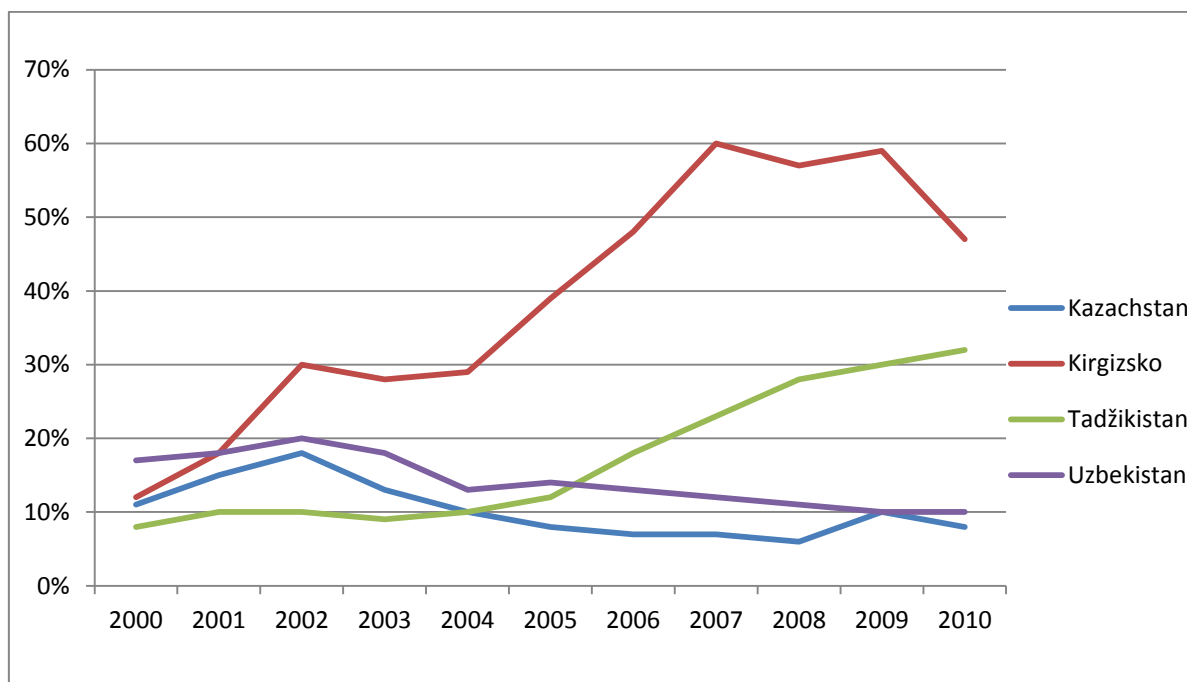
Obchodná bilancia s tovarom Strednej Ázie k EÚ je dlhodobo v prebytku. V roku 2012 sa podľa údajov EK vyviezla vyše tretina tovaru – 35,1 % z krajín Strednej Ázie práve do EÚ, za ňou nasledovala Čína s 28 % a tretie Rusko, s 9,6 %. (European Commission, 2013a) V prípade dovozu tovaru je poradie nasledovné: Čína s 30,9 %, Rusko 27,1 % a na treťom mieste EÚ s 17,6 %. Zaujímavý vývoj predstavuje medziročný nárast dovozu regiónu medzi rokmi 2011 a 2012, ktorý predstavuje 66,7 %, zatiaľ čo export po dvoch rokoch poklesol medziročne o 9 %. Dôvody sú pravdepodobne oživenie ekonomík Strednej Ázie po kríze ale naďalej pretrvávajúca kríza na trhoch zahraničných partnerov krajín.

Komoditná štruktúra predstavuje v prípade vývozu na prvom mieste minerálne palivá, mazivá a podobné materiály a ďalej tržné výrobky triedené hlavne podľa materiálu, chemikálie, surové materiály okrem palív a potraviny a živé zvieratá. Štruktúra dovozu je nasledovná: stroje a dopravné prostriedky, chemikálie a podobné výrobky, priemyselný spotrebný tovar, tržné výrobky triedené podľa materiálu a potraviny a živé zvieratá. (European Commision, 2013a) Z týchto čísiel je zjavné, že vzájomný obchod medzi týmito partnermi je prínosný pre obe strany, pre EÚ sú dôležité najmä nerastné suroviny, ropa a plyn, ktorých má nedostatok a taktiež o diverzifikáciu energetického mixu, pre Strednú Áziu sú to zas stroje a dopravné prostriedky a priemyselné výrobky, ktoré sú v krajinách veľmi potrebné v období rastu, výstavby infraštruktúry a zvyšovania životnej úrovne obyvateľstva. Samozrejme sú tu ďalší veľkí partneri ako Rusko a Čína, tí zas môžu ponúknuť iné, konkurencieschopné komodity.

Zahraničný obchod so službami (Mogilevskii, 2012)

Štatistiky týkajúce sa zahraničného obchodu so službami sú pre krajiny Strednej Ázie veľmi obmedzené. V prípade Turkmenistanu chýbajú tieto údaje úplne, Uzbekistan poskytuje len súhrnné údaje o celkovom obchode so službami, Kazachstan navyše so sektorovým delením a jedine Kirgizsko a Tadžikistan majú štatistiky rozlíšené podľa zahraničného partnera a sektoru. Údaje v Grafe 4 poskytujú informácie o obchode so službami za roky 2000–2010.

Graf 4 Export služieb krajín SÁ do zahraničia za roky 2000–2010, % exportu tovaru



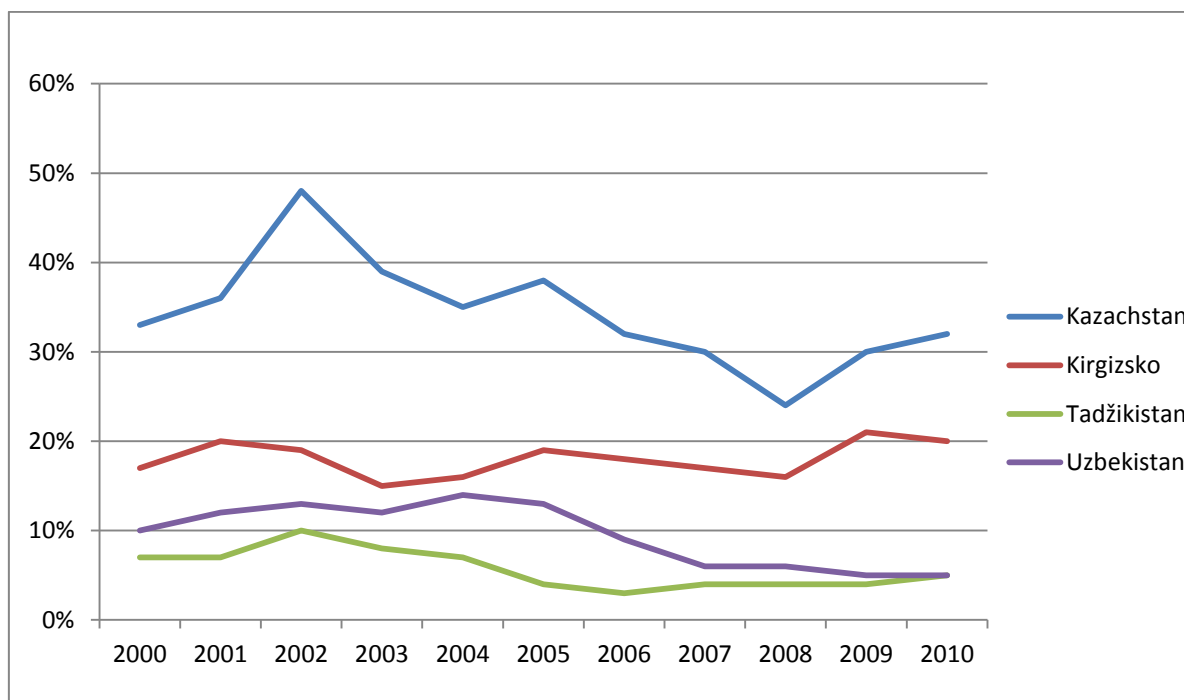
Zdroj: Mogilevskii (2012)

Najvýraznejší pomer medzi obchodom s tovarom a so službami vykazujú Kirgizsko a Tadžikistan. Kirgizsko vykazovalo najmä v druhej polovici dekády čísla okolo 50–60 % exportu

služieb v pomere k exportu tovaru a hlavným vývozným artiklom bol turizmus. Výnimkou bol rok 2010, kedy sa udiali krvavé nepokoje v krajine, čo malo za následok nižšiu návštevnosť turistov. V Tadžikistane predstavuje export služieb okolo 30 % exportu tovaru. Takmer polovica služieb prebieha v sektore spracovania druhotných kovov, pričom sa jedná o spracovanie hliníka, ktorého dovozcovia a vývozcovia sú zahraničné firmy. (Mogilevskii, 2012: 32) V importe oboch krajín dominuje letecká doprava a cestovný ruch, ktorý je spojený s migráciou pracovnej sily a maloobchodníkov, ktorí tvoria podstatnú časť obchodu s tovarom v týchto ekonomikách.

V ďalších dvoch krajinách oblasti, Kazachstane a Uzbekistane nemá export a import služieb tak výrazný pomer k obchodu s tovarom ako pri predchádzajúcich krajinách, viď Graf 5. Percento exportu služieb v Kazachstane sa pohybuje medzi 6–10 % exportu tovaru a tempo rastu je podobné ako pri tovare. (Mogilevskii, 2012: 33) Najviac vyváženými službami je transport, takmer polovica exportu, a cestovný ruch. Medzi dovážané služby patria hlavne odborné a technické služby, súvisiace s ťažbou nerastných surovín a stavebníctvo. Import je relatívne vysoký, okolo 30 % k importu tovaru. Uzbekistan zaznamenáva dlhodobý pokles exportu aj importu služieb, v roku 2010 predstavoval dovoz okolo 10 % objemu dovezeného tovaru, oproti 20 % v roku 2002. (Mogilevskii, 2012: 34)

Graf 5 Import služieb do krajín SA zo zahraničia za roky 2000–2010, % v importe tovaru



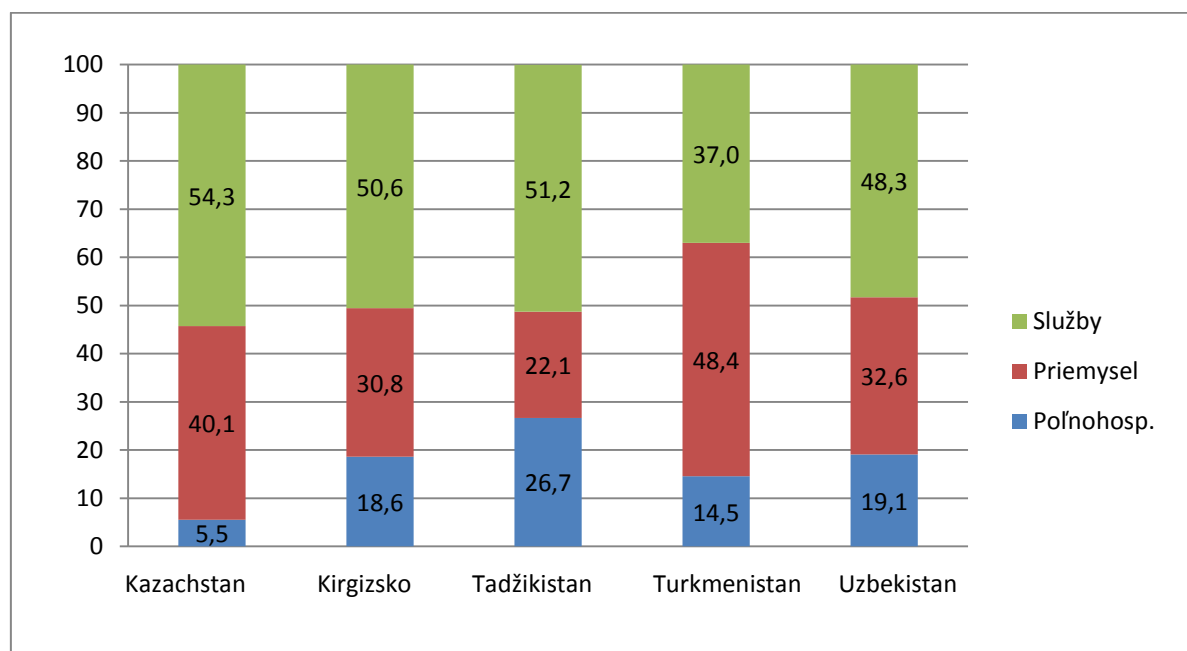
Zdroj: Mogilevskii (2012)

Napriek týmto strohým informáciám sa dá povedať, že import a export služieb je úzko spojený s obchodom s tovarom a surovinami. Podľa doteraz získaných informácií sa dá usúdiť, že

v prípade služieb bude čoraz väčšiu úlohu zohrávať Čína, ktorá okrem výrazného rastu obchodu s tovarom bude čoraz viac dovážať aj služby, vzhľadom k mnohým investičným projektom a aktivitám v regióne. V prípade EÚ je takisto možné očakávať zvýšenie exportu služieb v odbornej a technickej oblasti, v rámci viacerých asistenčných programov, ktoré prebiehajú alebo sa plánujú do budúcnosti. Obchod s Ruskom dlhodobo klesá, keďže krajiny smerujú svoje aktivity smerom do Číny alebo na juh. Napriek tomu to nemusí znamenať pokles obchodu so službami, pretože ruské podniky sa angažujú v oblastiach ako telekomunikácie, bankovníctvo alebo stavebníctvo.

Podmienky pre vývoz služieb zo SÁ nie sú ideálne, ekonomiky sú zamerané predovšetkým na služby v oblasti spracovania primárnych surovín alebo dopravy, hlavne Kirgizsko a Tadžikistan, kvôli masívnej migrácii pracovnej sily. Terciárny sektor je málo vyvinutý. Do budúcnosti by však mohli krajiny ťažiť z pozície „dopravného koridoru“ medzi Čínou, Stredným východom a Európou. V Grafe 6 je percentuálne zastúpenie sektorov na HDP v jednotlivých ekonomikách Strednej Ázie v roku 2011, z čoho vyplýva, že vo všetkých krajinách je veľký priestor na rozvíjanie sektora služieb.

Graf 6 Podiel sektorov na tvorbe HDP v krajinách SÁ v 2011, %



Zdroj: Eurostat (2011)

2.3.2 Investičná a kapitálová spolupráca

Stredná Ázia priťahuje zahraničných investorov čoraz viac, čo dokazujú aj čísla zo Svetového reportu UNCTAD na rok 2013. Priemerný objem priamych zahraničných investícií (PZI) v rokoch 2000–2005 bol 2,9 mld. USD, v roku 2007 sa odhadoval na 13 mld. USD a v roku 2012 to bolo už 18,8 mld. USD (UNCTAD, 2013: 81). Najväčší objem smeroval do Kazachstanu a Turkmenistanu, sektorové zameranie na ťažbu a spracovanie nerastných surovín ale aj oblasti ako obchod a maloobchod, energetika, nehnuteľnosti a pod. V Kazachstane prevládajú investori z Európy a USA, v posledných rokoch sa angažujú viac aj ruskí a čínski investori. V Turkmenistane sa investuje prevažne do energetického sektora a to z čínskych a tureckých zdrojov. Do Uzbekistanu zaznamenali najväčší príliv z čínskych a ruských firiem, najmä do ropného a telekomunikačného sektora. V oveľa menšej miere sa investuje zo zahraničia v Kirgizsku, kde pôsobia firmy napríklad z Kanady, Číny, Nemecka, Ruska a Turecka, v oblastiach od baníctva, ropný priemysel, poľnohospodárstvo až po finančný sektor. (UNCTAD, 2013: 81)

Investičné toky a priemyselná spolupráca s Ruskom

Investičné toky medzi Ruskom a krajinami Strednej Ázie narastajú veľkou rýchlosťou. Medzi rokmi 2005–2010 sa celkový objem ruských investícií do Strednej Ázie zvýšil 4,4 násobne. Napriek tomuto nárastu je objem investícií v absolútnych číslach stále malý a medziročne môžeme sledovať veľké výkyvy pri jednotlivých krajinách, ktoré sú zapríčinené objemnými transakciami alebo medzivládnyimi dohodami.

Klasicky aj v tejto oblasti sú najintenzívnejšie vzťahy Ruska s Kazachstanom, kde podľa Kazaskej národnej štatistickej agentúry Rusko obsadilo 6. miesto medzi zahraničnými partnermi v objeme PZI do krajiny v roku 2010. V kumulatívnom objeme investícií sa ale Rusko nedostalo ani do prvej desiatky zahraničných partnerov. Zaujímavým faktom ale je, že v roku 2010 sa na území Kazachstanu angažovalo okolo 6000 podnikov s ruským kapitálom, čo je viac ako vo zvyšku postsovietskeho priestoru. (Sinitsina, 2012: 28)

V prípade Kirgizska sa Rusko od roku 2005 umiestňovalo na 5. a 6. mieste v rebríčku prílivu PZI. Až v roku 2010 sa umiestnilo na 2. mieste, za Kanadou, čoho príčinou bola pravdepodobne vládna pomoc na stabilizáciu krajiny po udalostiach v apríli a júni 2010. V objeme kumulatívnych PZI sa Rusko umiestnilo až na 7. mieste. Naopak v Uzbekistane a Tadžikistane Rusko vedie ako zahraničný partner v objeme kumulatívnych PZI. Medzi rokmi 2009 a 2011 pripadla na Rusko štvrtina všetkých PZI, ktoré do krajiny prišli. S Turkmenistanom je situácia

odlišná. Príliv kapitálu je veľmi nízky a slúži prevažne ako pôžičky na komunikačné a dopravné rozvojové projekty. Okrem spoločných projektov v oblasti nerastných surovín, neprebíha medzi Ruskom a Turkmenistanom výraznejšia investičná spolupráca.

Sektorovo sa investície z Ruska sústreďujú z najväčšej časti v oblasti ťažby a výroby energetických produktov, najmä z ropy a plynu. V období pred rokom 2006, pred krízou, sa odhadoval príliv PZI z Ruska do Strednej Ázie na nízkej úrovni, oproti ostatným medzinárodným partnerom, okolo 4–5 mld. USD, z čoho približne 80 % smerovalo do Kazachstanu a 10 % do Uzbekistanu. (Sinitsina, 2012: 30) V čase krízy sa očakávala zvýšená prítomnosť ruského kapitálu najmä v odvetviach ako infraštruktúra a doprava.

Ruské ropné spoločnosti sa angažujú najviac v Kazachstane, kde má najvýraznejšie zastúpenie firma LUKoil. Pre nich predstavuje Kazachstan 90 % ropnej a 40 % plynovej produkcie mimo územia Ruska a taktiež je majoritným vlastníkom akcií v Kaspickom konzorciu a podieľa sa na veľkoobchode s ropnými produktmi. Medzi ďalšie, menej úspešné ropné ruské firmy patria napríklad Rosneft alebo Gazprom.

Turkmenistan je ďalšou zaujímavou krajinou pre ruské energetické podniky, hlavne v oblasti produkcie zemného plynu. Úspešnou je firma Itera, na turkménsky trh sa snažia dostať aj LUKoil a TNK-BP, tie už menej úspešne. Krajina sa snaží limitovať ruskú prítomnosť v tejto oblasti, ale využíva príliv PZI v rozvoji nepevninskej ťažby, ktorá je viac finančne a technicky náročná. Svoju pozíciu posilňuje aj Uzbekistan, ktorý v roku 2010 podpísal najviac kontraktov na dodávky zemného plynu do Ruska spomedzi všetkých krajín regiónu. Rusko, konkrétne firmy LUKoil a Gazprom, sú nielen odberateľom uzbeckého plynu ale investujú aj do vlastných výrobných a ťažobných kapacít v krajine. V roku 2010 investovalo Rusko okolo 2 mld. USD, čo predstavovalo asi 60 % prílivu PZI do krajiny. V Kirgizsku a Tadžikistane má monopolné postavenie v ťažbe a spracovaní ropy ruská firma Gazprom, ktorá sa významným spôsobom podieľa aj na prieskumoch nových ropných a plynových polí v oboch krajinách. (Sinitsina, 2012: 31)

Dlhé obdobie boli krajiny závislé na preprave nerastných surovín cez ruské územie, keďže všetky plynovody a ropovody smerovali do Ruska. Bol to vzájomne výhodný biznis, najmä pre Kazachstan, ktorý má veľké zásoby nerastných surovín, ale nevýhodou je jeho vzdialená poloha a nedostatočná infraštruktúra pre export na zahraničný trh. Rusko s jeho dostačujúcimi spracovateľskými kapacitami predstavoval veľmi dôležitý odbytový trh pre stredoázijské pro-

dukty a suroviny. V súčasnosti sa ale exportné cesty začínajú presúvať zo severu na východ, do Číny.

Odhladiadnuc od sektoru energetiky, je mnoho ďalších oblastí, v ktorých sa či už finančne alebo technicky angažujú ruské podniky. Medzi najpodstatnejšie by sa dala zaradiť spolupráca Kazachstanu a Ruska v nukleárnej oblasti. Kazachstan patrí medzi lídrov v ťažbe uránu (36 % svetovej produkcie v 2011), Rusko má zas potrebné technické zázemie na jeho spracovanie.

Najväčšie investičné projekty v Kirgizsku a Tadžikistane sú zamerané na výrobu elektrickej energie, konkrétne projekt v Tadžikistane týkajúci sa hydroelektrárne Sangtuda I., s kapacitou 670 MW, na výstavbe ktorej sa 75 % podieľajú ruské firmy Rosatom a Inter RAO UES. Výstavba ďalšej hydroelektrárne v Kirgizsku je dočasne pozastavená z dôvodu protestov Uzbekistanu, ktorý sa obáva environmentálnych dopadov v prípade zníženia prietoku riek Abu-Darya a Syr-Darya, ktoré slúžia na zavlažovanie a ako zdroj vody. (Sinitsina, 2012: 32)

Nedostatok spolupráce a projektov medzi Ruskom a SÁ je jednoznačne vo sfére výroby strojov a priemyselnej výroby a taktiež v poľnohospodárskej oblasti. Investície do high-tech oblasti v krajinách SÁ sú veľmi malé, s jedinou výnimkou, čím sú mobilné komunikácie a telekomunikácie, kde držia ruské firmy prvenstvo. V oblasti dopravy sa projekty sústreďia na vytvorenie transportného koridoru, ktorý je nevyhnutný vzhľadom na vnútrozemskú polohu štátov a ich snahu o rozvoj zahraničného obchodu a ekonomických vzťahov. Spoločné ruské projekty sa sústreďia na rozvoj dopravnej infraštruktúry a vytvorenie akéhosi „spoločného transportného priestoru“.

Investičná spolupráca krajín SÁ s Ruskom by sa dala charakterizovať ako prioritne orientovaná na primárny sektor, nedostatočne rozvinutá v priemysle a odvetviach s vyššou pridanou hodnotou. To má za následok jednosmerne orientované investičné aktivity, ktoré sú často krát neefektívne a sú v rozpore s dlhodobými cieľmi krajín SÁ aj Ruska (diverzifikácia).

Čína a investície v Strednej Ázii

Čína sa stáva najväčším a najdôležitejším investičným partnerom v oblasti Strednej Ázie. Štáty SÁ ju vítajú ako partnera nielen z dôvodu masívnych investícií, poskytnutia výhodných úverov ale hlavne pre jej nezasahovanie do domácich záležitostí a bez snahy ovplyvňovať politickú scénu. Taktiež nie sú viazaní reštriktívnou obchodnou politikou, ktorú sa snaží uplatňovať Rusko, spolu s ich snahou o zákulisné ovplyvňovanie politických záležitostí. Zo strany EÚ sú zas tlačení k prijímaniu všeobecných demokratických princípov a reforiem. (Ol-

cott, 2013) Čína sa zaujíma len o záležitosti, ktoré sa týkajú ich národnej bezpečnosti a obchodných záležitostí.

Jedným z najdôležitejších investičných projektov medzi Čínou a SÁ bolo vybudovanie a sprevádzkovanie plynovodu z Turkmenistanu, cez Uzbekistan a Kazachstan do Číny. Tento projekt priniesol výhody obom stranám, pre Strednú Áziu potrebnú diverzifikáciu trhu v oblasti energetiky a pre Čínu zdroj na pokrytie ich zvyšujúcich sa energetických potrieb. Okrem energetiky je Čína veľkým investorom v dopravnom sektore, napr. v Uzbekistane. Za prvú polovicu roku 2013 sa vzájomný obchod medzi Čínou a Uzbekistanom zvýšil o 60 % medziročne. (Olcott, 2013) Napriek počiatočnému skepticizmu Uzbekistanu voči obchodu s Čínou, kedy obmedzovali vstup čínskych obchodníkov do krajiny neudeľovaním víz, v súčasnosti je trend opačný a Čína je druhým najväčším obchodným partnerom krajiny.

V septembri roku 2013 sa čínsky prezident Xi Jinping vydal na desaťdňovú cestu do Strednej Ázie, konkrétne do Kazachstanu, Turkmenistanu, Kirgizska a Uzbekistanu, kde sa stretol s národnými predstaviteľmi, aby prejednali obchodné a politické záležitosti. Výsledkom tejto cesty sú dohody o investíciách a pôžičkách vo výške okolo 48 mld. USD, predovšetkým v sektoroch energetiky, obchodu a infraštruktúry. Táto suma zahŕňa dohodu o vývoze zemného plynu do Číny v objeme 100 mld. m³. (Yakobashvili, 2013) S prezidentom Turkmenistanu sa Xi dohodol na zvýšení dodávok zemného plynu, dokončení výstavby spracovateľského plynového závodu a prechod do druhej fázy projektu Galkynysh. Celková výška podpísaných dohôd s Turkménskom nebola zverejnená.

V Kazachstane prebehlo odkúpenie podielu ConocoPhillips v projekte Kashagan Čínskou národnou ropnou korporáciou a podpis ďalších 22 zmlúv v hodnote 30 mld. USD, 32 zmlúv v hodnote 15 mld. USD podpísal Xi aj v Uzbekistane, kde sa navyše dohodli na zvýšení vzájomného obchodu na 5 mld. USD do roku 2017, výstavbe ďalšieho plynovodu a pokračovanie štipendijnej podpory uzbeckým študentom z čínskej strany. Plynov sa bude predlžovať aj v Kirgizsku, ako ďalšia cesta pre export plynu z Turkmenistanu do Číny. Z toho by malo kirgizskej ekonomike plynúť okolo 40 mil. USD ročne. Čína v súvislosti s touto dohodou sa zaviazala, že poskytne štátu pôžičky na modernizáciu teplárne, vybudovanie ropnej rafinérie alebo výstavbu severojužnej rýchlostnej cesty. (Yakobashvili, 2013)

Napriek dojmu, že Stredná Ázia spadá ekonomicky a politicky pod vplyv Ruska, čísla dokazujú opak a hovoria v prospech Číny. Obchod medzi regiónom a Čínou sa od roku 1992 zvýšil 100-násobne, biznis s Čínou predstavoval v roku 2012 priemerne 33,3 % v každom štáte

regiónu, oproti 14,7 % s Ruskom. Takisto v objeme PZI predbehla Čína Rusko v prípade Kazachstanu v roku 2010 a Kirgizska v 2011, viď Tabuľka 3. (Yakobashvili, 2013)

Cieľom politiky Číny je zjednotiť región ekonomicky a vytvoriť tak transportný koridor pre ich tovar putujúci na trhy Stredného východu a Európy. To samozrejme zvýhodní nielen Čínu a štáty regiónu, ale aj Európu. Existuje niekoľko dôvodov, prečo sa krajiny Strednej Ázie rozhodli uprednostniť spoluprácu so svojim východným partnerom namiesto Ruska, napr. čínsku snahu región ekonomicky integrovať, nie vytvárať prekážky (Colná únia), prebytok kapitálu na čínskej strane, ktorý môže byť okamžite využitý na pôžičky alebo investície, čoho nie je schopný takmer žiaden iný štát. Do tretice, finančná podpora nie je podmieňovaná zo strany Číny žiadnymi politickými dohodami, ktoré napríklad vyžaduje Rusko. Z toho dôvodu môžeme považovať Čínu za ekonomického a Rusko skôr politického lídra v oblasti Strednej Ázie. Avšak úzke obchodné vzťahy medzi štátmi Strednej Ázie a Čínou môžu a pravdepodobne budú viesť aj k spolupráci politickej, čo sa pomaly deje na príklade Turkménistanu. (Jarosiewicz, 2013)

Tabuľka 3 PZI Číny do regiónu Strednej Ázie v rokoch 2010 a 2011, 10 tis. USD

Krajiny	2010 (v 10 tis. USD)	2011 (v 10 tis. USD)
Kazachstan	155	1127
Tadžikistan	7	N/A
Uzbekistan	N/A	457
Ostatné krajiny regiónu	219	15

Zdroj: Čínsky národný štatistický úrad (2012)

2.3.3 Bezpečnostná otázka

Bezpečnosť je v prípade Strednej Ázie skloňovaná nielen na externej úrovni, ale aj vnútroštátnej, alebo regionálnej. Poloha na pomedzí Európy a Ázie prináša nielen pozitíva ale aj množstvo hrozieb, na východe hraničnú oblasť s čínskou provinciou Xinjang so separatistickými tendenciami, na juhu zas Afganistan s teroristickými hrozbami a pašovaním drog smerom na západ. Na štátnej úrovni riešia krajiny etnické napätie, terorizmus alebo separatizmus a samotný zdroj nestability predstavuje aj podstata politických režimov. Táto podkapitola má za cieľ detailnejšie popísať prístup EÚ, Ruska a Číny k bezpečnostnej otázke regiónu SÁ a ich doterajšie aktivity.

Bezpečnosť a Rusko

Pre Rusko je zaistenie bezpečnosti v Strednej Ázii jedným zo základných pilierov vzájomných vzťahov. Prioritami v tejto oblasti je boj proti islamskému extrémizmu, pašovaniu drog, kontrola masovej migrácie pracovnej sily z oblasti. (DG for External Policies of the Union, 2014: 33) Snahou je čo do najväčšej miery limitovať nestabilitu, ktorá môže v Strednej Ázii vzniknúť a ľahko sa preniesť na ruské územie.

Rusko zdieľa hranicu len s Kazachstanom, ktorá má dĺžku až 7000 km. (Peyrouse – Boonstra – Laruelle, 2012: 8) Moskva si uvedomuje nemožnosť spoľahlivej kontroly na tak dlhom úseku a zároveň sa obáva efektu „prelievania sa“ (spillover effect) z regiónu na ruské územie. Preto sa snaží predísť možným bezpečnostným rizikám v celej oblasti.

Spolupráca v rámci Organizácie dohody o kolektívnej bezpečnosti (CSTO) s Kazachstanom, Kirgizskom a Tadžikistanom je hlavným zdrojom vojenského vplyvu Ruska v Strednej Ázii. Hlavnými nástrojmi sú výcviky miestneho vojenského personálu, spoločná doktrína, zdieľaný bezpečnostný priestor, spoločné vojenské cvičenia, údržba vojenských základní v Kirgizsku a Tadžikistane. Rusko je spomedzi troch aktérov jediným predstaviteľom tzv. „hard“ bezpečnosti. Trénované Kolektívne jednotky rýchleho nasadenia (CRDF) pozostávajú z ruských, tadžických, kazašských a kirgizských vojsk (4000 vojakov), ktoré sú v prípade potreby schopné reagovať v reálnom čase. . (Peyrouse – Boonstra – Laruelle, 2012: 8)

Na bilaterálnej úrovni poskytuje Rusko ostatným členom organizácie vojenskú techniku a materiál vrátane zbraní, helikoptér, lietadiel, ďalej systém spoločnej vzdušnej obrany a taktiež osobný výcvik väčšine vojenského personálu vo všetkých krajinách. Vojenské základne sa nachádzajú v Tadžikistane a Kirgizsku a rádiová stanica a ostreľovacie zariadenia v Kazachstane. V oblasti „hard“ bezpečnosti sú členovia Organizácie pomerne dobre zabezpečení, ale menej pripravení sú na netradičné hrozby, ktoré považujú za výlučnú sféru národných štátov a preto na regionálnej úrovni chýba vzájomná koordinácia. Problémom je aj vysoká miera korupcie v inštitúciách vynucujúcich právo. Napriek tomu sa Rusko snaží viac zameriavať na netradičné hrozby v podobe islamistického extrémizmu alebo pašovania drog.

Odchod vojsk International Security Assistance Force (ISAF) z Afganistanu predstavuje pre Rusko šancu prevziať kontrolu a stať sa tak právoplatným „supervisorom“ v regióne. Na druhej strane sú na mieste obavy zo šírenia negatívnych vplyvov z Afganistanu do Strednej Ázie, ktoré by Rusko samo nezvládlo potlačiť, na čo potrebuje spoľahlivého partnera.

Bezpečnosť a Čína

Čínske záujmy v Strednej Ázii sa týkajú skôr ekonomickej sféry. V prípade bezpečnosti sa Čína angažovala v tejto oblasti z dvoch hlavných príčin, ktoré priamo ovplyvňujú situáciu na jej území. V prvom prípade sa jednalo o určenie hraníc s jej západnými susedmi Kazachstanom, Kirgizskom a Tadžikistanom. V priebehu rokov 1994–2002 boli podpísané so všetkými troma štátmi dohody o rozdelení hraníc.

Druhým problémom bola diaspóra Uyghurov, okolo 300 000 ľudí, ktorá mala tendencie získať autonómiu. Ale aj túto vec sa podarilo do dnešného dňa vyriešiť. Všetky autonomistické združenia boli rozpustené a vlády Strednej Ázie a Číny podpísali vzájomné deklarácie o spoločnom boji proti separatizmu a o zaobchádzaní s touto minoritou.

Znakom zapojenia Číny do bezpečnostnej sféry v Strednej Ázii môžeme považovať Šanghajskú organizáciu spolupráce (ŠOS), ktorej prvotným cieľom bola demilitarizácia čínsko-sovietskej hraničnej zóny a zabezpečenie jej vymedzenia. Po dosiahnutí tohto cieľa sa prioritou členov Organizácie stal boj proti „trom diablom“, fundamentalizmu, extrémizmu a separatizmu. (str. 12, Security and development approaches) Organizácia napomohla k odstráneniu napätia medzi bývalými Sovietskymi krajinami a Čínou, k vzájomnému spoznaniu sa a následne k vytýčeniu spolupráce v problémových oblastiach, ktorým čelia všetky strany.

Bilaterálna spolupráca Číny a krajín Strednej Ázie je obmedzená hlavne na obchod s elektronikou a elektronickým materiálom, automobilmi alebo textilom, bez významnejších dodávok vojenského hardwaru. Napriek tomu majú krajiny, napr. Kazachstan záujem na získaní vojenského vybavenia od čínskej armády. To by malo konkurovať dodávkam z Ruska. V otázkach výcviku je situácia sťažená jazykovou a kultúrnou bariérou ale pomaly rastie úroveň spolupráce aj v tejto sfére.

Na základe vyššie spomenutých faktov je možné pozorovať niekoľko trendov a tendencií v prístupe jednotlivých aktérov k zaisteniu bezpečnosti v regióne. Zatiaľ čo EÚ sa snaží v rámci svojich možností pracovať skôr v oblasti tzv. „soft“ bezpečnosti, poskytuje svoje skúsenosti, výcvikové znalosti a technológie, Rusko má výhodu z pohľadu „hard“ bezpečnosti a dostupnosti vojenskej techniky a materiálu. Má skúsenosti s vojenskou sférou SÁ z dôb Sovietskeho zväzu, zároveň nevýhodou sú tendenčné sklony k nadradenosti a kontrole územia vo väčšej miere ako štáty vítajú. Čína sa zameriava na svoje vlastné záujmy aj v tejto oblasti a sleduje hraničné riziká, ktoré by mohli ovplyvniť provinciu Xinjang alebo jej investičné projekty. Je lídrom Šanghajskej organizácie spolupráce, ale tá v poslednom čase stagnuje a nevyvíja sa. Partnerom krajinám Strednej Ázie je hlavne v dodávkach nevojenského tovaru.

Ani EÚ ani Čína sa svojou činnosťou nemôžu rovnať Rusku, ktoré má vo vojenskej oblasti značnú prevahu.

Bezpečnosť a EÚ

EÚ musí k riešeniu bezpečnosti pristupovať inak ako Rusko alebo Čína vzhľadom k faktu, že sa nejedná o jeden štát a jeden postoj. V otázkach globálnej bezpečnosti sa jednotlivé štáty spoliehajú skôr na NATO ako medzinárodného aktéra v oblasti „hard“ bezpečnosti, napriek tomu, že Spoločná bezpečnostná a obranná politika získava v poslednej dobe čoraz viac vplyvu na nadnárodnej úrovni. (Peyrouse – Boonstra – Laruelle, 2012: 15) Nástroje EÚ nemajú v Strednej Ázii veľký vplyv, asistencia v zaistení bezpečnosti je skôr poskytovaná zo strany OBSE alebo NATO, napríklad v rámci programu Partnerstvo pre mier. Navyše niektoré členské štáty vedú programy na bilaterálnej úrovni, vrátane pomoci pri policajných výcvikoch.

EÚ sa svojimi iniciatívami snaží zamerať na tzv. „soft“ bezpečnosť a bezpečnosť obyvateľov. Asistentské programy, najmä v Kirgizsku a Tadžikistane, sú zamerané majoritne na oblasť chudoby a migrácie, snažia sa o posilnenie spoločnosti, ktorá bude schopná zvládať hrozby ako etnické násilie, nestabilita a medzištátne napätie. V tomto ohľade sa EÚ snaží byť akýmsi mediátorom, ktorý pomáha piatim štátom koordinovať spoluprácu v kritických hraničných zónach, oblasti manažmentu vodných zdrojov alebo v reformách týkajúcich sa právneho štátu.

Zaistenie bezpečnosti a stability v regióny patrí medzi hlavné ciele Stratégie EÚ pre Strednú Áziu, ktorá bola prijatá v roku 2007, s ohľadom na hraničné oblasti, blízkosť Afganistanu a pašovanie drog. Asistencia sa poskytuje cez programy ako Border Management in Central Asia Programme (BOMCA) – program správy hraníc Strednej Ázie, alebo Central Asia Drug Action Programme (CADAP) – Akčný program pre drogy v Strednej Ázii. (Peyrouse – Boonstra – Laruelle, 2012: 15) Tieto programy sa zameriavajú na výstavbu alebo modernizáciu hraničných základní, poskytovanie high-tech vybavenia a materiálov, výcvik hraničnej stráže alebo na spoločné cvičenia so susednými krajinami. EÚ taktiež podporuje multilaterálne iniciatívy v rámci programov The Central Asia Border Security Initiative (CABSI) alebo The Central Asian Regional Information and Coordination Centre (CARICC), ktoré bojujú proti pašovaniu narkotík a psychotropných látok. Polemizuje sa ale či sú tieto programy udržateľné a či prinesú nejaký pozitívny efekt.

3 Perspektíva vývoja vzťahov s Ruskom, Čínou a EÚ: Problémy a výzvy

Kapitola 3 zhrnie niektoré poznatky z predchádzajúcich častí a taktiež poukáže na tie najpodstatnejšie problémy a výzvy, ktorým stredoázijské ekonomiky čelia. Záverečná časť kapitoly sa venuje pozitívam a negatívam jednotlivých vzťahov Strednej Ázie k Rusku, Číne a EÚ.

3.1 Problémové oblasti regiónu Strednej Ázie

Každý štát či región zápasí s istými nedostatkami v ekonomickej, finančnej alebo bezpečnostnej oblasti. Niektoré predstavujú menšie, iné zas veľké prekážky pre zahraničnú spoluprácu alebo príliv zahraničných investorov a podnikov do danej krajiny. V nasledujúcej podkapitole sú uvedené najzásadnejšie problémy, ktorým môžu zahraničné subjekty, inštitúcie a organizácie čeliť pri spolupráci s jednotlivými štátmi SÁ alebo s regiónom ako celkom.

3.1.1 Nepriaznivé podnikateľské a investičné prostredie

Jednou z najväčších prekážok rozvoja stredoázijských ekonomík je nepriaznivé podnikateľské a investičné prostredie, ktoré čelí mnohým prekážkam. Podrobnejšie informácie o týchto prekážkach poskytujú štatistiky Celosvetového ukazovateľa governance a Doing Business Report, ktoré sú vypracovávané Svetovou bankou. Tieto informácie sú popísané a zhodnotené v nasledujúcej časti práce.

Celosvetový ukazovateľ governance (WGI)

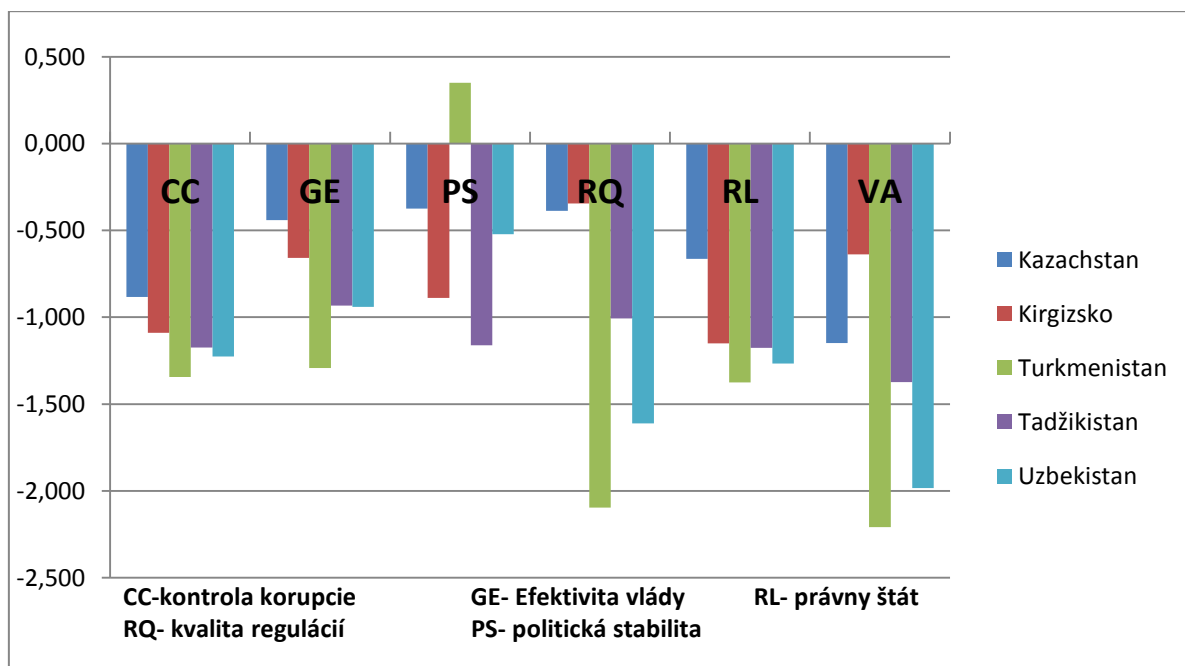
Spôsob riadenia vlády a jej inštitúcií, tzv. governance, má veľký dopad na sociálne a ekonomické prostredie v každom štáte. V prípade štátov Strednej Ázie je spôsob governance o to dôležitejší, že ekonomiky krajín sa nachádzajú v tranzitnom období smerujúc k tržnému hospodárstvu a ich rozhodnutia ovplyvnia ďalšie smerovanie štátov.

Ukazovateľ celosvetovej governance, ktorý je vypracovávaný Svetovou bankou, sa zaoberá tradíciami a inštitúciami, ktoré sa využívajú pri výkone moci v jednotlivých krajinách. (World Bank, 2013b) To zahŕňa procesy výberu a kontroly vlády, schopnosť vlády efektívne formulovať a implementovať politiky, rešpektovanie občanov a stav inštitúcií, ktoré riadia ekonomické a sociálne interakcie medzi nimi. Zdrojom dát pre WGI je vnímanie a skúsenosti občanov, podnikov a expertov vo verejnom, súkromnom a nevládnom sektore v 215 krajinách celého sveta. WGI sa zameriava na týchto šesť základných dimenzií governance:

- *hlas a zodpovednosť (VA)* – do akej miery sa obyvateľstvo podieľa na voľbe vlády, či má možnosť slobody prejavu, slobody združovania sa a či sú médiá slobodné,
- *politická stabilita a absencia násilia/terorizmu (PS)* – pravdepodobnosť, že vláda bude destabilizovaná neústavnými alebo násilnými prostriedkami, popríp. terorizmom,
- *efektívnosť vlády (GE)* – kvalita verejných služieb, výkonnosť štátnej správy, nezávislosť od politických tlakov,
- *kvalita predpisov, regulácií (RQ)* – schopnosť vlády poskytnúť spoľahlivé politiky a regulácie na podporu rozvoja súkromného sektoru,
- *právny štát (RL)* – miera, do akej sú úrady schopné a ochotné uplatňovať spoločenské zásady, vrátane vynucovania zmlúv, majetkových práv, polícia, súdy a pravdepodobnosť násilia a trestných činov,
- *kontrola korupcie (CC)* – miera, do akej je verejná moc využívaná k súkromnému zisku, vrátane malých a veľkých foriem korupcie, vláda elít a súkromných záujmov.

Hodnoty WGI sa pohybujú v intervale -2,5–2,5, so strednou hodnotou 0. Čím vyššie číslo, tým je v danej krajine lepšia governance. V Grafe 7 sa nachádzajú hodnoty v jednotlivých dimenziách, ktoré naznačujú, že s výnimkou politickej stability v Turkmenistane (stabilný autoritársky režim) sa všetky ostatné hodnoty u všetkých krajín nachádzajú pod priemernou hodnotou rebríčka. Vo väčšine prípadov obsadzuje najnižšie priečky Turkmenistan a po ňom Uzbekistan. Naopak najlepšie sa umiestnil Kazachstan nasledovaný Kirgizskom.

Graf 7 Celosvetové ukazovatele governance WGI v krajinách SA v roku 2012



Zdroj: World Bank (2013b)

Tento rýchly prehľad situácie v jednotlivých krajinách pomôže lepšie pochopiť nasledujúce podkapitoly, ktoré sa zaoberajú oblasťami dôležitými pre rozvoj zahraničnej spolupráce. V tomto prípade sa jedná prevažne o administratívne a bezpečnostné riziká a prekážky pri spolupráci nielen so zahraničnými aktérmi.

Podnikanie v Strednej Ázii

Krajiny Strednej Ázie lákajú zahraničné firmy vďaka svojej lokalite, nerastným surovinám a prospektu výrazného rastu a rozvoja. Príchod nových firiem do oblasti prináša mnoho výhod aj pre ekonomiky SÁ, ktoré profitujú z vytvárania nových pracovných miest a dovozu inovácií, ktoré sú potrebné pre rozvíjanie spoločnosti. Napriek tomu, ešte mnoho oblastí týkajúcich sa podnikateľských aktivít, či už pre jednotlivcov, malé alebo stredné podniky výrazne zaostáva za priaznivými podmienkami a vlády štátov sú neefektívne a pomalé v odstraňovaní týchto prekážok, ktoré predstavujú bariéry vstupu na trh a tržné riziko. Tieto skutočnosti môžu mnohých potenciálnych investorov a zamestnávateľov odradiť od vstupu na trh stredoázijských ekonomík alebo ich aktivity v mnohom skomplikovať. Ale s veľkým rizikom sú spojené aj veľké výnosy.

Každoročne vychádza *Doing Business Report* pod záštitou Svetovej banky a Medzinárodnej finančnej korporácie, v ktorom vyhodnocujú vplyv predpisov a nariadení v obchodnej oblasti (10 kategórií) na firmy v 189 krajinách sveta. (International Finance Corporation, 2013) Medzi skúmanými kategóriami sa nachádza napríklad porovnanie náročnosti pri zakladaní firmy, získania stavebného povolenia, možnosti získania úveru alebo prekážky pri cezhraničnom obchode. Poradie štyroch krajín SÁ, s výnimkou Turkmenistanu, pre ktorý nie sú dáta dostupné, sú zobrazené v Tabuľke 4.

Tabuľka 4 Ukazovatele reportu *Doing business* v jednotlivých krajinách SÁ v rokoch 2013 a 2014

Doing Business 2013	Kazachstan		Kirgizsko		Uzbekistan		Tadžikistan	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Založenie firmy	27	30	14	12	87	21	77	87
Stavebné povolenie	149	145	62	66	160	159	184	184
Prístup k elektrine	85	87	179	180	169	173	186	186
Registrácia nehnuteľnosti	27	18	6	9	142	136	78	78
Získanie úveru	82	86	11	13	154	130	182	159
Ochrana investorov	21	22	21	22	137	138	21	22
Platenie daní	18	18	123	127	165	168	179	178

Cezhraničný obchod	186	186	184	182	189	189	188	188
Dodržiavanie kontraktov	26	27	69	70	42	40	39	39
Riešenie insolvenencie	55	54	155	132	71	63	78	81
Celkové umiestnenie	53	50	70	68	156	146	141	143

Zdroj: International Finance Corporation, (2013)

Najlepšia situácia je v Kazachstane, ktorý obsadil na rok 2014 50. priečku rebríčka, dobre sa umiestnilo aj Kirgizsko. Horšie sú na tom už Uzbekistan a Tadžikistan s miestami 143. a 146., napriek tomu Tadžikistan postúpil v rebríčku vyššie o 10 miest oproti minulému roku 2013. V rámci jednotlivých kategórií sa všetky krajiny umiestnili na konci rebríčka pri cezhraničnom obchode, kde sa jedná o prehnané požiadavky na dokumentáciu, ťažkopádne colné procedúry alebo nedostatočnú infraštruktúru. Všetky tieto aspekty vedú k extra nákladom a časovým omeškaniam pre dovozcov aj vývozcov. Podniky sa obávajú zabezpečenia stabilného prísunu elektrickej energie alebo vysokých daní. Naopak, na dobrej pozícii sa štáty ocitli v kategórii zakladanie podniku, ochrana investorov (okrem Uzbekistanu), dodržiavanie kontraktov a registrácia nehnuteľnosti (okrem Uzbekistanu).

Riziká, ktoré hrozia firmám pri vstupe na stredoázijský trh, môžeme rozdeliť na tzv. operačné riziká a tržné riziká, riziko ohrozenia reputácie alebo riziko poškodenia/ohrozenia investícií. Medzi tie *operačné patria* (Čech, 2012: 34):

- *geografické obmedzenia* – príliš veľké vzdialenosti medzi mestami a rozličné typy terénu. Náročné pre transport a komunikáciu;
- *obmedzená infraštruktúra* – nízka kvalita ciest, nedostatočná železničná sieť, problematická výroba a distribúcia elektrickej energie, v niektorých regiónoch nedostatok vody, bezpečnostné riziko pri transporte tovaru v niektorých oblastiach;
- *kultúrne a etnické problémy* – napätie jednak medzi etnickými Rusmi a pôvodnými obyvateľmi štátov, ale tiež medzi jednotlivými etnikami, kmeňmi a národmi, napr. Uzbeki a Tadžici. Problémom začína byť aj jazyk, pomaly sa ustupuje od ruštiny, ktorá bola preferovaným jazykom v dobe Sovietskeho zväzu a ľudia sa vracajú k pôvodnému jazyku. To môže komplikovať komunikáciu v marketingu, náboroch pracovnej sily a pod.;
- *kvalita a spoľahlivosť dodávateľov* – produkty aj služby domácich firiem často krát nespĺňajú základné kvalitatívne požiadavky. Kontroly procesov alebo záruka kvality sú pre mnohé lokálne podniky neznáme pojmy. To má za následok, že domáce výrobky nie sú konkurencieschopné na medzinárodnom trhu;

- *kvalifikácia zamestnancov, renomé a školenia* – napriek vysokej úrovni gramotnosti v celej oblasti SÁ, súčasné vzdelanie obyvateľov nezodpovedá západným očakávaniam. Zamestnanci sú často veľmi úzko zameraní, hlavne v technických odboroch, a nie sú flexibilní prispôbiť sa novým požiadavkám.

Medzi *tržné riziká*, ktoré sú v stredoázijských ekonomikách taktiež výrazné, patrí:

- *štandard kvality* – firmy v SÁ sú len veľmi zriedkavo oboznámené s ISO a inými podobnými štandardmi, často dochádza k substitúcii produktov. Existuje ruská obdoba štandardov nazývaná GOST (Gosudarstvennyy Standard), napriek tomu sa odporúča fyzická inšpekcia pri výrobe produktov.
- *korupcia* – veľmi rozšírený jav v Strednej Ázii. V tabuľkách korupcie na svete, ktoré zostavuje Transparency International, sa tieto štáty pravidelne umiestňujú na spodných priečkach rebríčka. V tom poslednom, za rok 2012 sa krajiny umiestnili nasledovne: Kazachstan 133., Kirgizsko 154., Tadžikistan 157. a Turkmenistan s Uzbekistanom zhodne na 170. mieste zo 174. (Transparency International, 2012: 3)

Ďalším typom rizík, *ohrozenie reputácie*. Politické systémy krajín SÁ sú známe nedodržiavaním základných ľudských práv a slobôd a iných demokratických zásad, čo môže pôsobiť negatívnym spôsobom na podnikovú reputáciu na Západe.

Posledným typom rizika je *ohrozenie investícií alebo aktív*, čo súvisí s:

- *prístupom k bankovníctvu, k peniazom a úverom* – každá firma, ktorá plánuje akýkoľvek obchod na území SÁ je povinná sa registrovať. Bez toho nedostane povolenie k zriadeniu bankového konta, nemôže zamestnať miestnu pracovnú silu ani podpisovať zmluvy. Proces registrácie je však veľmi náročný a zdĺhavý. Ďalšími problémami sú menová fluktuácia alebo kreditné riziko.
- *politickým, byrokratickým a regulačným rizikom* – pri vybavovaní dokumentácie je potrebné žiadať na niekoľkých možných úradoch, omeškania sú bežné. Regulačné požiadavky sú neprimerané, a existuje riziko zmeny politického prostredia, či už lokálne alebo regionálne. Tieto zmeny môžu vyústiť do zmeny daňových zákonov, konfiškácii alebo až dokonca vyhostenia z krajiny.
- *súdny systémom* – súdne systémy sú neefektívne, nepriehľadné, ľahko podplateľné, fungujú zdĺhavo a neriadia sa primárne právom.

Napriek mnohým rizikám, ktoré hrozia v stredoázijských ekonomikách, v prípade kvalitnej prípravy a dostatočnej informovanosti je možné množstvo z týchto rizík do veľkej miery minimalizovať.

3.1.2 Problém nestability a bezpečnostné riziká

Odchod vojsk NATO a ISAF z Afganistanu (DG for External Policies, 2014)

Koncom roku 2014 je naplánovaný odchod vojsk NATO a ISAF z Afganistanu. Vlády Strednej Ázie sa obávajú prelievania nestability, konfliktov a bezpečnostných rizík na ich územie. Najväčšou hrozbou je radikálny islamizmus, extrémizmus a pašovanie drog, ktoré trápí hlavne Tadžikistan. Ten zdieľa s Afganistanom najdlhšiu hranicu spomedzi štátov SÁ a vzhľadom k jeho slabej ekonomickej situácii a politickej nestabilite slúži ako transportná cesta pre drogové dodávky ďalej do Ruska a Európy.

Krajiny sa obávajú rozpadu afganskej centrálnej vlády a následného rozpustenia Afganských národných bezpečnostných síl (ANSF). Ich fungovanie je ohrozené aj z dôvodu nedostatočných domácich prostriedkov alebo chýbajúcej externej kontroly súdneho systému a boja proti korupcii. Súčasný stav vojsk, okolo 352 000 vojakov, sa plánuje zredukovať na 228 000 vojakov do roku 2017. Otázkou je, kde sa na pracovnom trhu, ktorý je už v súčasnosti kapacitne nedostatočný, uplatnia prepustení vojaci a vojenský pracovníci. Pre získanie nového príjmu môžu vstúpiť do súkromných milícií alebo predávať zbrane na čiernom trhu.

S destabilizáciou režimu v Afganistane hrozí aj nová vlna utečencov. Najmä so zastavením medzinárodnej pomoci sa očakáva zvýšený príliv imigrantov do krajín Strednej Ázie, aj keď v minulosti boli ich hlavnými destináciami Pakistan a Irán. Situácia sa ale zmenila a Strednú Áziu vnímajú často krát ako „dvere“ do Európy, najmä z Kazachstanu, ktorý považujú za najviac „európsky“, aj vďaka jeho členstvu v Colnej únii. Samotní prisťahovalci nepredstavujú veľké bezpečnostné riziká. Ich príchod ale môžu spôsobiť humanitárnu krízu, v prípade nepripravenosti vládnych úradov. Štátny režim aj miestni obyvatelia vnímajú utečencov negatívne, čo môže v oblastiach vyvolať napätie medzi oboma skupinami. V chudobnejších a nestabilnejších krajinách, ako je napr. Tadžikistan, to môže spôsobiť destabilizáciu režimu a sociálnej štruktúry.

S Tadžikistanom je spojená aj tretia významná hrozba, čo je nárast aktivity a spolupráce povstaleckých skupín a ich operovanie na oboch stranách tadžicko-afganských hraníc. Nejedná sa len o afganské skupiny, ale aj tadžických vodcov a ich družiny, ktoré bojujú proti vláde v Dušanbe. Kontrola afganských vojenských vodcov tadžickými a uzbeckými autoritami už neprebíha ako v 90. rokoch. Sledujú viac svoje ekonomické a politické záujmy a pomer síl sa výrazne zmenil v prospech afganských vodcov.

3.2 Kľúčové výzvy a potenciál rozvoja

Krajiny Strednej Ázie čelia mnohým výzvam vo svojom rozvoji. Zlepšenie niektorých faktorov môže priniesť oveľa väčší prínos pre krajinu ako iné, navyše ak sa môžu oprieť o spoľahlivý základ. Práve na tieto výhody Strednej Ázie a bariéry ich plného využitia sa zameriava druhá podkapitola. Na základe analýz tejto podkapitoly sa bude odvíjať obsah tej nasledujúcej, teda silné a slabé stránky spolupráce s hlavnými aktérmi Ruskom, Čínou a EÚ.

3.2.1 Ľudský kapitál

Ľudský kapitál predstavuje kombináciu vedomostí, skúseností a talentu zamestnancov, ktorá prispieva k rozvoju krajiny. Výskumy dokazujú, že ľudský kapitál má vplyv na investičný výsledok a celkový ekonomický rozvoj krajín. (OECD, 2011a: 72) V prípade Strednej Ázie, predstavuje silný potenciál, ktorý môže výrazne posilniť konkurencieschopnosť štátov.

Súčasná úroveň ľudského kapitálu predstavuje slabú stránku všetkých krajín Strednej Ázie. Táto úroveň sa odvodzuje z niekoľkých indikátorov, ako napr. HDP, HDP na obyvateľa, Index ľudského rozvoja (HDI), alebo viacrozmerný index chudoby (MPI). Index ľudského rozvoja predstavuje širšiu definíciu blahobytu od tej ekonomickej, kde základné dimenzie indexu predstavujú ľudské zdravie, vzdelanie (prístup k nemu a priemerná dĺžka vzdelania) a príjem (HNP na obyv. v PPP). V nasledujúcej Tabuľke 5 sa nachádza poradie krajín v rebríčku HDI reporte (187 krajín) v porovnaní s Ruskom a Čínou za rok 2013. (UNDP, 2013)

Tabuľka 5 Poradie krajín v rebríčku Indexu ľudského rozvoja (HDI) v roku 2013

Krajiny	HDI	Zmena poradia 2007-2012
Kazachstan	69	2
Kirgizsko	125	-3
Tadžikistan	125	3
Turkmenistan	102	N/A
Uzbekistan	114	0
Rusko	55	0
Čína	101	4
EÚ	4-57	N/A

Zdroj: UNDP (2013)

Samozrejme najlepšie poradie obsadil Kazachstan. Všetky ostatné štáty regiónu sa nachádzajú až v druhej stovke rebríčka. Niekoľkokrát spomínaný fakt, že Kirgizsko a Tadžikistan patria

medzi najmenej rozvinuté krajiny oblasti dokazuje aj ukazovateľ HDI, obe krajiny sa ocitli na 125. mieste. Kazachstan sa tak najviac približuje podmienkam v EÚ a Rusku, ktoré obsadzujú miesta medzi 4. a 57. pozíciou.

Podľa reportu OECD je situácia v SÁ horšia ako by mohla byť. Medzi základné problémy, ktorým krajiny čelia patria (OECD, 2011a: 71):

- príliš teoretické a nekvalitné vzdelanie, ktoré vedie k neschopnosti aplikovať nadobudnuté znalosti v práci alebo v živote,
- nedostatok investícií do zlepšenia ľudského kapitálu, výdaje sú pod medzinárodným priemerom,
- mladí ľudia nemajú možnosť pokračovať v terciárnom vzdelaní (okrem Kirgizska),
- rozdiel medzi vedomosťami, ktoré vzdelávacie systémy ponúkajú a medzi požiadavkami pracovného trhu,
- nedostatok pracovnej sily v odborných odvetviach, ktoré ju vyžadujú znamená výkon neefektívnej práce, jej nesplnenie alebo využitie medzinárodnej pracovnej sily,
- nedostatočná interakcia medzi oblasťou školstva a zamestnávateľmi.

Medzi pozitíva krajín Strednej Ázie patria čísla v oblasti vzdelanosti ich obyvateľov (viď Tabuľka 6). V porovnaní s inými tranzitnými krajinami je gramotnosť vo vekovej skupine 15+ nadpriemerná, 99 % v porovnaní s celosvetovou úrovňou 83 %. (OECD, 2011a: 73) Taktiež zápis do prvého (93 %) a druhého stupňa (84 %) školstva pre obe pohlavia vykazuje pozitívny trend. Medzi hlavné nedostatky patrí nadmerná centrálna kontrola, nízke verejné výdaje na študenta a nižšie štatistiky úspešného ukončenia vzdelania. Veľkým problémom je rozdiel medzi nadobudnutými vedomosťami a požiadavkami pracovného trhu a zamestnávateľov.

Tabuľka 6 Vybrané údaje o školstve v krajinách SÁ za rok 2012, %

Krajiny	Obyv. 10-24 r.	Gramot- nosť	Ukončenie pri- márneho štúdia	Nástup sekun- dárne štúdium		Nástup terciár- ne štúdium	
				Ženy	Muži	Ženy	Muži
Kazachstan	23	99,7 *	101	98	101	48	34
Kirgizsko	29	99,2	98	84	85	55	43
Tadžikistan	34	99,7	98	81	93	12	28
Turkmenistan	29	99,6	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
Uzbekistan	30	99,4	92 **	105	107	7	11

Pozn.: * údaje za rok 2010 ** údaje za rok 2011

Zdroj: Public Reference Bureau (2013)

Všetky krajiny zdedili vzdelávací systém z dôb Sovietskeho zväzu, čo im prináša na jednej strane výhody v podobe vysokej miery gramotnosti a počtu zapísaných do prvého a druhého stupňa školstva. Najviac žiakov nastúpi do škôl v Kazachstane, najmenej v Uzbekistane. Údaje presahujúce 100 % zahŕňajú študentov opakujúcich ročník, ktorých je najviac v Uzbekistane. Turkmenistan neposkytuje informácie o svojich štatistikách.

Medzi nedostatky zdedeného systému z minulých dôb patrí neefektívna centrálna kontrola nad učebnými plánmi, štandardmi a organizáciou vyučovania, čo bráni alebo výrazne spomaľuje reagovanie systému na potreby študentov, zamestnávateľov a trhu. Oblasť školstva si vyžaduje mnoho reforiem a takisto zvýšený prílív štátnych výdajov. V databáze Svetovej banky a UNDP sú údaje o verejných výdajoch na školstvo obmedzené, ale dostupné dáta hovoria o tom, že Kirgizsko investuje výraznú časť svojich verejných financií do oblasti vzdelania (viď Tabuľka 7). Vzhľadom k vysokému pomeru mladých ľudí na celkovom obyvateľstve (23–34 %) bude v budúcnosti potrebné zvýšiť investície, aby boli krajiny schopné minimálne udržať súčasný stav školstva.

Tabuľka 7 Výdaje štátov SÁ na vzdelanie v rokoch 2009 a 2011, %

Krajiny	% z verejných výdajov	% z HDP
Kazachstan	N/A	3,1 (2009)
Kirgizsko	21,2 (2011)	6,8 (2011)
Tadžikistan	13,8 (2011)	3,9 (2011)
Turkmenistan	N/A	N/A
Uzbekistan	N/A	N/A

Zdroje : World Bank (2012)

Podľa Svetového ekonomického fóra (WEF) je kvalita vyššieho vzdelania (sekundárne a terciárne) nevyhnutná pre posun ekonomík k väčšej konkurencieschopnosti. Štáty potrebujú vzdelanú pracovnú silu, ktorá je schopná vykonávať komplexné úlohy a prispôbiť sa meniacemu prostrediu a potrebám systému. (WEF, 2013: 6) Dosiahnutie úrovne gramotnosti o 1 % vyššie ako medzinárodný priemer vedie k dosiahnutiu pracovnej produktivity o 2,5 % nad medzinárodným priemerom. (OECD, 2011b: 81) Bohužiaľ, úroveň gramotnosti a vysoké percento študujúcich prvý a druhý stupeň v školstve ešte nevypovedajú o kvalite vzdelania a jeho užitočnosti pre potreby pracovného trhu, ale tvoria pevný základ pre vytvorenie konkurencieschopnej pracovnej sily.

Na čo by sa mali vlády zamerať do budúcnosti v oblasti zlepšovania ľudského kapitálu, je prispôbenie študijných plánov a spôsobu výučby tak, aby nadobudnuté znalosti odpovedali

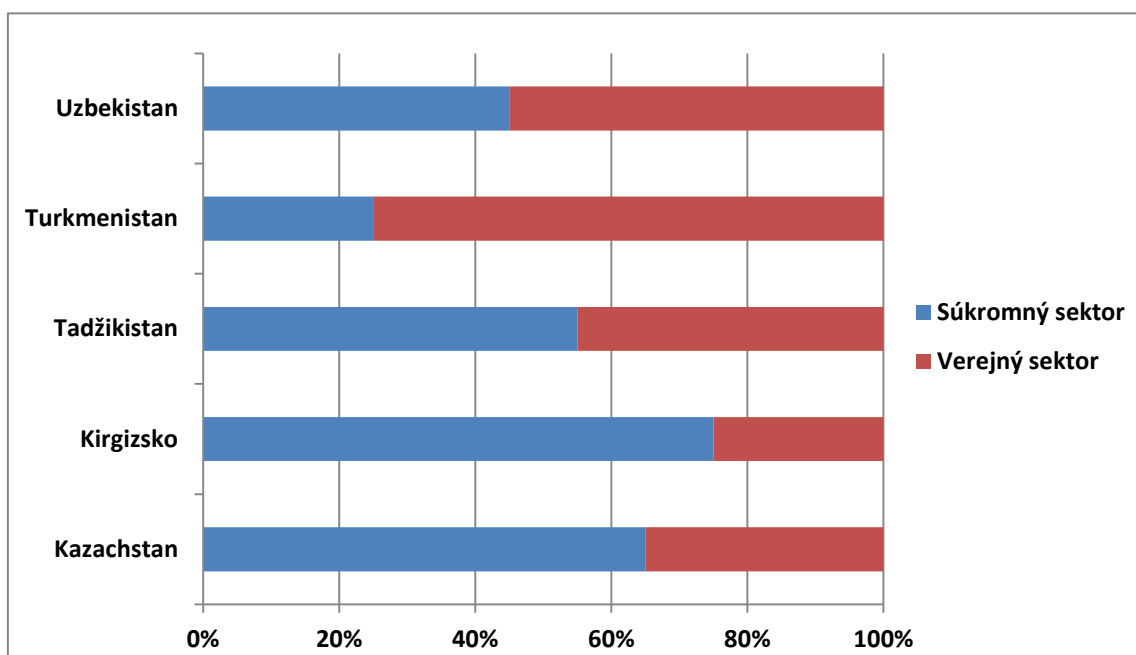
potrebám zamestnávateľov a trhu. Odporúča sa delegovať viac právomocí na lokálne authority a obmedziť tým rigidný centrálny spôsob určovania štandardov, ktoré bráni rozvoju školstva odrážajúceho aktuálne potreby. Ďalším dôležitým bodom je zvýšiť kapacity na vysokých školách, ktoré sú často krát nedostatočné. Vysoké školy by sa mali zamerať na obory, ktoré si v súčasnosti vyžaduje trh a ktoré v budúcnosti prispievajú k väčšej konkurencieschopnosti ekonomík. Vzhľadom na bohaté ložiská primárnych surovín a ich pozíciu v obchodných aktivitách štátov je potrebné technické a výskumné zameranie pracovnej sily. Predstavitelia zamestnávateľov by mali byť zahrnutí do procesu reformy školstva, aby bola dosiahnutá správna rovnováha medzi ponúkanými a požadovanými vedomosťami a schopnosťami. V neposlednom rade by sa mali ekonomiky zamerať na nákladovo efektívnejšie verejné výdaje na vzdelanie, monitorovaním kvalitatívneho výsledku a znížením opakovania ročníkov.

3.2.2 Prístup ku kapitálu pre malé a stredné podniky

Malé a stredné podniky (MSP) tvoria hlavný zdroj vedomostí, schopností a inovácií, zároveň prispievajú k zamestnanosti a ekonomickému rastu. (OECD, 2011a) Dôležitú úlohu zohrávajú najmä v tranzitných ekonomikách, kde pomáhajú presunu od masívnej produkcie k ekonomike tržne orientovanej a riadenej dopytom. (Smallbone, 2001: 254)

Výzvou pre štáty SÁ pri získavaní konkurencieschopnosti je zvýšenie podielu súkromného sektora na tvorbe HDP a diverzifikácia ekonomík. Do roku 2010 prispieval súkromný sektor k tvorbe HDP najviac v Kirgizsku, nanešťastie po udalostiach v roku 2010 sa politická a ekonomická situácia stala neistou a spomalila rast súkromného sektora a príliv investícií. (OECD, 2011a) V Kazachstane má negatívny vplyv na malé podniky rozsiahly ropný sektor a krajina tak čelí výzve sektorovej a regionálnej diverzifikácie. Podľa Grafu 8 je najmenší podiel súkromného sektora je v Turkmenistane a Uzbekistane s 25 % a 45 % objemu HDP. (EBRD, 2010)

Graf 8 Podiel súkromného a verejného sektora na tvorbe HDP v roku 2010, %



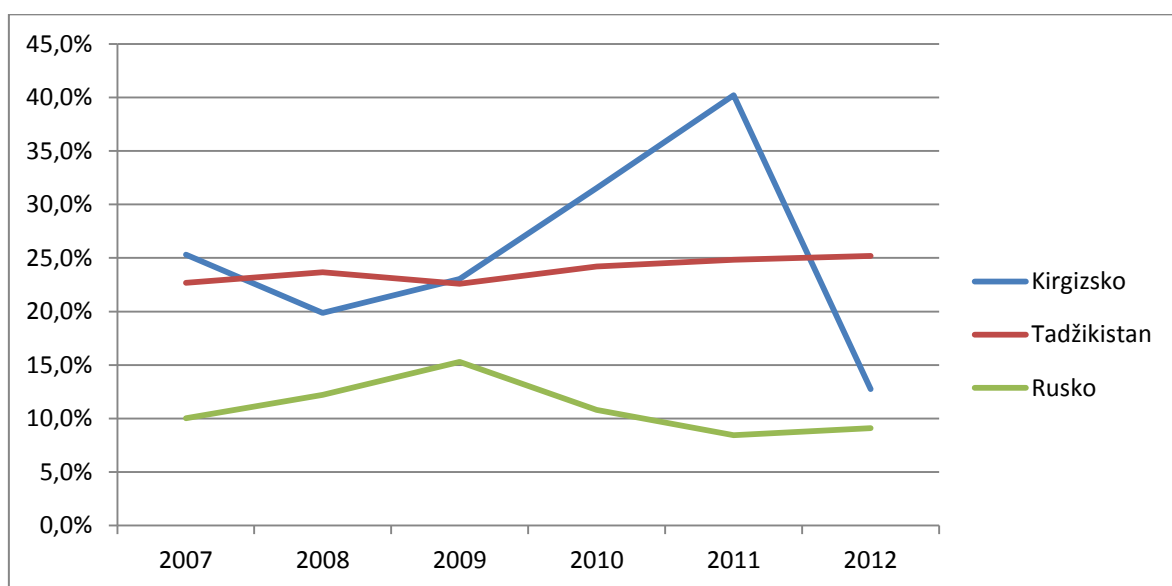
Zdroj dát: EBRD (2010)

Jednou z mnohých prekážok rozvoja súkromného sektora je obťažný prístup MSP ku kapitálu a vysoké investičné riziko. Mikro podniky a samostatní podnikatelia zostávajú väčšinou v neoficiálnych číslach, preto sa na nich nevzťahujú podmienky pre MSP a čelia ešte prísnejším podmienkam pri získavaní financií. Táto podkapitola bude zameraná len na problémy MSP pri financovaní.

Finančný sektor krajín Strednej Ázie, s výnimkou Kazachstanu, je málo rozvinutý a integrovaný. Sektor poskytuje len úzky výber finančných produktov za nepriaznivých podmienok s vysokou úrokovou mierou a vysokým ručením. Banky uprednostňujú skôr veľké medzinárodné a nadnárodné korporácie, ktoré majú ľahší prístup ku kapitálu, napriek tomu, že MSP sú motorom rastu a zamestnanosti.

Národné ani medzinárodné štatistické úrady neposkytujú veľa dát ohľadom sektora MSP, poprípade dáta môžu byť nespoľahlivé z dôvodu odlišnej charakteristiky MSP v jednotlivých krajinách. Svetová banka poskytuje údaje o domácich úveroch pre súkromný sektor v 2012 len pre Kazachstan – 36,7 % a Tadžikistan – 13 %.(World bank, 2013d) Rovnako aj úverové úrokové miery, ktorých vývoj od roku 2007 je zaznamenaný v Grafe 9, v porovnaní s vývojom úrokových mier v Rusku. Zaujímavý je vývoj v Kirgizsku, kde sa v roku 2011 dostali až na hranicu 40 %, pravdepodobne z dôvodu politickej nestability spôsobenej udalosťami v roku 2010. V nasledujúcom roku klesli na 12,8 %. (World Bank, 2013d)

Graf 9 Vývoj úverovej úrokovvej miery vo vybraných krajinách v rokoch 2007-2012, %



Zdroj : World Bank (2013d)

Okrem vysokých úrokových mier predstavuje ďalší problém ručenie úveru, ktoré dosahuje vysoké hodnoty (nad 100 % hodnoty úveru), čo si mnoho MSP nemôže dovoliť. Zatiaľ čo v Kazachstane sa žiadosti o úver posudzujú individuálne, v Tadžikistane a Kirgizsku sú podmienky prísnejšie, okolo 120 % hodnoty úveru. Od roku 2009 sa môže v Kirgizsku ručiť pozemkami. V Kazachstane existuje register hnuťelného majetku, ktorým sa ručí a je ľahko dostupný pre verejnosť. Tento register využívajú v obmedzenej miere aj Tadžikistan a Kirgizsko ale nie je tak jednoducho dostupný pre verejnosť. (OECD, 2011a: 104)

Medzi ďalšie príčiny nedostupnosti kapitálu pre MSP patrí:

- *nedostatočná konkurencia v bankovom sektore* – koncentrácia bankového trhu nevytvára tlak na prilákanie úspor a ich efektívne investovanie. Najnižšia koncentrácia je v Kazachstane, ale v Turkmenistane ovládajú väčšinu trhu štátne banky a pôžičky putujú zväčša do štátnych podnikov.
- *kapitálové trhy* existujú vo všetkých štátoch SÁ, v rôznych štádiách vývoja, ale chýba im transparentnosť a regulácia. Burzový trh nepredstavuje v SÁ reálny zdroj fondov pre MSP.
- *nebankový finančný sektor* – *nedostatok finančných derivátov*, ktoré by prilákali medzinárodných investorov a inštitúcie a pomohli zlepšiť risk management a diverzifikáciu rizika.
- *nedostatočná finančná gramotnosť a vzdelávanie* – obmedzený prístup k tomuto typu informácií a slabé pokrytie finančného sektora.

Ako výhoda sa ukázala izolácia finančných sektorov od globálneho trhu počas poslednej finančnej krízy. Okrem Kazachstanu, ktorý kríza postihla najviac spomedzi štátov SÁ, sa jej následky u ostatných prejavili „len“ znížením zahraničného obchodu, bez významnejšieho vplyvu na bankový alebo kapitálový sektor.

Mikrofinancie alebo mikropôžičky patria medzi rýchlo rastúci a čoraz dôležitejší sektor, ktorý sa zameriava na malých podnikateľov bez prístupu k iným zdrojom financovania. Vo všetkých stredoázijských ekonomikách fungujú podporné programy pre MSP, ktoré slúžia nielen na financovanie, ale aj ako poradne vo finančnej, priemyselnej, obchodnej a marketingovej oblasti. (OECD, 2011a) Vládne inštitúcie s pomocou medzinárodných organizácií a inštitúcií ako Európska banka pre obnovu a rozvoj (EBRD), Svetová banka, Rozvojový program Spojených národov (UNDP) alebo Ázijská rozvojová banka (ADB) spolupracujú a pomáhajú financovať projekty, najmä v sektore infraštruktúry, kde sú komerčné zdroje financovania obmedzené.

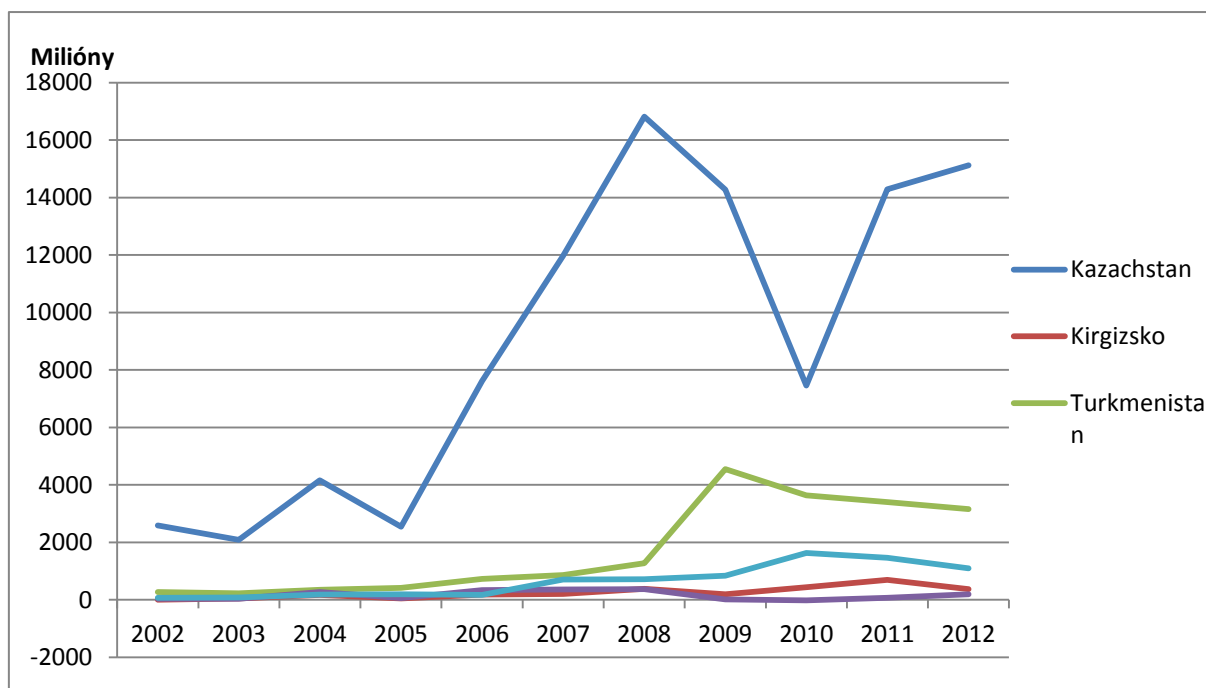
V snahe zlepšiť aktuálnu situáciu v oblasti financovania MSP by sa mali vlády sústrediť na zákony a regulácie, ktoré pomôžu prehĺbiť a zefektívniť finančných sprostredkovateľov, trhy aj služby. Je potrebné prijať také reformy, ktoré napomôžu zvýšiť konkurenčné prostredie v bankovníctve, znížiť informačnú asymetriu a záťaž na verejný sektor. Ďalej by sa mali implementovať programy na zvýšenie podnikateľských schopností a finančnej gramotnosti a zaviesť zjednodušené účtovnícke štandardy a pravidelné finančné kontroly.

3.2.3 Podpora investícií a ich diverzifikácia

Priame zahraničné investície (PZI) majú dôležitú úlohu v rozvoji a dlhodobom vývoji tranzitných ekonomík, nielen z dôvodu financovania súkromného a verejného sektora ale aj ako zdroj nových technológií, procesov a rozvoja schopností pracovnej sily. Pre rozvojové a tranzitné krajiny predstavujú potrebný zdroj kapitálu na rozvoj malých a stredných podnikov a dovoz know-how. Vystavenie zahraničnej konkurencii môže viesť domáce firmy k využívaniu nových technológií a inovácií, čo prispieva k celkovému hospodárskemu rastu ekonomík. (OECD, 2011a: 124) „PZI sú riadiacimi silami v procese globalizácie a základným elementom moderného svetového hospodárstva.“ (Nawal – Paswan, 2013: 7)

Stredná Ázia zažíva v súčasnosti tretiu vlnu PZI do regiónu, ktorá začala okolo roku 2005. Medzi rokmi 2003–2008 sa príliv PZI do oblasti zvýšil päťnásobne, pokles v dôsledku krízy bol zaznamenaný v roku 2010. (Farra – Burgio – Cernov, 2011: 12) Väčšina PZI smerovaných do SÁ plynie do Kazachstanu, jeho podiel sa medzi rokmi 1992 a 2010 pohyboval okolo 74–92 % všetkých PZI. V roku 2010 smerovalo do Kazachstanu 76 % regionálnych PZI, do Turkmenistanu 15,8 %, nasleduje Uzbekistan so 6 %, Kirgizsko 2 a Tadžikistan len 0,3 %. (Nawal – Paswan, 2013: 20) Sektorovo sú PZI koncentrované v ťažobnom a s ním spojených odvetviach, ale aj v stavebníctve, finančnom sektore (Kazachstan), hutníctve alebo agrárnom sektore. (Farra – Burgio – Cernov, 2011: 12) Investori pochádzajú z krajín OECD a vo zvyšujúcej sa miere z Ruska a najmä Číny.

Graf 10 Príliv PZI do stredoázijských ekonomík v rokoch 2002-2012, mil. USD



Zdroj: World Bank (2013d)

Zlepšenie investičného politického rámca a rozvoj cielenej investičnej podpory sú nevyhnutné pre prilákanie nových PZI, ktoré pomôžu diverzifikovať ekonomiky závislé na nerastných surovinách a energetickom sektore. (Nawal – Paswan, 2013: 16) Ceny týchto komodít sa odvíjajú od vývoja cien na svetovom trhu, preto sú ekonomiky citlivé na pohyby globálnych cien. Potenciálne oblasti pre nové PZI sú napríklad poľnohospodárstvo alebo informačné a telekomunikačné technológie.

Napriek reformám v oblasti liberalizácii zahraničných investícií a zjednodušenia byrokratických a administratívnych požiadaviek, existuje stále množstvo prekážok, ktoré bránia dosiahnutiu plného potenciálu z PZI. Investori sa najviac obávajú nadmernej byrokracie, korupcie, pašeráctva, nedostatku právnej stability, regionálnej spolupráce a bezpečnosti. Ďalšími problémami je slabá infraštruktúra, relatívne malý domáci trh a slabá kúpna sila. K odstráneniu týchto prekážok je potrebné implementovať druhú generáciu reforiem a stratégie, ktoré by jednak zjednodušili prístup investorov na trh a zároveň podporovali investovanie v sektoroch nesúvisiacich s energetikou a ťažbou nerastných surovín.

V rámci stratégie na podporu investícií využívajú štáty Úrad na podporu investícií (IPA- Investment Promotion Agency), ponúkajú investičné stimuly, pripravujú a šíria investičné príručky alebo uzatvárajú medzinárodné investičné dohody, hlavne bilaterálne investičné zmluvy (BIT) a Zmluvy o dvojitom zdanení (DTT). (Nawal – Paswan, 2013: 28) Cieľom uzatvárania týchto zmlúv je uistiť investorov, že ich investície budú chránené medzinárodným právom a taktiež znížiť možnosť dvojitého zdanenia zahraničných entít. týmto sa snažia vyslať zahraničným investorom signál, že ich záujmy budú v danom štáte chránené. To ma napomôť k prilákaniu ďalších investícií do regiónu. Napriek snahám sú BIT v Strednej Ázii nedostatočne využívané a systém ochrany investorov potrebuje posilniť.

OECD vytvorila v rámci Politiky podpory investičnej klímy Stratégiu pre konkurencieschopnosť, kde sa zameriava na kľúčové odporúčania týkajúcich sa kritických problémov investičných politík. Tie majú napomôť vládam vyhodnotiť výsledky ich reforiem a stanoviť správne priority v ďalšom vývoji. Rámec Stratégie je založený na troch pilieroch, ktoré pozostávajú z ďalších ukazovateľov (OECD, 2011a: 129):

- Stratégia PZI
 - Nediskriminácia
 - Majetkové práva
 - Ochrana investorov
- Podpora a pomoc

- Sústava
- Služby a aktivity na podporu investícií
- Transparentnosť

Odporúčania OECD sa zameriavajú na nasledujúce oblasti, ktoré nevyhovujú medzinárodným požiadavkám a bránia novému prílivu a efektívnej alokácii PZI, čím sa nevyužíva ich plný potenciál (Farra – Burgio – Cernov, 2011: 12):

- obmedzovanie zahraničného vlastníctva,
- pozemkové vlastníctvo, duševné vlastníctvo a jeho uznávanie,
- ochrana investorov pred vyvlastnením a netransparentnosť súdov,
- slabá podpora a stimulácia investícií – slabé prepojenie zahraničných investorov s miestnymi podnikmi,
- prílišné byrokratické zaťaženie pri vstupe na stredoázijský trh – dokumentačná náročnosť, nedodržiavanie termínov, korupcia.

Krajiny SÁ už dávnejšie pochopili, aký veľký prínos pre nich zahraniční investori a PZI majú. Za posledné desaťročie sa udialo množstvo pozitívnych zmien, ktoré napomohli niekoľkonásobnému rastu PZI od roku 2003, tie ale často krát súvisia s ťažbou a spracovaním nerastných surovín a koncentrujú sa prevažne v Kazachstane. Preto sa musia zamerať na kvalitnejšie investície, ktoré napomôžu pri tvorbe pracovných miest a ekonomickej diverzifikácii.

3.3 Silné a slabé stránky spolupráce s Ruskom, Čínou a EÚ

V predchádzajúcich častiach tretej kapitoly sme sa oboznámili s problémovými alebo menej rozvinutými oblasťami stredoázijských ekonomík a taktiež s potenciálom, ktorý môže prispieť k väčšej konkurencieschopnosti všetkých krajín regiónu. Jednalo sa či už o oblasť ekonomickú, investičnú alebo bezpečnostnú. Tieto informácie by mali pomôcť pri vyhodnotení pozitívnych a negatívnych dopadov spolupráce s jednotlivými aktérmi EÚ, Ruskom a Čínou, na ktorú je zameraná posledná časť práce.

3.3.1 Potenciál a prekážky spolupráce Strednej Ázie s EÚ

Zatiaľ čo Rusko a Čína priamo susedia s regiónom Strednej Ázie, EÚ je geograficky najvzdialenejšia spomedzi týchto troch aktérov. Tento fakt určite zohráva dôležitú úlohu pri vytváraní obchodných stykov a dohôd. Napriek tomu, nie je to len vzdialenosť, čo vytvára prekážku pri prehlbovaní vzájomných vzťahov. Počas revízie Stratégie pre Strednú Áziu v roku 2012 bolo Radou vyslovených niekoľko pripomienok k situácii v štátoch SÁ. Čo sa týka Kazachstanu, EP vyzdvihol potrebu novej Dohody o partnerstve a spolupráci, podporil vstup

krajiny do WTO a upozornil na porušovanie ľudských práv. Taktiež oznámil zavedenie princípu „viac za viac“ najmä v oblasti politických a sociálno-ekonomických reforiem. Táto stratégia EÚ ponúka viac ekonomických výhod a finančnej pomoci za demokratickejšie reformy.

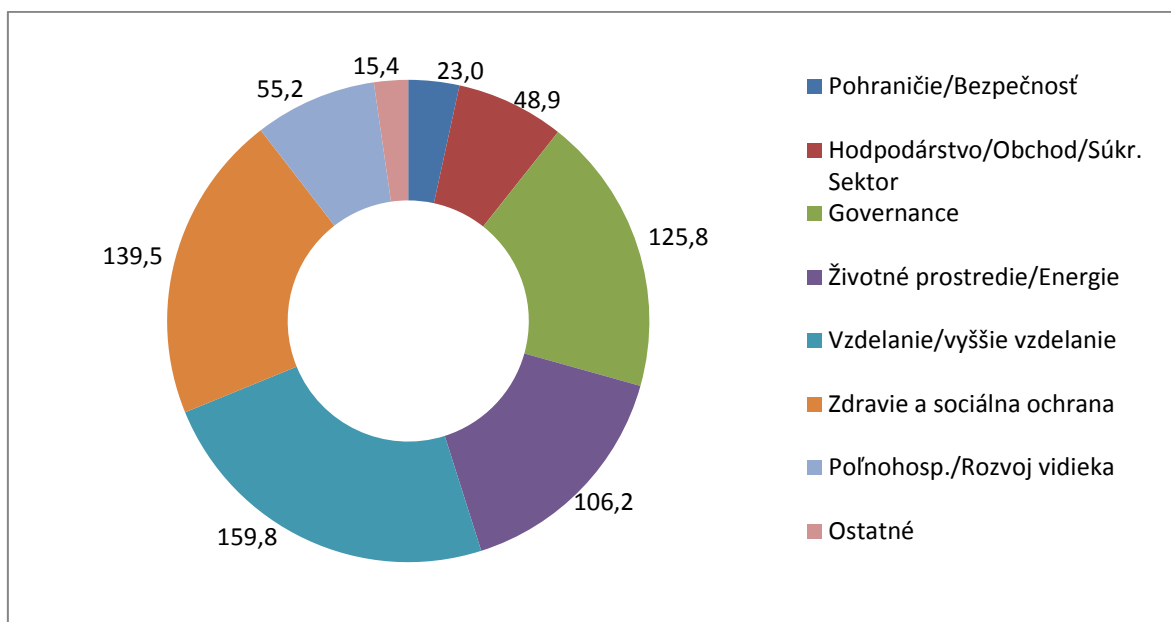
V prípade Kirgizska upozornil na potrebu zabezpečenia a stabilizovania situácie v nebezpečnej ale dôležitej oblasti Fergánskej kotliny. V roku 2009 bola podpísaná Dohoda o partnerstve a spolupráci s Tadžikistanom, od ktorého EP žiadal zlepšenie v oblasti ľudských práv, korupcie, zdravia a vzdelania. Rovnako sa vyžaduje zlepšenie v oblasti základných ľudských práv a slobôd aj v Turkmenistane, kde je táto sféra poznačená najhoršie zo všetkých štátov SÁ. (Európsky parlament, 2013) Predstavitelia stredoázijských štátov ale neradi počúvajú kritiku na svoje režimy a vnímajú to zo strany zahraničných aktérov ako zasahovanie do ich výlučnej sféry.

Medzi hlavné záujmy EÚ v Strednej Ázii patrí zabezpečenie a stabilizácia regiónu, podpora demokratických hodnôt a ľudských práv, prístup k nerastným surovinám (ropa, plyn) a dosiahnutie medzinárodných kritérií rozvoja. (Peyrouse – Boonstra – Laruelle, 2012:) Čo sa týka zabezpečenia a stabilizácie situácie, EÚ nemá ako integračné zoskupenie pozostávajúce z členov s rôznymi záujmami také možnosti ako Rusko alebo Čína. EÚ sa angažuje v oblasti pohraničnej bezpečnosti s programom BOMCA a taktiež pri riešení otázky vodného managementu, ktorý je príčinou napätých vzťahov, najmä medzi Tadžikistanom, Kirgizskom a Uzbekistanom. Ďalším programom je aj Akčný plán na boj proti pašovaniu drog CADAP. Pri všetkých týchto bezpečnostných otázkach figurujú na scéne aj ruská a čínska strana, poprípade medzinárodné organizácie ako NATO alebo Spojené národy. Európska finančná a technická pomoc určite nie je nezanedbateľná, ale v porovnaní s Ruskom a Čínou je EÚ najslabším partnerom v tejto spolupráci. Geografická blízkosť, spoločné záujmy a aj historické pozadie predurčujú ruskú a čínsku spoluprácu v bezpečnostných otázkach za výhodnejšiu pre štáty Strednej Ázie.

Oblasť, v ktorej môže byť EÚ pre krajiny SÁ najviac prínosná je vzdelanie a výskum. (EEAS, 2009a) Z rozpočtu v rámci Stratégie pre Strednú Áziu na roky 2007–2013 bolo na túto oblasť vyčlenených najviac, 159,8 mil. EUR. (European Commission, 2011) Vzhľadom k faktu, že väčšina obyvateľstva v oblasti má do 25 rokov, EÚ považuje za prioritu zmodernizovať školstvo a posilniť program školení pracovníkov. To sa uskutočňuje pomocou Iniciatívy pre vzdelanie, v rámci programov ako TEMPUS, Erasmus Mundus alebo CAREN. (EEAS, 2009a) Tieto programy napomohli k modernizácii, reformám, akademickej mobilite, vytvoreniu ko-

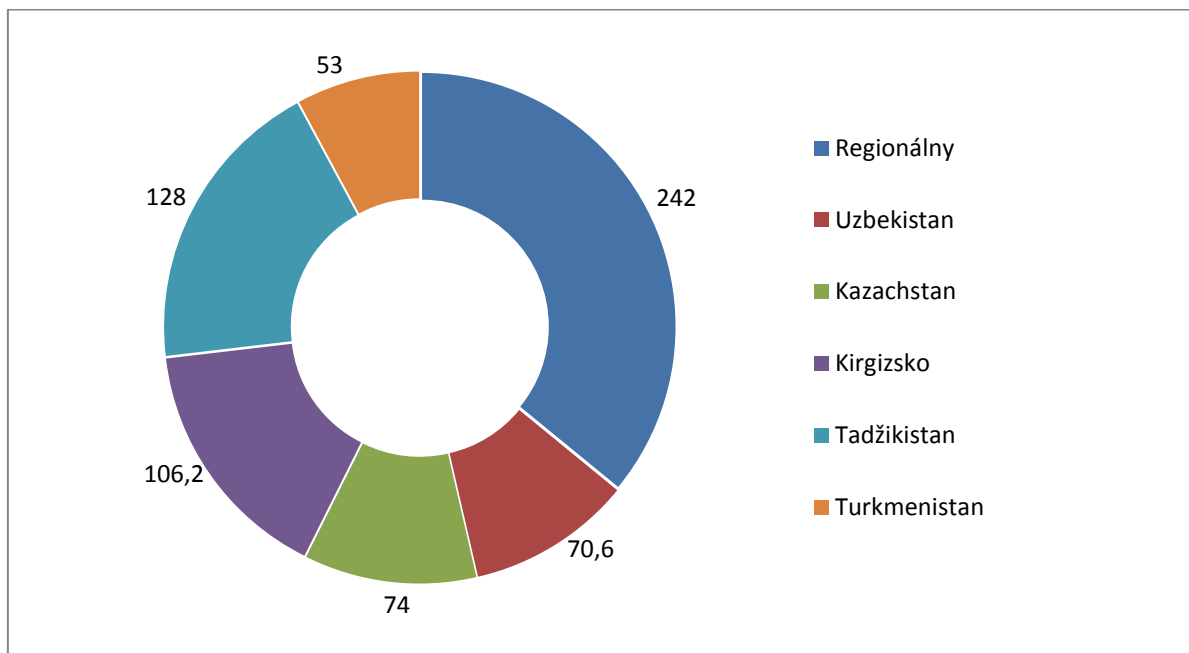
munikačných sietí medzi študentmi a výskumníkmi, čo prispeje k šíreniu informácií a inovatívneho prístupu v ďalších oblastiach národného hospodárstva.

Graf 11 EÚ regionálne a bilaterálne fondy do krajín SÁ podľa sektorov za roky 2007-2013, mil. EUR



Zdroj: European Commission (2011)

Graf 12 EÚ regionálne a bilaterálne fondy do SÁ podľa krajín v rokoch 2007-2013, mil. EUR

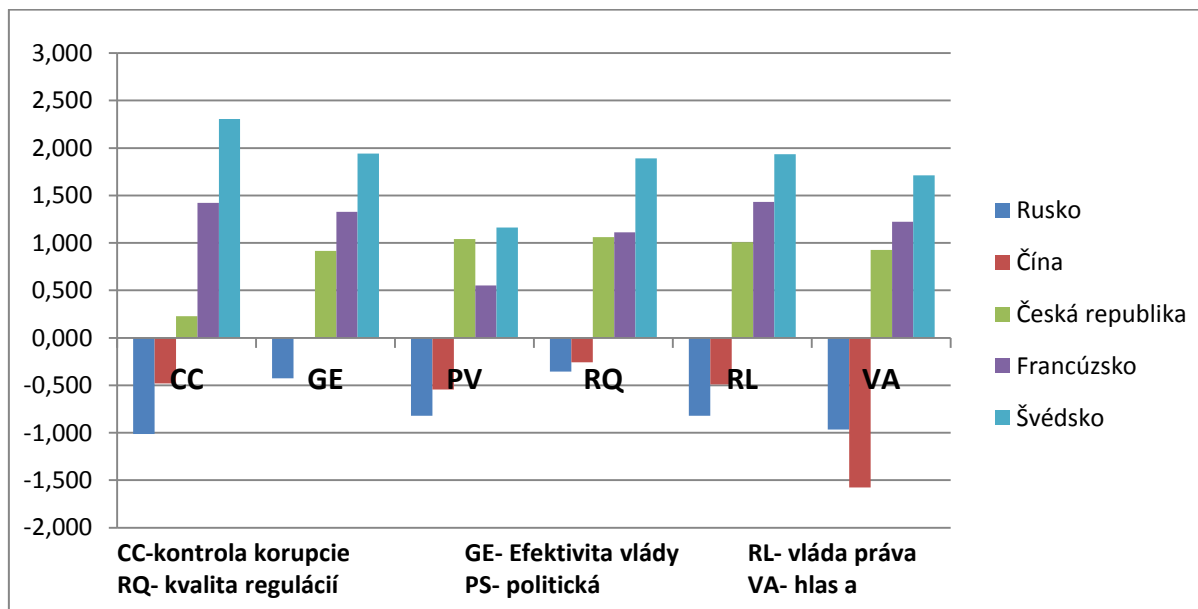


Zdroj: European Commission (2011)

Ďalším nástrojom v spolupráci EÚ so Strednou Áziou, ktorý má krajinám pomôcť k lepšej governance a konkurencieschopnosti, je Európsky nástroj pre demokraciu a ľudské práva. Ten funguje v troch z piatich krajín oblasti. Kvôli nízkej angažovanosti organizácií občianskej

spoločnosti alebo jej slabej štruktúre sa tento nástroj neuplatňuje v Turkmenistane a Uzbekistane. Krajiny sa zaviazali k spolupráci v oblasti presadzovania právneho štátu (rule of law), čiže väčšej ochrane ľudských práv a sociálno-ekonomického rozvoja. EÚ poskytuje svoje skúsenosti, ktoré nadobudla pri podobnej iniciatíve v 90. rokoch v Strednej a Južnej Európe. (EEAS, 2009b) Predstavitelia EÚ a štátov Strednej Ázie sa stretávajú na ministerskej úrovni, aby komunikovali o reformách súdneho systému, vynútiteľnosti práva, modernizácii obchodného práva a zodpovednosti národných administratív. Všetky tieto kroky by mali pomôcť k zlepšeniu ukazovateľa governance. V predchádzajúcej časti je uvedená analýza tohto indikátora pre všetkých 5 krajín, ktoré sa nachádzajú vo väčšine prípadov hlboko pod priemernou hodnotou. Z nasledujúceho grafu je zjavné, že krajiny EÚ v porovnaní s Ruskom a Čínou vykazujú omnoho pozitívnejšie výsledky. Jednotný údaj pre celú EÚ nie je dostupný, preto sú v Grafe 13 uvedené tri pomerne rozdielne krajiny a ich hodnoty. Vzhľadom k faktu, že samotné Rusko a Čína sú často krát kritizované zo strany medzinárodných organizácií za nedodržiavanie ľudských práv, korupciu alebo nedostatočnú efektivitu vlády, nemôžu byť v tomto smere dobrým príkladom. Preto by sa mala Stredná Ázia zamerať na iniciatívy a asistenciu EÚ, z čoho môže do budúcnosti vyťažiť a získať konkurenčnú výhodu v regióne.

Graf 13 Celosvetové ukazovatele governance vo vybraných krajinách za rok 2012



Zdroj: World Bank (2013b)

Poslednou oblasťou spolupráce, ktorá môže priniesť úžitok pre obe strany, je energetická politika. EÚ má dlhodobý záujem na diverzifikácii svojich dodávateľov. Hlavným dôvodom je znížiť závislosť na dodávkach z Ruska a vyhnúť sa nespoľahlivému ukrajinskému tranzitu. Štáty Strednej Ázie sa takisto pokúšajú o diverzifikáciu cieľových destinácií a transportných ciest. Nová spolupráca na energetickom poli by regiónu priniesla prívln nových investícií,

nových firiem, pracovných miest a v neposlednom rade dopyt po službách a produktoch aj miestnych firiem.

3.3.2 Spolupráca Strednej Ázie s Čínou

Kľúčové záujmy Číny v Strednej Ázii sa týkajú bezpečnosti a stability, obchodu s energetickými surovinami a integrácie SÁ do stratégie čínskeho trhu, ktorá im má pomôcť otvoriť cestu smerom na západ a sever. Čína sa angažuje v bezpečnostných otázkach mimo svoje územie len v prípade, že tieto hrozby môžu ovplyvniť vývoj situácie na ich strane. To v prípade SÁ hrozí hneď z niekoľkých dôvodov. Jednak sa v pohraničných oblastiach nachádza menšina Uyghurov, ktorí majú tendencie k separatizmu a extrémizmu, ďalej je tu Afganistan, z ktorého vedú drogové cesty a priestor pre prelievanie sa terorizmu a iných druhov kriminality.

Čína je najväčším obchodným partnerom SÁ s dlhodobou sa zvyšujúcim podielom na celkovom obchode oblasti. Tento trend je pravdepodobný aj do budúcnosti. Hlavným záujmom Číny v Strednej Ázii je zabezpečenie jej energetických potrieb. V roku 2020 bude Čína pokrývať približne 80 % svojich energetickej spotreby z dovozu. (Schwoob, 2011: 8) Pre Strednú Áziu bol čínsky záujem prínosom v podobe získania nezávislosti od svojho najväčšieho partnera, Ruska. Zároveň sa Čína výrazne podieľa na financovaní projektov a infraštruktúry spojenou s ťažbou, spracovaním a transportom ropy a plynu. To má za následok príliv investícií do oblasti a tvorbu nových pracovných miest. Taktiež import technológií a inovácií.

Stredná Ázia je pre Čínu zaujímavá aj ako rozsiahly spotrebný trh, ktorý nie je ešte schopný sám pokryť požiadavky a potreby zákazníkov. Aj vyše 20 rokov po rozpade ZSSR trpí SÁ nedostatočnou kapacitou ľahkého a textilného priemyslu, ktorý nie je schopný zabezpečiť potreby občanov najmä čo sa týka elektroniky alebo vozidiel. V niektorých prípadoch musí byť dovážaných až 70 % spotrebného tovaru. (Schwoob, 2011: 9) Navyše, Čína sleduje možnosti expanzie svojej obchodnej činnosti ďalej smerom do Ruska alebo na západ. Vytvorením tohto „obchodného koridoru“ cez Strednú Áziu získajú krajiny ďalšie výhody v podobe zisku z transportu cez ich územie a investície do dopravnej infraštruktúry od Číny, ktorá je v takomto prípade nevyhnutná.

Napriek výraznému rastu obchodu medzi oboma stranami je počet zastúpených sektorov obmedzený na energetické a nerastné suroviny. Čína sa snaží rozšíriť svoje zastúpenie aj v doprave, oblasti výroby elektrickej energie alebo telekomunikácií. Niekoľko významných investičných projektov s pomocou čínskeho kapitálu už bolo dokončených, množstvo je vo výstavbe. Dohody o spolupráci medzi Čínou a štyrmi štátmi SÁ vo výške okolo 48 mld. USD boli

podpísané počas minuloročnej návštevy čínskeho prezidenta Xi Jinpinga v Strednej Ázii (viac vid' kapitola 2.3.2) K ďalším výhodám patria pôžičky pre stredoázijské podniky, ktoré chcú expandovať alebo pôžičky vládam na projekty v oblasti infraštruktúry, ktoré sú vykonávané čínskymi firmami. Čína sa tak do istej miery stáva zodpovednou za ekonomický rozvoj týchto krajín.

Doteraz sa obchodný vzťah a investičná spolupráca medzi Strednou Áziou a jej východným susedom zdá byť obojstranne výhodná. Na druhej strane by mali byť štáty opatrné, aby sa nestali príliš závislými na čínskom partnerovi, ktorý by svoj zvyšujúci sa vplyv mohol v budúcnosti zneužiť.

3.3.3 Výhody a nevýhody spolupráce krajín Strednej Ázie s Ruskom

Rusko je politický hráč, ktorý hrá dôležitú úlohu v ekonomickej a politickej spolupráci medzi krajinami SÁ. Napriek tomu sa z pozície lídra v oblasti Strednej Ázie v časoch Sovietskeho zväzu dostáva dnes do pozície, kedy musí o svoj vplyv „bojovať“ s ďalšími konkurentmi ako je Čína, EÚ, India alebo USA. Jeho hlavnými záujmami je vojenská a geopolitická sféra, energetika a otázka bezpečnosti, súvisiaca s medzinárodnými hrozbami ako terorizmus, radikalizmus a pašovanie drog.

V obchodnej bilancii so SÁ má Rusko stále čoraz menšie zastúpenie a jeho hlavným konkurentom je Čína a EÚ. Aj keď import do SÁ nepredstavuje pre Rusko hlavnú sféru záujmu, pre export niektorých štátov je ruský trh stále hlavnou destináciou ich výrobkov, ako napr. autá a stroje ale hlavne poľnohospodárske produkty.

Rusko poskytuje veľký priestor pre pracujúcich migrantov, prevažne z Kirgizska a Tadžikistanu. Remitendy z Ruska do týchto krajín tvoria veľkú časť HDP, čoho si je Moskva dobre vedomá a v prípade nesúhlasu v otázkach spolupráce sa kirgizskej a tadžickej vláde „vyhráža“ zavedením víz pre ich občanov.

Zo všetkých štátov regiónu udržiava najbližšie a najintenzívnejšie vzťahy s Kazachstanom. Práve tam sa sústreďujú najviac ruských podnikov a ruského kapitálu a v neposlednom rade import služieb ako bankovníctvo, telekomunikácie a doprava. To nemalým dielom prispieva k rastu kazašskej ekonomiky. S Uzbekistanom a Turkmenistanom udržiava veľmi slabé kontakty a naopak Tadžikistan a Kirgizsko sú na ňom závislé, najmä finančne a aj politicky.

Rusko je spomedzi troch aktérov, na ktorých sa táto práca zameriava, najviac zviazaný s regiónom SÁ. Štáty zdedili vzdelávací systém, tranzitný a distribučný systém pre ropu a plyn,

závody ťažkého priemyslu a v neposlednom rade vojenskú správu, ktorá je dodnes najviac zastúpená v regióne. Rusko je hlavným dodávateľom vojenskej techniky a zariadení. Vďaka absencii jazykovej bariéry sa Rusi angažujú vo vojenskom výcviku tamojších zložiek. Táto vojenská spolupráca funguje ako na bilaterálnej úrovni, tak aj v rámci Organizácie kolektívnej zmluvnej bezpečnosti (CTSO).

Napriek výhodám spolupráce hrozí v prípade Ruska, že jeho mocenské snahy prekročia úroveň prijateľnú pre predstaviteľov stredoázijských štátov.

Záver

Stredná Ázia nie je homogénnym teritóriom politicky ani ekonomicky. Po rozpade Sovietskeho zväzu sa každá z krajín začala uberať svojim vlastným smerom. V prvej dekáde nezávislosti nebol o túto oblasť zo strany zahraničných partnerov veľký záujem. Zmena nastala po roku 2000, odkedy sa o Strednú Áziu začali zaujímať opäťovne Rusko, ale aj rýchlo rastúca Čína a EÚ. Toto obdobie sa nazýva aj ako „nová Veľká hra“. Dôvodov tohto záujmu je hneď niekoľko, začínajúc bohatými ložiskami nerastných surovín, vodných zdrojov, veľkých poľnohospodárskych plôch, mladým konkurencieschopným obyvateľstvom a taktiež výhodnou polohou oblasti z pohľadu bezpečnosti a obchodných ciest. Napriek mnohým pozitívnym faktorom, bráni efektívnej zahraničnej spolupráci s veľmocami Rusko – Čína – EÚ množstvo prekážok, ktoré taktiež sťažujú život miestnym obyvateľom, podnikom a iným subjektom.

V prvej časti diplomovej práce sa zaoberám historickými vplyvmi, ktorých následky sú viditeľné dodnes. Z obdobia Sovietskeho zväzu zdedila Stredná Ázia nielen jazyk, infraštruktúru, systém vzdelávania a politickú garnitúru, ale hlavne vymedzenie hraníc štátov. Tie boli v tom čase navrhnuté tak, aby zabezpečili vnútornú roztrieštenosť územia Strednej Ázie. Dôsledkom je, že obyvateľstvo je v krajinách etnicky a národnostne veľmi rôznorodé, čo vytvára v niektorých oblastiach napätie, v horších prípadoch až separatistické snahy.

Charakteristika politického systému a ekonomického stavu krajín Strednej Ázie, ktorá je taktiež spracovaná v rámci prvej kapitoly, nepriniesla žiadne veľké prekvapenia. Napriek oficiálnemu štatútu krajín, ktoré sa vyhlasujú za demokratické republiky, funguje väčšina na autoritárskom princípe. Aj vyše 20 rokov po páde Sovietskeho zväzu pretrvávajú na vrcholných politických pozíciách bývalí členovia Komunistických strán, ktorí sa snažia udržať si svoju moc aj za cenu porušovania ľudských práv, nedodržiavania princípov slobody tlače, uplatňovania korupcie a klientelizmu a iných nedemokratických spôsobov. Klanové príbuzenstvo má väčšiu váhu ako dodržiavanie medzinárodných demokratických štandardov. Tieto štruktúry sú často krát veľmi rigidné a staromódne, čo bráni efektívnejšej zahraničnej politike a lepším vzťahom najmä s demokratickými subjektmi, napr. EÚ, ktorá vyžaduje dodržiavanie demokratických princípov vo všetkých sférach.

Kazachstan, Uzbekistan a Turkmenistan mohol po rozpade ZSSR začať profitovať zo svojich bohatých zásob ropy a plynu, zatiaľ čo chudobnejšie štáty, Kirgizsko a Tadžikistan, museli získať svoju konkurenčnú výhodu s inými komoditami, ako sú bavlna alebo rudy. Navyše sa

tieto dve krajiny museli vysporiadať s etnickými a občianskymi konfliktami, ktoré sa v oboch krajinách udiali v 90. rokoch a zasiahli celú ekonomiku.

Od začiatku nového tisícročia sa ekonomický rast regiónu naštartoval a spomalila ho až svetová kríza, tá sa najmenej dotkla „uzavretého“ Turkmenistanu. Väčšina stredoázijských ekonomík je už začlenená do globálneho trhu, tým pádom veľmi závislá na vývoji dopytu a cien na tomto trhu. Naďalej ale funguje kontrola a intervencie zo strany vlády, v prípade nepriaznivého vývoja sa nebránia ani zavádzaniu okamžitých protekcionistických prostriedkov. To robí tieto krajiny menej predvídateľné, čo môže negatívne vplývať na niektorých obchodných partnerov. Spoločným znakom všetkých ekonomík v regióne je závislosť na exporte primárnych komodít. Všetky krajiny čelia výzvam ako väčšia diverzifikácia ekonomík, zlepšenie infraštruktúry a vyšší podiel súkromných investícií na tvorbe HDP.

Na základe vyššie zistených informácií prichádzam k záveru, že stredoázijské krajiny síce začali svoj transformačný proces, ale čaká ich ešte dlhá cesta k dosiahnutiu tržného hospodárstva a demokratického systému. Medzi hlavné dôvody patrí využívanie protekcionistických opatrení a intervencií, nízky podiel súkromného kapitálu na tvorbe HDP, udržiavanie neefektívnych štátnych podnikov, vysoký podiel poľnohospodárstva na HDP ale taktiež porušovanie ľudských práv, chýbajúca sloboda tlače, nedodržiavanie demokratických princípov, atď.

V druhej kapitole som sa sústredila na politické vzťahy, zmluvné a inštitucionálne zaistenie bilaterálnych aj multilaterálnych vzťahov a ostatné formy spolupráce ako obchod, investície a bezpečnosť. V porovnaní s 90. rokmi a indiferentným prístupom Ruska k Strednej Ázii sa prvá dekáda 21. storočia vyznačovala veľmi aktívnym prístupom ruskej zahraničnej politiky voči týmto štátom. Na jednej strane získalo Rusko späť istú dôveru, o ktorú za Jel'cinovej vlády prišlo a ďalej šírilo svoj imidž „tradičného a spoľahlivého partnera“, na strane druhej bolo kritizované za jeho pevný, otcovský prístup a nechovalo sa ku krajinám ako k rovnocennému partnerovi. Rusko si svoje mocenské postavenie a vplyv zabezpečilo aj založením a aktívnym členstvom v multilaterálnych organizáciách, ako je Eurázijské ekonomické spoločenstvo alebo Organizácia kolektívnej bezpečnostnej dohody.

Aktivity Číny ovplyvňujú kľúčové záujmy Ruska v regióne, a Rusko sa javí byť menej úspešné ako čínske projekty, keďže čoraz viac pozornosti a aktivít stredoázijských ekonomík sa upiera smerom k Číne. O tom svedčia mnohé dohody a kontrakty podpísané počas návštevy čínskeho prezidenta Xi Jinping v Strednej Ázii v septembri 2013. Jedným z dôvodov úspechu je čínsky čisto ekonomický záujem na spolupráci, zatiaľ čo Moskva sa v rámci svojich integ-

račných organizácií snaží o politické ovplyvňovanie alebo kontrolovanie situácie v členských krajinách. Stredná Ázia predstavuje pre Čínu ich obchodnú zónu a región, ktorý bol ovplyvnený čínskou kultúrou. Dve hlavné oblasti záujmu Číny v Strednej Ázii predstavuje udržanie bezpečnosti v regióne a zabezpečenie svojich energetických potrieb.

Čo sa týka EÚ, prvou formou spolupráce s krajinami Strednej Ázie bol program Technickej pomoci pre Spoločenstvo nezávislých štátov. Od roku 2007 sa spolupráca zintenzívnila prijatím dokumentu „Stratégia EÚ pre nové partnerstvo so Strednou Áziou“ a „Regionálnou stratégiou“. EÚ poskytuje aj bilaterálne formy spolupráce v problémových sektoroch. Tie sú obsiahnuté napríklad aj v Dohodách o partnerstve a spolupráci s jednotlivými krajinami. Vzájomné vzťahy sú založené na základných princípoch rešpektovania ľudských práv, demokracie, právneho štátu a taktiež záväzku postupného zbližovania jednotlivých právnych rámcov s tými európskymi.

Dôležitou oblasťou sú obchodné a investičné vzťahy. Z vyhodnotenia dostupných dát o vzájomnom obchode s tovarom vyplýva, že objem obchodu s Ruskom má dlhodobu klesajúcu tendenciu, zatiaľ čo v prípade Číny je to presne naopak. Behom desiatich rokov dosiahla Čína skok z 0,7 mld. USD na 12,4 mld. USD obratu obchodu s tovarom. Čo je možno trochu prekvapujúce, je „až“ tretia priečka Ruska v celkovom obrate obchodu s tovarom s podielom 18,3 %, oproti Číne s takmer 30 % a EÚ s 26 %. Obchoduje sa predovšetkým s primárnymi surovinami. Napriek snahe zvýšiť podiel obchodu s produktmi s vyššou pridanou hodnotou, žiadnej krajine sa to zatiaľ nedarí v požadovanej miere. Cieľom je aj väčšia diverzifikácia, nielen komoditná ale aj geografická.

Obchod so službami predstavuje slabú stránku stredoázijských ekonomík. Ich podiel v porovnaní s tovarom sa pohybuje v prípade exportu medzi 6–50 %, pri importe medzi 5–35 %. V tomto prípade bude čoraz väčšiu úlohu zohrávať Čína, ktorá okrem výrazného rastu obchodu s tovarom bude čoraz viac dovážať aj služby, vzhľadom k mnohým investičným projektom a aktivitám v regióne. U EÚ je takisto možné očakávať zvýšenie exportu služieb v odbornej a technickej oblasti. Podmienky pre vývoz služieb zo Strednej Ázie nie sú ideálne, ekonomiky sú zamerané predovšetkým na služby v oblasti spracovania primárnych surovín alebo dopravy, hlavne Kirgizsko a Tadžikistan, kvôli masívnej migrácii pracovnej sily.

Z pohľadu investičnej spolupráce je taktiež zaznamenaný výrazný nárast toku priamych zahraničných investícií (PZI) do oblasti. Priemerný objem PZI v rokoch 2000–2005 bol 2,9 mld. USD a v roku 2012 to bolo už 18,8 mld. USD. Najvýraznejšie sa prejavil nárast investícií

z Číny, od roku 1992 sa zvýšil 100-násobne, biznis s Čínou predstavoval v roku 2012 priemerne 33,3 % v každom štáte regiónu, oproti 14,7 % s Ruskom. Cieľom politiky Číny je zjednotiť región ekonomicky a vytvoriť tak transportný koridor pre ich tovar putujúci na trhy Stredného východu a Európy.

Investičná spolupráca krajín SÁ s Ruskom je charakteristická orientáciou na primárny sektor, nedostatočne rozvinutá v priemysle a odvetviach s vyššou pridanou hodnotou. To má za následok jednosmerne orientované investičné aktivity, ktoré sú často krát neefektívne a sú v rozpore s dlhodobými cieľmi krajín SÁ aj Ruska (diverzifikácia). Informácie o investičnej spolupráci s EÚ ako celkom sa mi nepodarilo dohľadať v žiadnych relevantných zdrojoch.

Poslednou časťou druhej kapitoly je otázka bezpečnosti. Zatiaľ čo Čínu môžeme označiť za kľúčového obchodného partnera, Rusku sa hodí prívlastok vojenský partner. Zaistenie bezpečnosti v Strednej Ázii je jedným zo základných pilierov vzájomných vzťahov. Prioritami v tejto oblasti je boj proti islamskému extrémizmu, pašovaniu drog, kontrola masovej migrácie pracovnej sily z oblasti. Snahou je limitovať nestabilitu, ktorá môže v Strednej Ázii vzniknúť a ľahko sa preniesť na ruské územie. Rusko má aj potrebnú technickú základňu, ktorú krajiny využívajú.

EÚ sa snaží angažovať v rôznych operáciách v súvislosti s bezpečnosťou v pohraničných oblastiach alebo obchodu s drogami, jej kapacity sú ale obmedzené. EÚ musí k riešeniu bezpečnosti pristupovať inak ako Rusko alebo Čína vzhľadom k faktu, že sa nejedná o jeden štát a jeden postoj. V otázkach globálnej bezpečnosti sa jednotlivé štáty spoliehajú skôr na NATO ako medzinárodného aktéra v oblasti bezpečnosti.

Na základe predchádzajúcich informácií a analýz môžeme dospieť k odpovedi na čiastkové otázky, položené v úvode. Medzi hlavné problémy ekonomík Strednej Ázie patrí špecifické zameranie na primárne suroviny, nedostatočná a zastaraná infraštruktúra, nízky podiel súkromných financií na tvorbe HDP, slabý terciárny sektor a taktiež slabé zapojenie finančného sektora na svetovom trhu. Dôsledkom je, že ekonomiky sú citlivé na výkyvy cien primárnych komodít na globálnom trhu, množstvo zahraničných investorov je odradených od vstupu na stredoázijský trh nepriaznivými podmienkami a to spomaľuje rozvoj krajiny a ekonomický rast. Na druhej strane mladé, schopné a vzdelané obyvateľstvo predstavuje jednu z výhod tejto oblasti. Priestor na rôzne rozvojové projekty a výstavbu infraštruktúry môže prilákať zahraničných investorov. Spoločnosti poskytujúce finančné, bankové, poisťovacie alebo telekomunikačné služby majú príležitosť angažovať sa na tomto veľkom nenasýtenom trhu.

Tretia kapitola nadväzuje z časti na odpovede výskumných otázok z druhej kapitoly. Pre spoluprácu so zahraničím sú najmarkantnejšie nepriaznivé podnikateľské podmienky a problém nestability politickej scény a bezpečnostnej hrozby. Tieto aspekty sťažujú rozvoj najviac perspektívnych oblastí ekonomík, ktoré predstavujú konkurencieschopný ľudský kapitál, rozvoj malých a stredných podnikov a príliv PZI do ekonomík. Výskumy dokazujú, že ľudský kapitál má vplyv na investičný výsledok a celkový ekonomický rozvoj krajín. Súčasná úroveň ľudského kapitálu predstavuje slabú stránku všetkých krajín Strednej Ázie. Veľkým problémom je rozdiel medzi nadobudnutými vedomosťami a požiadavkami pracovného trhu a zamestnávateľov.

Malé a stredné podniky zohrávajú dôležitú úlohu najmä v tranzitných ekonomikách, kde pomáhajú presunu od masívnej produkcie k ekonomike tržne orientovanej a riadenej dopytom. Výzvou pre štáty SÁ pri získavaní konkurencieschopnosti je zvýšenie podielu súkromného sektora na tvorbe HDP a diverzifikácia ekonomík.

Finančný sektor krajín Strednej Ázie je málo rozvinutý a integrovaný. V snahe zlepšiť situáciu v oblasti financovania by sa mali vlády sústrediť na zákony a regulácie, ktoré pomôžu prehĺbiť a zefektívniť finančných sprostredkovateľov, trhy aj služby. Priame zahraničné investície majú dôležitú úlohu v rozvoji a dlhodobom vývoji tranzitných ekonomík.

Každý zo spomínaných zahraničných partnerov môže prispieť k rozvoju niektorej z týchto oblastí. EÚ má výhodu ako demokraticky fungujúca inštitúcia, ktorá je zameraná na projekty zvyšujúce kvalitu života obyvateľov, pri dodržiavaní medzinárodných právnych štandardov, čo vyžaduje aj od svojich partnerov. Disponuje vzdelanou a schopnou pracovnou silou, ktorá môže poskytnúť know-how pri aplikácii jednotlivých platforiem na zvyšovanie konkurencieschopnosti ekonomík. Spolupráca s Ruskom má výhodu v spoločnej minulosti, bezpečnostnej základni a geografickej blízkosti. Mnoho ruských podnikov a podnikateľov sa angažuje v stredoázijských ekonomikách, čím prinášajú potrebný kapitál ale aj technické zázemie a nové poznatky. V neposlednom rade Čína, ktorá je významný investičný partner a spolupracuje ako v štátnom, tak aj súkromnom sektore. Vzájomná závislosť na energetických surovinách pre Čínu a potrebnom kapitále pre Strednú Áziu bude do budúcnosti rozhodujúci faktor pri smerovaní zahraničnej spolupráce štátov Strednej Ázie.

Každá strana má pre budúci rozvoj stredoázijských ekonomík svoj prínos. Je dôležité dodať, že v regióne sa angažuje množstvo ďalších zahraničných partnerov, ktorí môžu kedykoľvek ovplyvniť vývoj situácie, bez ohľadu na snahy súčasných troch najvplyvnejších aktérov

v Strednej Ázii – Ruska, Číny a EÚ. Momentálne by sa mali krajiny zamerať na správne nastavenie jednotlivých foriem spolupráce, snažiť sa čo najskôr odstrániť prekážky, ktoré bránia naplno využiť spoluprácu so zahraničnými partnermi k obojstrannému úžitku.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ADB – ASIAN DEVELOPMENT BANK (2013): *Asian Development Outlook 2013 Update, Governance and Public Service Delivery*. Manilla: Asian Development Bank. ISBN 978-92-9254-269-6. Dostupné z <<http://www.adb.org/sites/default/files/pub/2013/ado2013-update.pdf#page=122>>
- [2] ANDERSON, B. – KLIMOV, Y. (2012): *Uzbekistan: Trade Regime and Recent Trade developments*. In Institute of Public Policy and Administration Working Paper No. 4. Bishkek: University of Central Asia. Dostupné z <<http://www.ucentralasia.org/downloads/UCA-IPPA-WP4-Uzbekistan%20and%20Regional%20Trade.pdf>>
- [3] ÅSLUND, A. (2007): *How capitalism was built : the transformation of Central and Eastern Europe, Russia, and Central Asia*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9780521683821
- [4] BAUMER, Ch. (2012): *The History of Central Asia- The Age of the Steppe Warriors*. I.B.Tauris & Co Ltd. ISBN: 978-1-78076-060-5.
- [5] BERDYEVA, A. (2008): *Turkmenistan: Berdymukhamedov Marks First Year as President* [online]. Eurasianet.com [cit. 31.1.2014]. Dostupné z <<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav021108.shtml>>
- [6] BLAGOV, S. (2011): *The CSTO Seeks Stronger Security Arrangements* [online]. Eurodialog.org. [cit. 30. 1. 2014] Dostupné z <<http://eurodialogue.org/The-CSTO-Seeks-Stronger-Security-Arrangements>>
- [7] BRZEZINSKI, Z. (1999): *Vel'ká šachovnica*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 8020407642
- [8] COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2010): *Relations with Central Asia*. Brussels: General Secretariat. [cit. 30. 11. 2013] Dostupné z <<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2011402%202010%20INIT#page=2>>
- [9] ČECH, L. (2012): *Vybrané problémy vzájomných vzťahov postsovietskych republik Strednej Ázie a Afganistanu*. In Medzinárodné vzťahy 3/2012, ročník X. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm. ISSN 1336-1562.
- [10] DIRECTORATE GENERAL FOR EXTERNAL POLICIES (2014): *The Impact of the 2014 ISAF Forces' Withdrawal from Afghanistan on the Central Asian Region*. Brussel: European Parliament. ISBN: 978-92-823-5295-3. Dostupné z <http://www.eucentralasia.eu/fileadmin/user_upload/PDF/other_related_publications/EC-Study-Impact-of-the-ISAF-Withdrawal-on-Central-Asia.pdf>
- [11] DRAGNEVA, R. – WOLCZUK, K. (2012): *Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry?* London: The Royal Institute of International

Affairs. [cit. 3. 2. 2014] Dostupné z

<http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0812bp_dragnevawolczuk.pdf>

[12] DWIVEDI, R. (2006): *China's Central Asia Policy in Recent Times*. In: China and Eurasia Forum Quarterly, Volume 4, No. 4. Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program. ISSN: 1653-4212. Dostupné z

<http://www.silkroadstudies.org/new/docs/CEF/Quarterly/November_2006/Dwivedi.pdf>

[13] EBRD – EUROPEAN BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT (2013): *Kazakhstan Factsheet* [online]. London: EBRD. [cit. 20. 11. 2013] Dostupné z

<<http://www.ebrd.com/downloads/research/factsheets/kazakhstan.pdf>>

[14] EBRD (2010): *Transition Report 2010: Recovery and Reform*. London: EBRD, 2010. ISBN: 978-1-898802-33-1. [cit. 11. 1. 2014] Dostupné z

<<http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/tr10.pdf>>

[15] ECONOMIST (2013): *Remittance man* [online]. Economist.com [cit. 30. 11. 2013] Dostupné z <<http://www.economist.com/news/asia/21584999-russia-attempts-draw-tajikistan-and-kyrgyzstan-back-its-orbit-remittance-man?zid=306&ah=1b164dbd43b0cb27ba0d4c3b12a5e227>>

[16] EEAS – EUROPEAN EXTERNAL ACTION SERVICE (2002): *Strategy Paper 2002-2006 and Initiative Programme 2002-2004 for Central Asia*. Brussel: EEAS. [cit. 27. 11. 2013] Dostupné z <http://eeas.europa.eu/central_asia/rsp/02_06_en.pdf>

[17] EEAS – EUROPEAN EXTERNAL ACTION SERVICE (2012): *Progress Report on the implementation of the EU Strategy for Central Asia Implementation Review and outline for Future Orientations* [online]. [cit. 20. 10. 2013] Eeas.europa.eu. Dostupné z <http://eeas.europa.eu/central_asia/docs/20120628_progress_report_en.pdf>

[18] EEAS – EUROPEAN EXTERNAL ACTION SERVICE (2009a): *EU Cooperation in Education in Central Asia* [online]. Eeas.europa.eu. [cit. 20. 10. 2013] Dostupné z <http://eeas.europa.eu/central_asia/docs/factsheet_education_en.pdf>

[19] EEAS – EUROPEAN EXTERNAL ACTION SERVICE (2009b): *EU Rule of Law Initiative for Central Asia* [online]. Eeas.europa.eu. [cit. 20. 10. 2013] Dostupné z <http://eeas.europa.eu/central_asia/docs/factsheet_law_en.pdf>

[20] EFDS – EUROPEAN FORUM FOR DEMOCRACY AND SOLIDARITY (2009a): *Country Updates – Tajikistan* [online]. Europeanforum.net, last update 2013. [cit. 27. 11. 2013] Dostupné z <<http://www.europeanforum.net/country/tajikistan>>

[21] EFDS – EUROPEAN FORUM FOR DEMOCRACY AND SOLIDARITY (2009b): *Country Updates – Turkmenistan* [online]. Europeanforum.net, last update 2013. [cit. 27. 11. 2013] Dostupné z <<http://www.europeanforum.net/country/turkmenistan>>

- [22] EFDS – EUROPEAN FORUM FOR DEMOCRACY AND SOLIDARITY (2009c): *Country Updates – Kazakhstan* [online]. Europeanforum.net, last update 2014. [cit. 27. 11. 2013] Dostupné z <<http://www.europeanforum.net/country/kazakhstan>>
- [23] ERONEN, J. (2005): *Central Asia- development paths and geopolitical imperatives*. Helsinki School of Economics: HeSE print. ISBN 951-791-906-9.
- [24] EURACTIV (2007): *EU navrhla novou strategii vůči Střední Asii* [online]. EurActiv.cz, 24. 4. 2007 [cit. 11. 12. 2013]. Dostupné z <www.euractiv.cz/print-version/clanek/eu-navrhla-novou-strategii-vuci-stredni-asii>
- [25] EUROPEAN COMMISSION (2011): *European Union – Central Asia Development Cooperation*. Luxembourg: European Union. ISBN 978-92-79-18777-3. Dostupné z <http://ec.europa.eu/europeaid/infopoint/publications/europeaid/documents/263a_en.pdf>
- [26] EUROPEAN COMMISSION (2012): *Regional Cooperation in Central Asia* [online]. Brussel: EC. [cit. 20. 10. 2013] Dostupné z <<http://ec.europa.eu/europeaid/where/asia/regional-cooperation-central-asia/>>
- [27] EUROPEAN COMMISSION (2013a): *European Union, Trade with Central Asia* [online]. Directorate-General for Trade. Trade.ec.europa.eu. [cit. 20. 10. 2013] Dostupné z <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/november/tradoc_151896.pdf>
- [28] EUROPEAN COMMISSION (2013b): *Trade – Central Asia* [online]. Brussel: European Commission. [cit. 20. 10. 2013] Dostupné z <<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/central-asia/>>
- [29] EUROPEAN COMMUNITIES (2009): *The EU and Central Asia: Strategy for a New Partnership*. In *The European Union and Central Asia: The new Partnership in Action*. Brussels: European Communities. ISBN 978-92-824-2467-4. s. 9-33. [cit. 28. 11. 2013] Dostupné z <http://eeas.europa.eu/central_asia/docs/2010_strategy_eu_centralasia_en.pdf>
- [30] EUROPEAN COMMUNITY (2006): *Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the Period 2007-2013*. Brussel: European Community. [cit. 5. 12. 2013] Dostupné z <http://eeas.europa.eu/central_asia/rsp/07_13_en.pdf>
- [31] EUROPEAN COURT OF AUDITORS (2013): *EU Development Assistance to Central Asia*. In *Special Report No 13/2013*. Luxembourg: European Union, 2013. ISBN 978-92-9241-474-0. [cit. 28. 11. 2013] Dostupné z <http://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR13_13/QJAB13014ENN.pdf>
- [32] EURÓPSKY DVOR AUDÍTOROV (2008): *Účinnosť podpory EÚ v oblasti slobody, bezpečnosti a spravodlivosti v Bielorusku, Moldavsku a na Ukrajine*. In *Osobitná správa č. 9/2008*. Luxemburg: Úrad pre vydávanie úradných publikácií Európskych spoločenstiev, 2009. ISBN 978-92-9207-150-9

- [33] EURÓPSKY PARLAMENT (2013): *Rusko a Stredná Ázia* [online]. Brusel: Európsky parlament. [cit. 30. 10. 2013] Dostupné z <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/sk/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.6.3.html>
- [34] EUROSTAT (2013): *International Trade and Foreign Direct Investment. Luxembourg: European Commission*. [cit. 28. 11. 2013] ISBN 978-92-79-27007-9. Dostupné z <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-FO-12-001/EN/KS-FO-12-001-EN.PDF>
- [35] FARRA, F. – BURGIO, C. – CERNOV, M. (2011): *The Competitiveness Potential of Central Asia*. In *Central Asia Competitiveness Outlook*: OECD. Dostupné z <<http://www.oecd.org/daf/psd/46974002.pdf>>
- [36] FRICKENSTEIN, S. G., Lt Col. (2010): *The Resurgence of Russian Interests in Central Asia*. In *Air & Space Power Journal*, 24(1), s. 67-74. Dostupné z <<http://search.proquest.com/docview/375024796?accountid=17203>>
- [37] GLOBALEDGE (2012a): *Turkmenistan – Economy* [online]. Michigan State University, 2009-2014. [cit. 28. 11. 2013] Dostupné z <<http://globaledge.msu.edu/countries/turkmenistan/economy>>
- [38] GLOBALEDGE (2012b): *Kyrgyzstan – Economy* [online]. Michigan State University, 2009-2014. [cit. 28. 11. 2013] Dostupné z <<http://globaledge.msu.edu/countries/kyrgyzstan/economy>>
- [39] GLOBALEDGE (2012c): *Uzbekistan – Economy* [online]. Michigan State University, 2009-2014. [cit. 28. 11. 2013] Dostupné z <<http://globaledge.msu.edu/countries/uzbekistan/economy>>
- [40] GORENBURG, D. (2012): *Russian – Central Asian Military Relations* [online]. *Russiamil.wordpress.com*. [cit. 9. 3. 2014] Dostupné z <<http://russiamil.wordpress.com/2012/03/28/russian-central-asian-security-relations/>>
- [41] HERITAGE (2014): *Index of Economic Freedom: Tajikistan* [online]. *Heritage.org* [cit. 15.2.2014] Dostupné z <<http://www.heritage.org/index/country/tajikistan>>
- [42] HERITAGE (2014): *Index of Economic Freedom: Uzbekistan* [online]. *Heritage.org* [cit. 15. 2. 2014] Dostupné z <<http://www.heritage.org/index/country/uzbekistan>>
- [43] HIRO, D. (2009): *Inside Central Asia: a political and cultural history of Uzbekistan, Turkmenistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkey, and Iran*. 1st ed. New York: Overlook Duckworth. ISBN 9781590202210
- [44] HORÁK, S. (2005): *Střední Asie mezi východem a západem*. Praha : Karolinum. ISBN 80-246-0906-1.

- [45] HUASHENG, Z. (2013): *China-Russia Relations in Central Asia* [online]. Theasanforum.org. [cit. 29. 1. 2014] Dostupné z <<http://www.theasanforum.org/china-russia-relations-in-central-asia/>>
- [46] IMF – INTERNATIONAL MONETARY FUND (2012a): *Regional Economic Outlook Middle East and Central Asia*. Washington: IMF, 2012. ISBN 978-1-47551-081-2. Dostupné z <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2012/mcd/eng/pdf/mreo1112.pdf>>
- [47] IMF – INTERNATIONAL MONETARY FUND (2012b): *IMF Executive Board Concludes 2012 Article IV Consultation with the Republic of Kazakhstan* [online]. IMF External Relations Department. [cit. 29. 1. 2014] Dostupné z <<http://www.imf.org/external/np/sec/pn/2012/pn1262.htm>>
- [48] INTERNATIONAL FINANCE CORPORATION (2013): *Doing Business ranking* [online]. Doingbusiness.org. [cit. 29. 11. 2013] Dostupné z <<http://www.doingbusiness.org/rankings>>
- [49] INTERNATIONAL TRADE CENTER (2011): *Uzbekistan* [online]. Geneva: ITC. [cit. 19. 10. 2013] Dostupné z <<http://www.intracen.org/country/uzbekistan-full/>>
- [50] JAROSIEWICZ, A. (2013): *A Chinese Tour de Force in Central Asia* [online]. Osw.waw.pl: The Centre for Eastern Studies. [cit. 27. 11. 2013] Dostupné z <<http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2013-09-18/a-chinese-tour-de-force-central-asia>>
- [51] JONES, D.K. (2011): *A Culture of Protests: Government Overthrow in the Kyrgyz Republic in 2010*. CISSM Working paper: University of Maryland. Dostupné z <http://www.cissm.umd.edu/papers/files/a_culture_of_protests_kyrgyzstan_in_2010_062811.pdf>
- [52] JUMAYEV, I. (2012): *Foreign Trade of Turkmenistan: Trends, Problems and Prospects*. In Working Paper No. 11. Bishkek: University of Central Asia. Dostupné z <<http://www.ucentralasia.org/downloads/UCA-IPPA-WP11-Turkmenistan-Eng.pdf>>
- [53] KREJČÍ, O. (2010): *Velká hra: geopolitika Střední Asie*. In Zborník zo štvrtej vedecko-podnikateľskej konferencie Perspektívy podnikania v Strednej Ázii: Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania (NARMSP). ISBN 978-80-88957-54-6
- [54] LIPIÄINEN, T. – SMITH, J. (2013): *International Coordination of Water Sector Initiative in Central Asia*. In EUCAM Working Paper No. 15. ISBN 978-84-614-6870-6. Dostupné z <http://www.eucentralasia.eu/uploads/tx_icticontent/EUCAM-WP15-Water-Initiatives-in-CA-EN_01.pdf>
- [55] MACREADY, C. – MILOVANOVITCH, M. (2011): *Toward Higher-quality Education and Training*. In Competitiveness and Private Sector development: Central Asia 2011. OECD Publishing. ISBN 9789264097285.

- [56] MIROSHNIKOV, L.I. (1992): *A note on the meaning of the term „Central Asia“ as used in this book*. In DANI, A. H. – MASSON, V. M. (ed.): *History of Civilizations of Central Asia, Vol. I*. 2. vyd. Paris: Unesco Publishing. ISBN 92-3-102719-0. s. 477-481
- [57] MOGILEVSKII, R. (2012): *Trends and Patterns in Foreign Trade of Central Asian Countries*. In Institute of Public Policy and Administration Working Paper No. 1. Bishkek: University of Central Asia. Dostupné z <<http://www.ucentralasia.org/downloads/UCA-Trends%26PatternsForeignTradeCA-Eng-May2012.pdf>>
- [58] MOWCHAN, J. B. (2009): *The Militarization of the Collective Security Treaty Organization* [online]. In Center for Strategic Leadership Issue Paper, vol. 6-09. Dostupné z <http://www.csl.army.mil/usacsl/publications/IP_6_09_Militarization_of_the_CSTO.pdf>
- [59] NATIONAL BUREAU OF STATISTICS OF CHINA (2012): *China Statistical Yearbook 2012*. [cit. 29. 1. 2014] Dostupné z <<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2012/indexeh.htm>>
- [60] OECD (2011a): *Competitiveness and Private Sector Development: Central Asia 2011 - Competitiveness Outlook*. Paris: OECD Publishing. ISBN 978-92-64-09728-5. Dostupné z <<http://www.oecd.org/globalrelations/psd/46973993.pdf>>
- [61] OECD (2011b): *Central Asia Investment and Competitiveness Trends for the Next Decade* [online]. Davos: OECD Secretary-General. Dostupné z <<http://www.oecd.org/investment/psd/47044171.pdf>>
- [62] OLCOTT, M. B. (2013): *China's Unmatched Influence in Central Asia* [online]. Carnegieendowment.org. [cit. 3. 2. 2014]. Dostupné z <<http://carnegieendowment.org/2013/09/18/china-s-unmatched-influence-in-central-asia/gnky>>
- [63] OLIPHANT, C. (2013): *Assessing Russia's Role in Central Asia* [online]. The International Relations and Security Network: Isn.ethz.ch. [cit. 11. 1. 2014] Dostupné z <<http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?lng=en&id=172418>>
- [64] OTTMÁR, A. (2010): *Vliv integrace na podnikání na teritoriu Střední Ásie na příkladu SCO*. In Zborník zo štvrtej vedecko-podnikateľskej konferencie Perspektívy podnikania v Strednej Ázii: Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania (NARMSP). ISBN 978-80-88957-54-6
- [65] PARWAN, K. N. (2013): *Investment Cooperation in Central Asia: Prospects and Challenges*. In India Quarterly: A Journal of International Affairs, vol. 69/1, s.13-33. Dostupné z <http://www.academia.edu/4726902/Investment_Cooperation_in_Central_Asia_Prospects_and_Challenges>
- [66] PEYROUSE, S. – BOONSTRA, J. – LARUELLE, M. (2012): *Security and development-The EU compared to China and Russia*. In EUCAM Working Paper No. 11. Ministry for Foreign Affairs of Finland. ISBN 978-84-614-6870-6. Dostupné z <http://www.eucentralasia.eu/uploads/tx_icticontent/WP11.pdf>

- [67] POPULATION REFERENCE BUREAU (2013): *The World's Youth 2013 Data Sheet*. Washnigton: Population Reference Bureau. [cit. 28. 2. 2014] Dostupné z <<http://www.prb.org/pdf13/youth-data-sheet-2013.pdf>>
- [68] PYATI, A. (2005): *Karimov's War* [online]. Humanrightsfirst.org. [cit. 16. 11. 2013] Dostupné z <<https://www.humanrightsfirst.org/wp-content/uploads/pdf/05119-hrd-uzbek-rep-karimov.pdf>>
- [69] REUTERS (2013): *Tajik presidential election lacked genuine choice – observers* [online]. Reuters.com [cit. 29. 1. 2014] Dostupné z <<http://www.reuters.com/article/2013/11/07/tajikistan-election-observers-idUSL5N0IS27920131107>>
- [70] ROUX, J. (2007): *Dějiny střední Asie*. Praha: Nakladatelství lidové noviny. ISBN 978-80-7106-867-9.
- [71] SABYRBKOV, A. (2013): *Bishkek hosts the 2013 SCO summit* [online]. The Central Asia – Caucasus Institute Analyst: Cacialyst.org. [cit. 27. 11. 2013]. Dostupné z <<http://www.cacialyst.org/publications/field-reports/item/12810-bishkek-hosts-the-2013-sco-summit.html>>
- [72] SINITSINA, I. (2012): *Economic Cooperation between Russia and Central Asian Countries: Trends and Outlooks*. Bishkek: University of Central Asia, Institute of Public Policy and Administration. Working Paper no. 5. Dostupné z <<http://www.ucentralasia.org/downloads/UCA-IPPA-WP5-RussiaInfluence-Eng.pdf>>
- [73] SCHWOOB, M. – H. (2011): *Economic Cooperation beyond the Energy Sector*. In *The New Great Game in Central Asia*. European Council on Foreign Relations: Asia Centre. Dostupné z <http://www.ecfr.eu/page//China%20Analysis_The%20new%20Great%20Game%20in%20Central%20Asia_September2011.pdf>
- [74] SMALLBONE, D. (2001), *The Contribution of Small and Medium Enterprises to economic Development in Ukraine and Belarus: Some Policy Perspectives*. In MOCT-MOST: Economic Policy in transitional economies, Vol. 11, No. 3. s.253-273.
- [75] STARR, F. S. (2008): *In Defence of Greater Central Asia*. Washington: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program. ISBN: 978-91-85937-40-0. Dostupné z <http://www.isdp.eu/images/stories/isdp-main-pdf/2008_starr_in-defense-of-greater-asia.pdf>
- [76] TRANSPARENCY INTERNATIONAL (2012): *Corruption Perception Index 2012*. Transparency International, 2012. [cit. 9. 1. 2014] ISBN: 978-3-943497-29-8. Dostupné z <<http://www.transparency.org/cpi2012/results>>
- [77] TRILLING, D. (2011): *Kyrgyzstan: Atambayev Declares Victory, despite „Significant Irregularities“*. Eurasianet.com. [cit. 29. 1. 2014] Dostupné z <<http://www.eurasianet.org/node/64420>>

- [78] UNCTAD (2013): *World Investment Report 2013*. Geneva: United Nations Publication. ISBN 978-92-1-112868-0. Dostupné z <<http://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=588>>
- [79] UNDP – UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2013): *International Human Development Indicator* [online]. Hdr.undp.org. [cit. 11. 1. 2014] Dostupné z <<http://hdr.undp.org/en/countries>>
- [80] WANDEL, J. – KOZBAGAROVA, B. (2009): *Kazakhstan: Economic Transformation and Autocratic Power*. In Mercatus Policy Series, Country Brief No. 4. George Mason University: Mercatus Center. Dostupné z <<http://mercatus.org/uploadedFiles/Mercatus/Publications/Kazakhstan%20-%20Economics%20Transformation%20and%20Autocratic%20Power.pdf>>
- [81] WAUGH, C. D. (2010): *The Silk Roads in History*. Expedition, vydanie 52, číslo 3. Dostupné z <<http://faculty.washington.edu/dwaugh/waughexpeditionfinal.pdf>>
- [82] WEF – WORLD ECONOMIC FORUM (2013): *The Global Competitiveness Report 2013–2014: Full Data Edition*. Geneve: World Economic Forum. ISBN-13: 978-92-95044-73-9. Dostupné z <http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf>
- [83] WORLD BANK (2013): *Migration and Remittance flows: Recent Trends and Outlook, 2013-2016*. Washington: World Bank, Development Prospects Group. [cit. 29. 1. 2014] Dostupné z <<http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1288990760745/MigrationandDevelopmentBrief21.pdf>>
- [84] WORLD BANK (2013a): *World Bank in Central Asia* [online]. World Bank. [cit. 28. 2. 2014]. Dostupné z <<http://www.worldbank.org/en/region/eca/brief/central-asia>>
- [85] WORLD BANK (2013b): *World Governance Indicators* [online]. Info.worldbank.org. [cit. 11. 2. 2014] Dostupné z <<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>>
- [86] WORLD BANK (2013c): *Tajikistan Overview*. World Bank. [cit. 28. 2. 2014] Dostupné z <<http://www.worldbank.org/en/country/tajikistan/overview>>
- [87] WORLD BANK (2014): *World Development Indicators* [online]. Wdi.worldbank.org. [cit. 18. 1. 2014] Dostupné z <<http://wdi.worldbank.org/table/6.13>>
- [88] WOUTERS, J – DE JONG, S. (2011): *Central Asia and the EU's Drive Towards Energy Diversification*. In Leuven Centre for Global Governance Studies; Working Paper no.64. Dostupné z <https://ghum.kuleuven.be/ggs/publications/working_papers/new_series/wp61-70/wp64.pdf>
- [89] YAKOBASHVILI, T. (2013): *A Chinese Marshall Plan for Central Asia?* [online]. The Central Asia – Caucasus Institute Analyst: Cacialanalyst.org. [cit. 29. 1. 2014]. Dostupné z

<<http://cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12838-a-chinese-marshall-plan-for-central-asia?.html>>

[90] YODOGAWA, N. – PETERSON, A. M. (2013): *An Opportunity for Progress: China, Central Asia and the Energy Charter Treaty*. In Texas Journal of Oil, Gas, and Energy Law, Vol. 8, No. 1. Austin: University of Texas. Dostupné z
<http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/China__Central_Asia_and_the_ECT_-_2013.pdf>